

AZƏRBAYCAN VƏKİLİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Şurası

AHİM
AZƏRBAYCAN HÜQUQ İSLAHATI ARI MƏRKƏZİ
AZERBAIJAN LAW REFORM CENTRE

“Hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ - Azərbaycan Respublikasında konstitusion-hüquqi təminat kimi” VK-nın Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağirov

“Azərbaycan Respublikasının dəniz üzgüçülüüyü sahəsində beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığı” 2 sayılı Bakı İnzibati-İqtisadi Məhkəməsinin sədri Rəşid Rzayev

“Müdafiə nitqinin anlayışı, prosessual əhəmiyyəti və subyektlərinin dairəsi” hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Ərəstun Qasimov

“Yalnız rəng əmtəə nişanı ola bilərmi?” vəkil Nazlı Əhmədova

“Tənqid: Maks Veber və Karl Marks hüquq haqqında (I hissə)” hüquqşünas Fərhad Nəcəfov

“Ölkəmizdə hüquqi maliyyələşdirmə institutunun tətbiqi nə dərəcədə mümkündür?” yerli mətbuat səhifələrindən

“Vəkilin reklamı nə dərəcədə düzgündür?” yerli mətbuat səhifələrindən

“Xidmət haqqını sövdələşə bilmirsənsə, bunu oxu!” yerli mətbuat səhifələrindən

“Gürcüstanın Konstitusiya Məhkəməsi marixuananın istifadəsinə “hə” deyir” beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

“Türkiyənin “milyonçu” vəkilləri” beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməsindən ibarətdir.

Nəşrin bu sayı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə və “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İctimai Birliyinin təşkilatı dəstəyi ilə işıq üzü görmüşdür. Jurnal, Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədr müavini, hüquqşünas

Korrektor: *İsrafil Əlili* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə koordinatoru, hüquqşünas

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,

SKS Plaza, 7-ci mərtəbə

Tel/Faks: +994 12 492 28 83

e-mail: info@lawreform.az

vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

© “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB, 2015

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qf/m²,
Sifariş № _____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

Müsahibələr və mövqelər

- 2 “Hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ - Azərbaycan Respublikasında konstitusion-hüquqi təminat kimi” **VK-nın Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağırov**
- 6 “Azərbaycan Respublikasının dəniz üzgüçülüüyü sahəsində beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığı” **2 sayılı Bakı İnzibati-İqtisadi Məhkəməsinin sədri Rəşid Rzayev**
- 9 “Müdafiə nitqinin anlayışı, prosessual əhəmiyyəti və subyektlərinin dairəsi” **hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Ərəstun Qasimov**
- 14 “Yalnız rəng əmtəə nişanı ola bilərmi?” **vəkil Nazlı Əhmədova**
- 19 “Tənqid: Maks Veber və Karl Marks hüquq haqqında (I hissə)” **hüquqşünas Fərhad Nəcəfov**

Məhkəmə aktları

- 24 “Vergi Məcəllənin 175.1 və 176.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” **KM-nin 03/09/2015-ci il tarixli Qərarı**
- 30 İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Əfəndiyev Azərbaycana qarşı” **18/03/2015-ci il tarixli Qərarı**

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 42 Ölkəmizdə hüquqi maliyyələşdirmə institutunun tətbiqi nə dərəcədə mümkündür?
- 43 Vəkilin reklamı nə dərəcədə düzgündür?
- 44 Gəlin paltarının kirayəsi və hüquq harada toqquşurlar?
- 45 Xidmət haqqını sövdələşə bilmirsənsə, bunu oxu!

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 47 Gürcüstanın Konstitusiyaya Məhkəməsi marixuananın istifadəsinə “hə” deyir.
- 47 “Hakimlər və vəkillər arasında münasibətlərə dair” Avropa Hakimlərinin Məşvərətçi Şurasının Tövsiyəsi (Rus dilində)
- 54 Donald Trampdan seçkiqabağı hüquqi hoqqa

54 Türkiyənin milyonçu vəkilləri

55 Təbriklər! Axır ki, hüquqşünaslar da psixopat çıxarıldılar

56 “Sualınıza vəkil cavab versin” rubrikası

Müsaibələr və mövqelər

Anar Bağırov

*Vəkillər Kollegiyasının
Rəyasət Heyətinin üzvü*

HƏR KƏSİN HÜQUQİ YARDIM ALMAQ HÜQUQU - AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KONSTITUSION-HÜQUQİ TƏMİNAT KİMİ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının “Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları” adlanan fəslində, 61-ci maddədə hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ təsbit olunub. Hüquqi yardım almaq insan və vətəndaşın ayrılmaz hüququdur və şəxsiyyət hüquqlarının ümumi sisteminə daxlidir. Eyni zamanda, bu hüquqa insan və vətəndaşın konstitusion-hüquqi statusunun təminatı kimi baxmaq mümkün və zəruridir. Lakin bir çox hallardahüquqi yardım almaq hüququ yalnız şəxsiyyət hüququ, yaxud yalnız konstitusion-hüquqi təminat olaraq baxılır ki, bu dahəmin kateqoriyanın məzmununu daraldır və təcrübədə onun həyata keçirilməsinin effektiv mexanizmini işləyib hazırlamağa mane olur.

Tədqiqat mövzusunun aktualığı həmçinin ondan ibarətdir ki, hüquqi yardım göstərmənin mövcud qanunvericilik tənzim mexanizmi artıq köhnəlmişdir, ona görə də, müasir hüquq münasibətlərinin tələblərinə cavab vermir. Bu məsələ üzrə yeni qanunvericilik bazası işlənmə mərhələsində olduğundan, hüquqi yardım almaq hüququnun mahiyyətinin nəzəri tədqiqi hazırda aktual hesab olunmalıdır. Fikrimizcə, bu tədqiqatın nəticələri qeyd olunan qanunvericilik tənzim bazasının hazırlanması zamanı nəzərə alınmalıdır.

Məqalənin məqsəd və vəzifələri hər kəsin konstitusion hüquqi yardım almaq hüququnun nəzəri təhlili, bu hüququn mahiyyətinin aydınlaşdırılması, “konstitusion hüquq” və “konstitusion təminat” anlayışlarının nisbətini hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququ prizmasından müəyyən edilməsi, habelə tədqiqat nəticələrinin xülasə edilməsidir ki, bunlarhəm bu məsələ üzrə elmi diskussiyaların gələcəkdə davam etdirilməsi, həm də bu sahədə hüquq münasibətlərinin qanunvericilik tənziminin təkmilləşdirilməsi zamanı istifadə olunmalıdır.

Hər kəsin hüquqi yardım almaq konstitusion hüququnun mahiyyətini araşdırmazdan əvvəl bu hüququn anlayışına qısa da olsa nəzər salmaq gərəkdir. Bu hüquqdan bəhs edərkən bir çox alimlər əsas diqqəti məhkəmə icraatı, xüsusən cinayət mühakimə icraatı çərçivəsində göstərilən hüquqi yardıma yönəldirlər [1, 47] [1]. Əlbəttə, hüquqi yardımın qeyd olunan formaları şəxsiyyət üçün çox vacib məsələdir, bunula belə, tədqiq olunan hüququn tərkib hissəsidir və hüquqi yardım göstərilməsi onunla məhdudlaşmır. Bu barədə az sonra.

Məhkəmə icraatı çərçivəsində göstərilən hüquqi yardımla bağlı qeyd edək ki, burada söhbət yalnız cinayət mühakimə icraatından getmir. Cinayət mühakimə icraatında cinayət törətməkdə şübhəli bilinən yaxud təqsirləndirilən şəxs qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda dövlət tərəfindən təyin olunan müdafiəçinin ödənişsiz xidməti ilə təmin edilir, habelə hər hansı hüquq münasibətləri (mülki, ailə, inzibati, təsərrüfat, əmək və s.) ilə bağlı məhkəmə icraatları zamanı şəxs sərbəst surətdə vəkil seçmək hüququna malikdir. Başqa sözlə, təhlil olunan konstitusion hüququn əsas tərkib ünsürləri şəxsin öz hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün sərbəst şəkildə müdafiəçi seçməkdən,

habelə qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiəçinin xidmətindən ödənişsiz istifadə etməkdən ibarətdir.

Bununla belə, keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ yalnız sərbəst şəkildə müdafiəçi seçmək və məhkəmə icraatında müdafiəçi xidmətindən ödənişsiz istifadə etməklə məhdudlaşmır. Belə ki, hüquqi yardım almaq zərurəti həmişə və hər yerdə qarşıya çıxır. İnsan həyatının və ya fəaliyyətinin hazırda elə bir sahəsi yoxdur ki, orda hansısa hüquq normalarını bilmək və tətbiq etmək zərurəti yaranmasın. İş və ya təhsil, əmtəələrin alqı-satqısı, xidmətlərdən istifadə, dövlət orqanlarına və ya digər strukturlara müraciət, ictimai təşkilatların fəaliyyətində iştirak, parlament seçkiləri, dövlət pensiyalarının və sosial müavinətlərin alınması və digər bu kimi hallarda peşəkar hüquqşünas yardımından istifadə zərurəti qarşıya çıxır. Şikayətə və ya ərizəyə baxmağa səlahiyyətli orqanın müəyyən olunması, müvafiq sənədlərin tərtib olunması zamanı vətəndaşa kömək etmək və bununla əlaqədar digər bir çoxişlər məhz hüquqşünasların ixtisasına görə yüksək keyfiyyətli həll edəcəyi məsələlərdir [2].

Müasir dövrdə hər hansı müəssisənin, idarə və ya təşkilatın işini aparmaq üçün hüquqşünas xidməti vacibdir. Orta və iri müəssisələrin hər birində onların fəaliyyətini peşəkar hüquqi xidmətlə müşayiət etmək üçün hüquqşünaslar çalışırlar. Aydındır ki, yeni ictimai münasibətlərin meydana çıxması, hüquq münasibətlərinin mürəkkəbləşməsi və dərinləşməsi peşəkar hüquqi xidmətlə təminat zərurətini də gücləndirir. Təkcə müəssisələrin deyil, qeyd olunduğu kimi, sıravı vətəndaşların da müvafiq hallarda peşəkar hüquqi yardıma ehtiyacı yaranır. Əlbəttə, kifayət qədər maddi təminatlı vətəndaşlar üçün hüquqi yardım haqqını ödəmək çətinlik doğurmur (bu halda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsi hər kəsə sərbəst şəkildə hüquqşünas, müdafiəçi seçmək hüququ verir). Lakin qanun təkcə yetərli imkanları olan vətəndaşlar üçün deyil, hər kəs üçün mövcuddur. Konstitutsiyada hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun təsbit olunması o deməkdir ki, yalnız hüquqi yardım haqqını ödəməyə qadir olan vətəndaşlar deyil, buna imkanı çatmayan vətəndaşların da zərurəti hallarda hüquqşünas (vəkil) xidmətindən istifadə edə bilməsi üçün zəmin yaradılmalıdır. Konstitusiyanın 61-ci maddəsinin 2-ci hissəsində qeyd olunduğu kimi, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardım ödənişsiz, dövlət hesabına göstərilir. Yəni, dövlət bu hüququ təsbit etməklə, onun realizə olunmasına şərat yaratmaq öhdəliyini, hər kəs üçün bu hüququn təmin olunacağını öz üzərinə götürmüşdür. Buna görə, Konstitusiyaya uyğun olaraq, az təminatlı vətəndaşlar da keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu realizə edə bilməlidirlər (bu halda dövlət hesabına). Praktikada məsələ bir qədər fərqlidir, belə ki, heç də hər kəsin, yaxud heç də bütün hallarda hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu təmin etmək mümkün olmur.

Həmçinin qeyd edək ki, Konstitusiyanın göstərilən maddəsində “hər kəs” dedikdə ölkə vətəndaşları ilə yanaşı, habelə Azərbaycan Respublikasında olan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər nəzərdə tutulur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 69-cu maddəsinə əsasən, “Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasında olarkən, qanunla və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilə ilə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər bütün hüquqlardan istifadə edə bilər və bütün vəzifələri yerinə yetirməlidirlər. Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayan və ya müvəqqəti qalan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquq və azadlıqları yalnız beynəlxalq hüquq normalarına və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq məhdudlaşdırıla bilər”. Bununla yanaşı, keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırıla bilməz (Konstitusiyanın 25-ci maddəsi).

Keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hər bir sahədə müvafiq prosedurları keçməklə təmin olunur: dövlət və bələdiyyə orqanlarında müxtəlif məsələlərin rəsmiləşdirilməsi, sənədlərin tərtibi və toplanması ilə bağlı hüquqi məsləhətlər almaq; pozulmuş hüquq və azadlıqların müdafiə və bərpa edilməsi üçün prokurorluğa müraciət etmək, bu məsələ ilə bağlı prokurorluq orqanının gördüyü tədbirlər və ya icra etdiyi hərəkətlər barədə mütəmadi məlumat almaq; vəkillik fəaliyyətində –

hüquqi məsələlər üzrə həm şifahi, həm yazılı formada məsləhət almaq, iddia, ərizə, şikayət, vəsatət və ya hər hansı digər hüquqi sənədi tərtib etdirmək, məhkəmədə hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı məsələləri müzakirə etmək və sair; notariusda əqdləri təsdiq etdirmək, müxtəlif növ şəhadətnamələr vermək, icra yazıları həyata keçirmək, sənədləri saxlama üçün vermək; habelə digər müəssisələrdə tələb olunan prosedurlar.

Həmçinin, nisbətən yaxın keçmişdə yaranmış “hüquq klinikası” institutu qeyd olunmalıdır. Bu mexanizm vasitəsilə də peşəkar hüquqi yardım almaq mümkündür. Belə klinikalar ali məktəblərin bazasında təşkil olunurlar və onların fəaliyyət əsasını əhalinin aztəminatlı və sosial cəhətdən imkansız təbəqələrinə (təqaüdcülər, işsizlər, məhkumlar, yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər və s.) hüquqi məsləhətlər şəklində ödənişsiz hüquqi yardım göstərmək təşkil edir. Klinikalar çərçivəsində hüquqi yardımı təcrübəli müəllimlərin, magistrlərin və təcrübəli vəkillərin rəhbərliyi altında tələbə-hüquqşünaslar göstərilir. Tələbə-hüquqşünaslar bununla həm əhalinin aztəminatlı təbəqələrinə ödənişsiz yardım etmiş olur, həm də təcrübə toplayırlar.

Biz burda keyfiyyətli hüquqi yardım göstərilməsinin subyektləri barədə geniş bəhs etməyəcəyik, çünki bu, başqa bir tədqiqatın predmetidir. Məqsədimiz hüquqi yardım almaq hüququnun mahiyyətini aydınlaşdırmaq üçün bu hüquqa ümumi anlayış verməkdir. Hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun mahiyyətinin nədən ibarət olduğunun müəyyən etməzdən əvvəl, “mahiyət” anlayışının hansı məna daşdığını dəqiqləşdirmək lazımdır. “Mahiyət” fəlsəfi kateqoriyadır, fəlsəfi terminlərin izahlı lüğətlərində o, predmetin varlığının bütün çoxşəkilli və ziddiyyətli formalarının sabit vəhdətini özündə ehtiva edən daxili məzmun kimi müəyyən olunur [3, 682] [3]. “Mahiyət” dedikdə həmçinin, predmet və ya prosesin dəyişilməsinin keyfiyyət spesifikasiyasını, təmayülünü şərtləndirən, birbaşa qavrayışdan gizli olan nisbi sabit və daxili cəhət nəzərdə tutulur. ... Mahiyət təzahürün səthində deyil, onun çoxnövliyündə ifadə olunur. ... Mahiyət təzahürün dərin məzmununu ehtiva edir, onun zəruri daxili əlaqələrinin məcmuyu kimi üzə çıxarılır. Mahiyət təzahürü ümumilikdə ifadə edir [4, 196-197][4]. Bu qavramlardan çıxış edərək, hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun mahiyyətini, onun fərqli növlərindən asılı olmayaraq dəyişməz qalan daxili, sabit tutumu kimi müəyyən etmək olar. Hüquqi yardım almaq hüququnun növləri barədə yuxarıda bəhs olunub.

Beləliklə, hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququna xas olan daxili, sabit məzmun onun növlərindən və onu göstərən subyektlərdən asılı olmayaraq dəyişmir və məhz bu dəyişməzlik sayəsində o, insan və vətəndaşın konstitusion-hüquqi statusunun təminatı kimi çıxış edir.

Başqa sözlə, tədqiq olunan hüququn mahiyyətinə bu cür müəyyənləşən təminat qismində baxılmalıdır. Müvafiq olaraq, ümumi hüquqlar sisteminin bir elementi və mahiyyətə konstitusion təminat olaraq dialektik vəhdət prizmasından baxıldığı halda, hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun effektiv reallaşma mexanizmi yaradıla bilər.

Təminat sözü fransızca “garantie” sözünün qarşılığı olmaqla, nəyinsə baş tutmasını təmin edən zəminlik, vasitəçilik, zəruri şərtlər kimi anlaşılır. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatları bir tərəfdən şəxsiyyətin hüquqi statusunun tərkib hissəsi olduğu halda, digər tərəfdən, daha tutumlu anlayış olan “konstitusion təminatların” vacib hissəsidir. Konstitusion təminatlar –konstitusion prinsipləri, insan hüquqlarını, konstitusion quruluşun əsaslarını, konstitusion vəzifələrin yerinə yetirilməsini, dövlət hakimiyyətinin müxtəlif orqanlarının düzgün çalışmasını təmin edən hüquqi norma və institutların məcmuyudur. Bu baxımdan, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatları – həmin hüquq və azadlıqların reallaşmasını, mühafizə və müdafiəsini təmin edən konstitusion-hüquqi normaların, institutların, alət və vasitələrin, mexanizm və prosedurların məcmusu hesab edilir [5, 72] [5]. Başqa sözlə, Konstitusiyada nəzərdə tutulmuş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının konstitusion təminatları dedikdə, həm qanunvericilik səviyyəsində təsbit olunmuş hüquq normaları, həm də bu hüquqların reallaşmasını təmin etmək üçün dövlət tərəfindən yaradılmalı olan şərtlər başa düşülməlidir. Zətən, bu hüququn konstitusion səviyyədə təsbit olunması dövlətin onun reallaşmasına apriori təminat verməsi anlamındadır. Yəni, Konstitusiyada təsbit etməklə dövlət onun reallaşmasını öz üzərinə götürmüş olur (təminat vermiş olur).

Lakin təəssüf ki, bu normaların praktikada heç də bütün hallarda gərəyincə reallaşdığına şahid olmuruq. Bəzi hallarda, hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun mahiyyətə əsas şərtlərindən biri – ehtiyacı olan hər kəsə bu hüququn dövlət maliyyəsi hesabına göstərilməsi təmin olmur. Bu isə onu göstərir ki, müvafiq hüquq normaları ilə tamamlanmadan, habelə realizəsi üçün müvafiq şərtlər yaradılmadan bu hüquq deklarativ normaya çevrilə bilər.

Qeyd edək ki, müvafiq hüquq normaları qismən mövcud olsa da (prosessual normativ-hüquq aktlarında), onların reallaşması üçün zəruri şərtlər (reallaşma mexanizmi) lazımi səviyyədə qurulmamışdır. Əhaliyə pulsuz hüquqi yardım göstərilməsi barədə normativ-hüquqi akt hələ ki qəbul olunmamışdır, bununla belə, qanunun qəbulu üçün hazırlıq işləri görülür. Dövlət tərəfindən bu hüquqa təminat veilməsinin digər zəruri şərti, fikrimizcə, onun pozulmasına görə məsuliyyətin müəyyən edilməsidir. Əlbəttə, bu konstitusion hüququn dürüst realizə mexanizmi yoxdursa, onun pozulmasına görə məsuliyyət institutunun olmaması anlaşılandır. Lakin nəzərə alsaq ki, hazırda dövlət bu sahədə fəal işlər aparır və müvafiq qanun layihələri hazırlanır, həmin qanun layihələri çərçivəsində bu hüququn pozulmasına görə məsuliyyət məsələsinin nəzərdə tutulması zəruridir, problemin kompleks şəkildə həllini təmin edə bilər.

Nəticələr:

Bu tədqiqatın başlıca nəticəsi ondan ibarətdir ki, keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun məzmunu onun həm insan və vətəndaşın ayrıca subyektiv hüququ, həm də konstitusion-hüquqi təminat olması nəzərə alınmaqla müəyyən edilməlidir. Belə olmadan, bu hüququn reallaşması hüquqşünasların (vəkillərin) sərbəst seçiminə həvalə edilmiş olur və deməli, ondan yalnız maddi imkanlı şəxslərin istifadə etmək imkanı saxlanılır. Bu hüququn konstitusion səviyyədə təsbitinin məqsədi sadəcə, insan və vətəndaşın keyfiyyətli hüquqi yardım üçün hüquqşünasa (vəkilə) müraciət imkanını tanımaq deyil, həmçinin odur ki, əhalinin istənilən təbəqəsindən olan şəxslər lazım olan bütün hallarda bu hüquqdan real istifadə etmək imkanına malik olsunlar. Hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun konstitusion təsbitinin amalı məhz bundan ibarətdir: dövlət bu hüquqdan yararlanmaq imkanına hər kəs üçün təminat verir. Bundan əlavə, hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququ digər bütün konstitusion hüquq və azadlıqların reallaşması, mühafizə və müdafiəsi üçün normativ qaydada təsbit olunmuş təminat kimi çıxış edir. Buna görə, tədqiq olunan hüquqa sadəcə insan və vətəndaşın ayrılmaz hüququ kimi deyil, subyektiv hüququn və konstitusion hüquqi təminatın dialektik vəhdəti olaraq baxılmalıdır. Yalnız bu halda onun yüksək səviyyədə və effektiv surətdə reallaşmasına nail olmaq mümkündür.

İstinadlar:

1. Султанов Р. Права и свободы человека и гражданина в Конституции Азербайджанской Республике // Закон и жизнь : междунар. науч.-практ. правовой журнал. – Кишинев : SRL «Cetatea de Sus», 2014. – № 2(266). – С. 45-48.
2. Комментарий к Конституции Российской Федерации [Электронный ресурс] / под общ. ред. Л. В. Лазарева. – Москва : ООО «Новая правовая культура», 2009. – Режим доступа: Система ГАРАНТ. http://constitution.garant.ru/science-work/comment/5366634/chapter/2/#block_2000
3. Новая философская энциклопедия: В 4 т./Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семизин, уч. секр. А. П. Огурцов. - М.: Мысль, 2010 -2010. Т. III.- 2010 - 692 с.
4. Українська Радянська Енциклопедія : в 17 т. / [Бажан М. П. та ін.]. – К. : Книжково-журнальна фабрика Головополіграфвидаву Міністерства культури УРСР, 1959–1965. – (Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки). Т. 14. – 1963. – 592 с.
5. Некрасов, С. И. Конституционное право Российской Федерации : конспект лекций / С. И. Некрасов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011. — 167 с.

Rəşid Rzayev

***2 sayılı Bakı İnzibati-İqtisadi
Məhkəməsinin sədri***

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
DƏNİZ ÜZGÜCÜLÜYÜ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ
HÜQUQİ ƏMƏKDAŞLIĞI**

Azərbaycan Respublikası iqtisadi güclü, müasir və sosial dövlət quruculuğu prosesində ciddi addımlar atıb. Təmali Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan dövlətçilik, qanunçuluq və müstəqil hüquqi dövlətin sabitliyi bu gündə iqtisadi inkişafın zəmanətçisidir. Cənab Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi genişmiqyaslı islahatların müvəffəqiyyətinin təmin olunmasında, Azərbaycanın hüquqi dövlət kimi beynəlxalq nüfuzunun möhkəmləndirilməsində, sözsüz ki, ölkənin beynəlxalq norma və prinsiplərinə cavab verən hüquq sistemi dayanıb.

Azərbaycan Respublikası 1995-ci ildə müstəqil dövlət kimi Konstitusiyasını qəbul etdiyi ərafədə Beynəlxalq Dəniz Təşkilatının da (bundan sonra - BDT) üzvü olmuşdur. BDT-nin səlahiyyətləri çərçivəsində onun tərəfindən çağırılmış beynəlxalq konfranslarda beynəlxalq gəmiçilik üçün birinci dərəcəli əhəmiyyətə malik bir sıra yeni beynəlxalq konvensiyalar, qaydalar, protokollar, məcəllələr, düzəlişlər işlənib hazırlanmış, qəbul edilmiş, sonralar isə onlara yenidən baxılmışdır.

Azərbaycan Respublikası 1997-ci ildə altı əsas konvensiyayı – Dənizdə insan həyatının qorunmasına (SOLAS-74), Dənizdə gəmilərin toqquşmasının qarşısının alınmasına dair qaydalarına (DDGTQBQ-COLREG-72), Yük nişanına, Dənizçilərin hazırlanması, sertifikatlandırılması və növbə çəkmələrinə (DHSNÇ-STCW-78), Tullantıların və digər materialların atılması ilə su hövzələrinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınmasına, Gəmilərin ölçülməsinə dair konvensiyaları ratifikasiya etmişdir ki, bu da dəniz gəmiçiliyində təhlükəsizliyin gücləndirilməsi, bütövlükdə dəniz üzgüçülüğü sahəsində dövlət siyasətinin möhkəmləndirilməsi işinə dövlətimizin verdiyi mühüm töhfədir.

Azərbaycan Respublikası qeyd olunan siyasəti ardıcıl surətdə davam etdirərək sonrakı illər ərzində bir sıra digər beynəlxalq konvensiyalara və protokollara qoşulmuşdur. Belə ki, 18 iyun 2004-cü il tarixdə “Dəniz tələbləri ilə bağlı məsuliyyətin məhdudlaşdırılması haqqında” 1976-cı il tarixli Beynəlxalq Konvensiyası müvafiq qaydada Azərbaycan Respublikası tərəfindən ratifikasiya edilmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, dəniz tələbləri ilə bağlı dövlətlərin, onun fiziki və hüquqi şəxslərinin məsuliyyət məsələsi beynəlxalq dəniz hüququnda mürəkkəb və kifayət qədər tənzimlənməmiş sahələrdən biridir. Dəniz tələblərinə dair məsuliyyətlə bağlı hüquq ədəbiyyatında bir sıra təhqiqatlar aparılıb və nəşrlər edilib [1].

“Dəniz tələbləri ilə bağlı məsuliyyətin məhdudlaşdırılması haqqında” Konvensiya 19 noyabr 1976-cı il tarixində dəniz tələbləri ilə bağlı məsuliyyətin məhdudlaşdırılması haqqında bəzi oxşar qaydaları saziş vasitəsilə müəyyənləşdirmək məqsədilə Londonda imzalanmışdır. Bu Beynəlxalq Konvensiya 5 fəsil və 23 maddədən ibarətdir. Birinci fəsil məhdudlaşdırma hüququ olan şəxslərin hüquq və vəzifələrinə həsr edilmişdir. Belə şəxslər gəmi sahiblərindən və xilasedicilərdən ibarətdir. Konvensiyaya görə “gəmi sahibi” ifadəsi dəniz gəmisinin sahibini, fraxt edənini, sahibini və operatorunu bildirir; “xilasedici” isə xilasetmə üzrə əməliyyatlarla bilavasitə əlaqədə xidmətlər göstərən istənilən şəxsdir. Məsuliyyətin məhdudlaşdırıldığı tələblərdən hər hansı biri hərəkətinə, nöqsanına və ya fəaliyyətsizliyinə görə gəmi sahibinin, yaxud xilasedicinin məsuliyyət daşdıqları

istənilən şəxsə qarşı irəli sürülsə, həmin şəxs Konvensiyada nəzərdə tutulan məsuliyyətin məhdudlaşdırılmasından istifadə etmək hüququna malikdir. Konvensiyada gəmi sahibinin məsuliyyəti gəminin özünə qarşı irəli sürülən iddia üzrə məsuliyyəti əhatə edir və müddəalarına müvafiq surətdə məhdudiyət altına düşən tələblər üzrə məsuliyyət daşıyan sığorta edənin məsuliyyəti sığortalanmış şəxsin özü ilə eyni həcmdə Konvensiyanın üstünlüklərindən istifadə etmək hüququna malikdir. Məsuliyyətin məhdudlaşdırılmasına yönəldilmiş hərəkət məsuliyyətin qəbul edildiyini bildirir.

Məsuliyyət məhdudiyətinin altına aşağıdakı tələblər düşür:

- gəminin bortunda və ya bilavasitə onun istismarı, yaxud xilasetmə əməliyyatları ilə əlaqədar baş vermiş ölüm və ya bədən xəsarəti, yaxud əmlakın itirilməsi və ya korlanması ilə (liman qurğularının, su hövzələrinin, gəmi yollarının və naviqasiya şəraiti vasitələrinin zədələnməsi də daxil olmaqla), bunun nəticəsində yaranmış istənilən sonrakı zərərlə bağlı tələblər;
- dəniz yolları ilə yük, sərnişinlər və ya onların baqajlarının daşınmasının gecikdirilməsi nəticəsində dəymiş zərərlə bağlı tələblər;
- müqavilədən irəli gəlməyən və bilavasitə gəminin istismarı və ya xilasetmə əməliyyatları ilə əlaqədar baş vermiş istənilən hüquq pozuntusu nəticəsində dəymiş digər zərərlə bağlı tələblər;
- batmış, qırıntılara çevrilmiş, saya oturmuş və ya tərk edilmiş gəminin bortunda olanların hamısı daxil edilməklə, belə gəminin qaldırılması, çıxarılması, məhv edilməsi, yaxud zərərsizləşdirilməsi ilə bağlı tələblər;
- gəminin yükünün çıxarılması, məhv edilməsi və ya zərərsizləşdirilməsi ilə bağlı tələblər;

Konvensiyaya müvafiq surətdə məsuliyyət daşıyan şəxsin öz məsuliyyətini məhdudlaşdırma bildiyi zərərin qarşısının alınması və ya azaldılması üçün görülən tədbirlər nəticəsində dəymiş zərəre və belə tədbirlərin vurduğu sonrakı zərəre görə məsuliyyət daşıyan şəxsdən başqa, digər şəxsin tələbləri. Nəzərə alınmalıdır ki, adı çəkilən tələblər, hətta reqres qaydasında və ya müqavilədən, yaxud başqa şəkildə irəli gələn zəmanətə əsasən, yaxud digər şəkildə təqdim olunduqda da məsuliyyətin məhdudlaşdırılması altına düşür. Lakin yuxarıda göstərilən son üç qeyd edilmiş tələblər zərəre görə məsuliyyət daşıyan şəxslə bağlanmış müqavilə üzrə mükafatlandırılmaya aid olduğu dərəcədə məsuliyyət məhdudiyəti altına düşmür.

Konvensiyanın 3-cü maddəsi məsuliyyət məhdudiyətindən çıxarmaya həsr edilmişdir. Belə ki, Konvensiya xilasetmə ilə əlaqədar və ya ümumi qəza üzrə ödəniş barədə; neftlə çirklənmədən dəymiş zərəre görə mülki məsuliyyət haqqında 1969-cu il 29 noyabr tarixli Beynəlxalq Konvensiya baxımından neftlə çirklənmədən dəymiş zərərlə bağlı; atom zərərinə görə məsuliyyət məhdudiyətini tənzimləyən və ya qadağan edən hər hansı Beynəlxalq Konvensiya, yaxud milli qanunvericilik altına düşən; atom zərəri ilə əlaqədar atom gəmisinin sahibinə irəli sürülən; vəzifə öhdəlikləri gəmi və ya xilasetmə əməliyyatları ilə əlaqədar olan gəmi sahibinin, yaxud xilasedicinin qulluqçularına, habelə onların varislərinə, öhdəsində olanlara və ya gəmi sahibi, yaxud xilasedici ilə belə qulluqçular arasında əmək müqaviləsini tənzimləyən qanunvericilik üzrə müvafiq tələblər irəli sürmək hüququna malik digər şəxslərə tələblərə tətbiq edilmir və gəmi sahibi və ya xilasedici həmin tələblər üzrə məsuliyyətini məhdudlaşdırma bilməz.

İkinci fəsil məsuliyyətin həddinə həsr edilmişdir. Burada ümumi hədlər və sərnişinlərin tələblərinə dair məsuliyyət həddi göstərilmişdir. Gəmi sərnişinlərinin ölümü, yaxud bədən xəsarəti ilə nəticələnmiş və eyni hadisədən meydana gəlmiş tələblərlə əlaqədar olaraq, həmin gəmi sahibinin məsuliyyət həddi 46.666 hesablama vahidinin gəmi şəhadətnaməsinə müvafiq surətdə gəmiyə daşımağa icazə verilmiş sərnişinlərin sayına vurulmaqla alınan, ancaq 25 milyon hesablama vahidindən yuxarı olmayan məbləğ hesab edilir. Qeyd edilənlərdən başqa və eyni hadisədən irəli gələn tələblər üzrə məsuliyyətin hədləri gəmi tutumu tonnajından və nəticələrindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir. Belə ki, ölümlə və ya bədən xəsarəti ilə nəticələnmiş tələblərlə bağlı tutumu 500 tondan artıq olmayan gəmi üçün — 333.000 hesablaşma vahidi; tutumu 501 tondan 3000 tona qədər olan hər tona — yuxarıda göstərilən məbləğə əlavə olaraq 500 hesablama vahidi; tutumu 3001 tondan 30000 tona qədər olan hər tona — göstərilən məbləğə əlavə olaraq 333 hesablama vahidi;

tutumu 30001 tondan 70000 tona qədər olan hər tona — göstərilən məbləğə əlavə olaraq 250 hesablama vahidi; tutumu 70000 tondan yuxarı olan hər tona — göstərilən məbləğə əlavə olaraq 167 hesablama vahidi.

Hər hansı digər tələblərlə bağlı: tutumu 500 tondan yuxarı olmayan gəmi üçün — 167.000 hesablama vahidi; tutumu 501 tondan 30000 tona qədər olan hər tona — yuxarıda göstərilən məbləğə əlavə olaraq 167 hesablama vahidi; tutumu 30001 tondan 70000 tona qədər olan hər tona — göstərilən məbləğə əlavə olaraq 125 hesablama vahidi; tutumu 70000 tondan yuxarı olan hər tona — göstərilən məbləğə əlavə olaraq 83 hesablama vahidi.

Hesablama vahidi Beynəlxalq Valyuta Fondunun müəyyənləşdirdiyi kimi, “borcalmanın xüsusi hüququ vahidi” hesab edilir. Məbləğlər məhdudlaşdırma fondunun, ödənişin yaradıldığı və ya Dövlətin qanunvericiliyi üzrə belə ödənişə bərabər tutulan təminatın verilməsi tarixində Dövlət valyutasının dəyərində müvafiq surətdə məsuliyyət məhdudluğu tətbiq edildiyi həmin dövlətin milli valyutasına çevrilir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun üzvü sayılan Tərəf Dövlətlərin milli valyutasının “borcalmanın xüsusi hüququ vahidi” ilə dəyəri Milli Valyuta Fondunun özünün xüsusi əməliyyatları və hesablamaları üçün müvafiq tarixdə onun tətbiq etdiyi dəyərin müəyyənləşdirilməsi metoduna uyğun olaraq hesablanır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun üzvü olmayan Tərəf Dövlətlərin milli valyutasının “borcalmanın xüsusi hüququ vahid”ləri ilə dəyəri həmin Tərəf Dövlətin müəyyənləşdirdiyi üsulla hesablanır.

Konvensiyanın üçüncü fəslə məhdudlaşdırma fondunun yaradılması, onun bölüşdürülməsinə həsr edilmişdir. Fond məbləğlər yığılması, yaxud fondun yaradıldığı Tərəf Dövlətin qanunvericiliyi üzrə məqbul sayılan təminatın verilməsi və məhkəmə, yaxud digər səlahiyyətli orqan tərəfindən kifayət qədər tanınması yolu ilə yaradıla bilər. Fond tələblərə malik şəxslər arasında onların tələblərinin fonda mütənasib surətdə müəyyənləşdirilən məbləğlərlə bölüşdürülür.

Dördüncü fəsildə Konvensiyanın tətbiq edilmə sahəsi göstərilmişdir. Konvensiya hər hansı şəxs tərəfindən Tərəf Dövlətin məhkəməsində onun məsuliyyətinin məhdudlaşdırılması və ya istənilən belə Dövlətin yurisdiksiyası hüduqlarında həbs edilmiş gəminin, yaxud digər əmlakın və ya verilmiş hər hansı təminatın azad olunması barədə tələblər irəli sürüldüyü bütün hallarda tətbiq edilir. Buna baxmayaraq, hər bir Tərəf Dövlət I maddədə qeyd edilən hər hansı şəxsə həmin Dövlətin məhkəmələrində Konvensiyanın müddəalarına müraciət etdiyi vaxt Tərəf Dövlətdə onun daimi yaşayış və əsas fəaliyyət yeri olmadıqda və ya barəsində məsuliyyətin məhdudlaşdırılması, yaxud məsuliyyətdən azad edilməsi ilə bağlı tələblərin irəli sürüldüyü və yuxarıda qeyd olunan vaxtda Tərəf Dövlətin bayrağı altında üzməyən hər hansı gəmiyə bu Konvensiyanın tətbiq olunmasından tam və ya qismən imtina edə bilər.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası tərəfindən dəniz üzgüçülüüyü sahəsində götürülən öhdəliklər hüquq sisteminin tərkib hissəsinə çevrilibdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 151-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələr Konstitusiya və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla bütövlükdə qanunvericilikdən üstündür. Məhz bu baxımdan dəniz üzgüçülüüyü sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və hüququn tətbiqedicisi təcrübəsinin beynəlxalq tələblərə cavab verməsi xüsusi ilə vacibdir.

İstinad:

1. Ковалев А.А. Современное международное морское право и практика его применения. Монография. – М.: Научная книга – 2003. – 311 с.; Кириленко В.П., Сидорченко В.Ф. Мореплавание и предотвращение загрязнения мирового океана (Международно-правовые аспекты). – М.: Транспорт, 1985. – 46 с.; Шишко А.А. Предупреждение трансграничного загрязнения (международно-правовые проблемы). – Киев.: Наукова думка - 1990. – 29 с.

Ərəstun Qasimov

***Bakı Dövlət Universitetinin
Cinayət prosesi kafedrasının dosenti,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru***

MÜDAFİƏ NİTQİNİN ANLAYIŞI, PROSESSUAL ƏHƏMİYYƏTİ VƏ SUBYEKTLƏRİNİN DAİRƏSİ

Məqalədə müdafiə nitqinin (təqsirləndirilən şəxsin son sözünün) anlayışı, prosessual əhəmiyyəti və subyektlərinin dairəsi araşdırılır. Geniş mənada müdafiə nitqi dedikdə, məhkəmə baxışında iştirak edən müdafiə tərəfi subyektlərinin öz mövqelərini müdafiə etmək və müdafiə funksiyasından irəli gələn hüquq və vəzifələrin realizə edilməsi məqsədi ilə söylədiyi bütün nitq növləri, yəni həm giriş nitqi, həm məhkəmə çıxışları, həm replikalar, həm məhkəmədə həll edilən aralıq məsələlərə dair fikir bildirərkən söylədikləri nitqlər və etdikləri çıxışlar başa düşülür. Dar mənada isə, müdafiə nitqi dedikdə məhkəmə istintaqından sonra həyata keçirilən məhkəmə çıxışlarında müdafiə tərəfi subyektləri tərəfindən söylənilən yekun nitq, eləcə də, təqsirləndirilən şəxsin son sözü nəzərdə tutulur.

Açar sözlər: müdafiə nitqi, məhkəmə, çıxış, replika, təqsirləndirilən şəxs

Geniş mənada müdafiə nitqi dedikdə, məhkəmə baxışında iştirak edən müdafiə tərəfi subyektlərinin öz mövqelərini müdafiə etmək və müdafiə funksiyasından irəli gələn hüquq və vəzifələrin realizə edilməsi məqsədi ilə söylədiyi bütün nitq növləri, yəni həm giriş nitqi, həm məhkəmə çıxışları, həm replikalar, həm məhkəmədə həll edilən aralıq məsələlərə dair fikir bildirərkən söylədikləri nitqlər və etdikləri çıxışlar başa düşülür. Dar mənada isə, müdafiə nitqi dedikdə məhkəmə istintaqından sonra həyata keçirilən məhkəmə çıxışlarında müdafiə tərəfi subyektləri tərəfindən söylənilən yekun nitq, eləcə də, təqsirləndirilən şəxsin son sözü nəzərdə tutulur.

Nitqin müdafiə nitqi hesab edilməsi üçün onun peşəkar vəkil, müdafiəçi tərəfindən söylənməsi vacib deyildir. Müdafiə nitqi tək-cə müdafiəçinin nitqi kimi başa düşülməməlidir. Hətta hüquqi təhsili olmayan və özü-özünü müdafiə edən təqsirləndirilən şəxsin də öz maraqlarının müdafiəsi naminə söylədiyi nitq, peşəkarlıqla söylənilmədiyinə, hüquqi məsələlərin dəqiq təhlilini ehtiva etmədiyinə rəğmən, müdafiə nitqi sayılır.

Müdafiə nitqinin cinayət mühakimə icraatındakı prosessual əhəmiyyəti onunla müəyyənləşir ki, o, müdafiə funksiyasının realizə olunması və müdafiə fəaliyyətinin məqsədlərinə nail olması vasitələrindən biridir. CPM-in 7.0.27-ci maddəsinə əsasən, müdafiə – cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi istinad edilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın təkzibi və ya yüngülləşdirilməsi, onun hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, habelə cinayət təqibinə qanunsuz məruz qalmış şəxsin pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpası məqsədi ilə həyata keçirilən prosessual fəaliyyətdir. Müdafiə nitqinin prosessual məqsədləri müdafiə funksiyasının prosessual məqsədləri ilə tam üst-üstə düşür, başqa sözlə, müdafiə nitqinin söylənilməsinin məqsədləri də cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi istinad edilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın təkzibi və ya yüngülləşdirilməsi, onun hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, habelə cinayət təqibinə qanunsuz məruz qalmış şəxsin pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpasıdır. Göründüyü kimi, müdafiə fəaliyyəti kompleks məqsədlərlə həyata keçirilən prosessual fəaliyyət növüdür. Deməli, müdafiə

nitqi də müdafiə fəaliyyətinin yönəldiyi məqsədlərə həm ayrı-ayrılıqda, həm də kompleks şəkildə nail olma vasitəsi kimi çıxış edə bilər. Bu mənada, müdafiə nitqinin ilk məqsədi, müdafiə funksiyasının ilkin məqsədi ilə eynidir, yəni müdafiə nitqi, ilk növbədə, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi istinad edilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın təkzibi və ya yüngülləşdirilməsinə yönəlmişdir. Cinayət təqibi orqanı tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və məhkəmədə dövlət ittihamçısı tərəfindən müdafiə edilən (eləcə də, xüsusi ittihamçı tərəfindən müdafiə edilən) ittihamın təkzib edilməsi və həmin ittihamın yüngülləşdirilməsi fərqli anlayışlar və fərqli fəaliyyətlərdir. Bu mənada, ittihamın təkzibinə yönəlmiş müdafiə nitqi ilə ittihamın yüngülləşdirilməsinə yönəlmiş müdafiə nitqini də fərqləndirmək lazımdır.

Əgər müdafiə nitqi ittihamın təkzib edilməsinə yönəlmişdirsə, belə nitqin məzmununda irəli sürülmüş ittiham tam və ya qismən inkar edilməlidir. Bu zaman, təqsirləndirilən şəxsin təqsiri tamamilə və ya qismən inkar edilməli, müdafiə nitqinin məzmununda məhkəmə istintaqı nəticəsində təqsirləndirilən şəxsin cinayətlə aidiyyatının olmamasının sübuta yetirilməsi, yaxud əksinə, təqsirləndirilən şəxsin cinayətlə aidiyyatının olmasının sübuta yetirilməməsi əsaslandırılmalı, o cümlədən, təqsirləndirilən şəxsin təqsirli olmasına dair məhkəmədə əsaslı şübhələr yaradılmalıdır. Şübhəsizdir ki, ittihamın təkzib edilməsinə yönəlmiş müdafiə nitqi müdafiə tərəfini müəyyən qədər aktiv olmağa sövq edir, lakin nəzərə alınmalıdır ki, müdafiə tərəfinin təkzibedici müdafiə nitqi ilə çıxış etmək istəyi heç bir halda sübutetmə vəzifəsinin (*onus probandi*) müdafiə tərəfinin üzərinə qoyulması ilə nəticələnməməlidir. Əks halda, təqsirsizlik prezumpsiyasının tələbləri ciddi şəkildə pozulmuş olar. Müdafiə nitqinin realizə edilməsi zamanı irəli sürülmüş ittihamın tam və ya qismən təkzib edilməsi üçün, ilk növbədə, ittiham sübutları təhlil edilməli və qiymətləndirilməlidir. Təqsirsizlik prezumpsiyasının diqtə etdiyi prosessual rejim daxilində təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın tam və ya qismən təkzib edilməsi üçün müdafiə tərəfi ittiham tərəfinin sübutuna cavab olaraq, ona qarşı hər hansı əks-sübut gətirməyə məcbur deyildir, çünki həm ayrı-ayrı ittiham sübutlarının, həm də onların bütövlükdə təkzib edilməsi üçün müdafiə tərəfi ayrılıqda götürülmüş hər hansı bir sübutun, yaxud sübutların məcmusunun mötəbər olmasına dair məhkəmədə ağlabatan şübhə yarada bilsə, bu, mübahisələndirilən ittiham sübutunun ittiham hökmünün əsasına qoyula bilməməsi üçün kifayətdir. Təqsirsizlik prezumpsiyası həll olunmamış, yaxud həll oluna bilməyən bütün şübhələrin müdafiə tərəfinin xeyrinə həll edilməsini tələb edir (14, 153-154; 16, 19-20; 17, 333).

Müdafiə nitqi irəli sürülmüş ittihamın yüngülləşdirilməsinə yönəldikdə isə diqqət nisbətən fərqli məqamlar üzərində cəmlənməli olur. Müdafiə nitqinin irəli sürülmüş ittihamın yüngülləşdirilməsinə yönəlməsini izah etmək üçün, ilk növbədə, «ittihamın yüngülləşdirilməsi» kateqoriyasının özünün mahiyyətinə aydınlıq gətirilməlidir. Məhkəmədə irəli sürülmüş ittihamın yüngülləşdirilməsi özündə həm əməlin cinayət qanununun bir maddəsindən daha az cəza nəzərdə tutan, yaxud əməli daha az ictimai təhlükəli hesab edən digər maddəsinə tövsif edilməsini, həm cinayət qanununun eyni bir maddəsi daxilində bir bənddən daha az cəza nəzərdə tutan, yaxud əməli daha az ictimai təhlükəli hesab edən digər bəndinə tövsif edilməsini, həm də, təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən əməllərdən ayrı-ayrı halların və epozodların çıxarılmasını ehtiva edə bilər. İttihamın təkzib edilməsi istiqamətində müdafiə nitqinin realizə edilməsində olduğu kimi, ittihamın yüngülləşdirilməsi istiqamətində də müdafiə nitqinin realizə edilməsi istəyi sübutetmə vəzifəsinin müdafiə subyektləri üzərinə qoyulmasına səbəb olmamalıdır. İttihamın yüngülləşdirilməsi istiqamətində müdafiə nitqi söylənilərkən, təqsirləndirilən şəxsin ümumiyyətlə təqsirli olub-olması deyil, təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən cinayət əməlinin hüquqi tövsifi mübahisələndirilir və məhkəmədə bu tövsifin məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş sübutlarla təsdiqlənməməsi barədə qənaət yaratmağa cəhd edilir (18, 51-52; 15, 86-87).

Təqsirləndirilən şəxsin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi cinayət prosesində müdafiə fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən və məqsədlərindən biridir. Müdafiə nitqi müdafiə fəaliyyətinin bu istiqaməti üçün də prosessual əhəmiyyət kəsb edir, çünki o, müdafiə tərəfi üçün həm məhkəməyədək icraatda, həm də məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin pozulmuş, lakin bərpa edilməmiş hüquqlarını

məhkəmənin diqqətinə bir daha çatdırmaq imkan yaradır. Müdafiə nitqində təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibinə qanunsuz və əsassız məruz qaldığı da əsaslandırıla bilər.

Müdafiə nitqinin məqsədləri sırasında təqsirləndirilən şəxsə məhkəmə tərəfindən təyin ediləcək cəzanın yüngülləşdirilməsinə, daha doğrusu, təqsirləndirilən şəxsə daha yüngül cəzanın təyin edilməsinə nail olmanı da göstərmək lazımdır. Müdafiə nitqinin bu məqsədlə realizə edildiyi hallarda müdafiə nitqi subyektinin daha çox istinad etdiyi hüquq institutu «cəzanı yüngülləşdirən hallar» institutudur. Milli hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, məhkəmələr cəzanı yüngülləşdirən halların mahiyyətini və hüquqi əhəmiyyətini əsasən düzgün başa düşürlər, bununla belə, istintaq və məhkəmə orqanları ayrı-ayrı cəzanı yüngülləşdirən hallara izah verərkən müəyyən çətinliklərlə qarşılaşır, səhvlərə yol verirlər. Bəzi hallarda AR CM-in 59.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş və işdə mövcud olan hallar aşkar edilməmiş qalır, yaxud aşkar edilsə də, məhkəmə onları əsassız olaraq qiymətləndirmir. Başqa hallarda qanunla nəzərdə tutulan, ancaq işdə mövcud olmayan yüngülləşdirici hallar cəza təyini zamanı nəzərə alınır. Elə hallara da rast gəlinir ki, məhkəmə qanunda nəzərdə tutulmayan və heç bir əsasla cəzanı yüngülləşdirən hal hesab edilə bilməyən halları cəza təyində yüngülləşdirici hal kimi qiymətləndirir (13, 167). AR CM-in 59.2-ci maddəsi müdafiə tərəfinə cəzanın yüngülləşdirilməsinə nail olmaq üçün geniş imkanlar verir, çünki, AR CM-in 59.2-ci maddəsinə əsasən, cəza təyin edilərkən cinayət qanununda bilavasitə göstərilməmiş başqa hallar da cəzanı yüngülləşdirən hal kimi nəzərə alın bilər. Məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi, habelə milli hüquq ədəbiyyatlarının təhlili göstərir ki, qanunda nəzərdə tutulmamış, lakin məhkəmələr tərəfindən cəza təyini zamanı yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alınan amillərə təqsirləndirilən şəxsin ilk dəfə cinayət törətməsi; səmimi peşmançılığı; təqsirini etiraf etməsi; yaşayış, iş, təhsil, hərbi xidmət və ya cəzaçəkmə yeri üzrə müsbət xarakteristikaya malik olması; himayəsində digər şəxslərin olması; gənc yaşda olması; zərərçəkmiş şəxsin təqsirləndirilən şəxsə qarşı heç bir tələb və şikayətinin olmaması və ya təqsirləndirilən şəxsin zərərçəkənlə barışması; əlil, ağır xəstə və ya xəstə olması; cinayətin anlaqlılığı istisna etməyən psixi pozuntusu olan şəxs tərəfindən törədilməsi; təqsirləndirilən şəxsin ictimai faydalı əməklə məşğul olması; iştirakçılıqla törədilən cinayətdə passiv iştirakı; cinayətin ağır nəticələrinin olmaması; cinayətin pensiya yaşına çatmış şəxs tərəfindən törədilməsi; təqsirləndirilən şəxsin qaçqın olması, Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etməsi və ya yaralanması; ailə üzvlərinin Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etməsi, yaralanması və ya şəhid olması; təqsirləndirilən şəxsin məhkumluğunun ödənilməsi; uğurlu hərbi xidmət keçməsi; cəmiyyətdən təcrid olunmadan islah olunmasının mümkünlüyü; CM-in 61-ci maddəsindəki cəzanı ağırlaşdıran halların olmaması; cəza çəkmədən islah olunmasının mümkünlüyü aiddir (13, 182-184). Deməli, müdafiə nitqinin realizə edilməsi zamanı yuxarıda sadalanan hallara dair məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş sübutlar sistemləşdirilmiş və xülasə edilmiş şəkildə məruzə edilərsə və bunun hesabına məhkəmədə müvafiq daxili inam yaradılsa, müdafiə nitqi vasitəsilə məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə daha yüngül cəza verilməsinə nail olmaq mümkündür. Hesab edirik ki, təqsirləndirilən şəxsin əməlinə cəzanı yüngülləşdirən halların mövcudluğuna, eləcə də, cəzanı ağırlaşdıran halların mövcud olmamasına müdafiə nitqində bütün hallarda diqqət yetirilməlidir, çünki AR CM-in 60-cı maddəsinə əsasən, CM-in 59.1.9 (kəndə gəlib təqsirini boynuna alma, cinayətin açılmasına, onun digər iştirakçılarının ifşa edilməsinə, cinayət nəticəsində əldə edilmiş əmlakın axtarışına və ya tapılmasına fəal kömək etmə) və 59.1.10-cu (cinayətin törədilməsindən bilavasitə sonra zərər çəkmiş şəxsə tibbi və ya digər yardım göstərilməsi, cinayət nəticəsində dəymiş maddi və mənəvi zərərin könüllü olaraq ödənilməsi və ya aradan qaldırılması, zərər çəkmiş şəxslə razılıq əldə etməyə cəhd edilməsi, zərər çəkmiş şəxsə dəymiş zərərin azaldılmasına yönəldilmiş digər hərəkətlərin edilməsi) maddələrində göstərilən cəzanı yüngülləşdirən hallar olduqda və əgər cəzanı ağırlaşdıran hallar yoxdursa, təyin olunan cəzanın müddəti və ya həcmi Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində nəzərdə tutulmuş daha ciddi cəza növünün son həddinin dördüdə üçündən artıq ola bilməz. Müdafiə nitqinin subyektləri dedikdə, məhkəmədə müdafiə funksiyasını həyata keçirən subyektlər, başqa sözlə, məhkəmə iştirak edən müdafiə tərəfi başa düşülür.

AR CPM-in 7.0.28-ci maddəsinə əsasən, müdafiə tərəfi birlikdə götürülmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və mülki cavabdehdir. Məlumdur ki, məhkəmə mərhələsində şübhəli şəxs kimi bir subyekt mövcud olmur, deməli, biz, şübhəli şəxsi müdafiə nitqinin subyektini kimi də nəzərdən keçirə bilmərik. Bundan başqa, qeyd edilməlidir ki, milli hüquq ədəbiyyatında təqsirləndirilən şəxsin qanuni nümayəndəsinin, həmçinin, mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsinin və nümayəndəsinin müdafiə tərəfində aid edilməməsi mübahisələndirilir. Belə ki, prof. C.H.Mövsumovun elmi redaktəsi ilə hazırlanmış Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyasının müəllifləri bildirirlər ki, «ittiham tərəfi» və «müdafiə tərəfi» terminlərinin izahından bəhs edən AR CPM-in 7.0.21-ci və 7.0.28-ci maddələrində müvafiq surətdə prosessual tərəfləri təmsil edən şəxslərin sırasında zərər çəkmiş şəxsin, xüsusi ittihamçının, mülki iddiaçının, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin, mülki cavabdehin qanuni nümayəndələri də göstərməli idi (10, 47).

Biz də bu yanaşmanı doğru hesab edirik, fikrimizcə, cinayət prosesi tərəflərinə aid olan subyektlərin qanuni nümayəndələri və nümayəndələri də müvafiq tərəfin subyektini kimi nəzərdən keçirilməlidir. Deməli, müdafiə nitqinin subyektləri dedikdə, məhkəmədə iştirak edən təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və qanuni nümayəndəsi, mülki cavabdeh, onun qanuni nümayəndəsi və nümayəndəsi başa düşülməlidir. Məhz müdafiə tərəfinin bu subyektləri qanunla müəyyən edilmiş konkret şərtlər daxilində (məsələn, işdə mülki cavabdehin nümayəndəsi iştirak etməzsə, mülki cavabdehin özü, edərsə, mülki cavabdehin nümayəndəsi müdafiə nitqinin subyektini kimi çıxış edir) müdafiə nitqinin subyektini kimi çıxış edə bilirlər. İndi isə, həmin subyektlərin müdafiə nitqinin söylənilməsi ilə bağlı prosessual statusunun əsas cəhətlərinə ayrı-ayrılıqda baxmağı məqsədəuyğun hesab edirik.

AR CPM-in 91.1-ci maddəsinə əsasən, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə qərar çıxardığı fiziki şəxs təqsirləndirilən şəxs kimi tanınır. Qeyd etmək lazımdır ki, anlaşıq vəziyyətdə və ya cinayət məsuliyyəti yaradan müəyyən yaş həddinə çatmamış cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi istinad edilən şəxs də cinayət-prosessual qanunvericiliyin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş əlavə və istisnalarla yanaşı, təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarına malikdir və onun vəzifələrini daşıyır.

Hesab edirik ki, nitq və replika söyləmək hüququ digər subyektlərə də məxsus olduğu üçün məhkəmə nitqlərinin realizəsi ilə bağlı təqsirləndirilən şəxsi ən gözəl xarakterizə edən hüquq onun son söz söyləmək hüququdur. AR CPM-in 342-ci maddəsi bütövlükdə təqsirləndirilən şəxsin son sözünə həsr edilmişdir. Hesab edirik ki, tədqiqatın bu hissəsində həmin maddənin qısa təhlil və şərh edilməsi yerinə düşər.

Beləliklə, AR CPM-in 342.1-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə çıxışları və replikalar qurtardıqdan sonra təqsirləndirilən şəxsə son söz verilir. Təqsirləndirilən şəxs son sözünü söyləyərkən ona suallar verilməsinə yol verilmir.

Sonda isə qeyd etmək istərdik ki, AR CPM-in 89.4.10-cu maddəsi mülki iddiaçıya kassasiya instansiyası məhkəməsində baxılan məsələ üzrə çıxış etmək hüququ da versə də, AR CPM-in 93.4.10-cu maddəsi mülki cavabdehdə belə bir hüquq vermir. Fikrimizcə, bu hal tərəflərin hüquq bərabərliyini və çəkişmə prinsipini ciddi şəkildə pozur, çünki burada cinayət prosesində iki çəkişən tərəfdən birinin digərinə nisbətən daha çox hüquqa malik olması faktı müşahidə edilir. Zənn edirik ki, AR CPM-in 89.4.10-cu və 93.4.10-cu maddələri bir-birini balanslaşdıran və analoji hüquqları təsbit edən maddələr olduqları üçün onlar tamamilə eyni məzmununda verilməlidirlər. Bu səbəbdən hesab edirik ki, AR CPM-in 93.4.10-cu maddəsi aşağıdakı yeni redaksiyada verilməlidir: «birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nümayəndəsi olmadıqda nitq və replika söyləmək, kassasiya instansiyası məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək».

İstinadlar:

Normativ sənədlər:

1. Azərbaycan Respublikasının 1 sentyabr 2000-ci il tarixli Cinayət-Prosessual Məcəlləsi;
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin «Cinayət mühakimə icraatında zərər

- çəkmiş şəxsin iştirakı haqqında» 4 iyun 1999-cu il tarixli Qərarı;
3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin «Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 420.3-cü maddəsinə dair» 19 aprel 2002-ci il tarixli Qərarı;
  4. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin «Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 409-cu maddəsinin şərh edilməsinə dair» 19 iyul 2002-ci il tarixli Qərarı;
  5. BMT-nin Baş Assambleyasının 10 dekabr 1948-ci il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmiş Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi;
  6. BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən 16 dekabr 1966-cı il tarixdə qəbul edilmiş Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt;
  7. İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında 3 sentyabr 1953-cü il tarixli Avropa Konvensiyası;

Ədəbiyyat:

8. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Dərslik. Ümumi hissə. Bakı: Zərdabi MMC LTD, 2012, 416 s.
9. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Dərslik. Xüsusi hissə. Bakı: Zərdabi MMC LTD, 2014, 500 s.
10. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası / C.H.Mövsümov, B.C. Kərimov, Ə.H. Hüseynov. Bakı: Digesta, 2007, 1320 s.
11. Qasımov Ə.Ə. Məhkəmə nitq və mübahisələr mədəniyyəti. Bakı: Bakı Universiteti, 2013, 504 s.
12. Qafərov M.S. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesində şəxsiyyətin hüquqlarının təmin edilməsi. Bakı: Qanun, 2006, 248 s.
13. Muradov E.İ. Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində cəzanı yüngülləşdirən hallar. Qanun, nəzəriyyə və praktika. Bakı: Adiloğlu, 2010, 328 s.
14. Абрамов Д.Н. Презумпция невиновности и обязанность доказывания в уголовном процессе / Принципы права: теория и практика. Сборник тезисов докладов международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. Саратов, 21 ноября 2011 г., с. 152-154.
15. Бравилова Е.А. Недопустимость нарушения права на защиту как условие изменения обвинения в суде / Правовая защита частных и публичных интересов. Материалы Общероссийской межвузовской научно-практической конференции. Челябинск, 22-23 января 2003 г., с. 84-92.
16. Кухта А.А. К вопросу о стандарте судебной достоверности в виде отсутствия разумных сомнений // Российский судья, 2007, № 4, с. 18-20.
17. Прошляков А.Д. О некоторых вопросах толкования неустранимых сомнений в виновности в пользу обвиняемого: Теоретические предпосылки / Конституция Российской Федерации как гарант прав и свобод человека и гражданина при расследовании преступлений. Материалы Международной научно-практической конференции. Москва, 14 ноября 2013 г., с. 332-334.
18. Фомин М.А. Изменение обвинения в суде: правила, выработанные практикой // Уголовный процесс, 2011, № 2, с. 50-55.

Nazlı Əhmədova

Vəkil

YALNIZ RƏNG ƏMTƏƏ NİŞANI OLA BİLƏRMİ?

Hazırkı məqalədə dünyada əmtəə nişanlarının hüquqi qorunması sahəsində son iyirmi ilin yeni trendi – rəngin əmtəə nişanı kimi tanınması, bu yeniliyin lehinə və əleyhinə səsləndirilən hüquqi rəylərdən bəhs edilir.

Əvvəla, onu qeyd etmək lazımdır ki, “rəngli əmtəə / ticarət nişanı” ilə “əmtəə nişanı olan rəng” anlayışlarını fərqləndirmək lazımdır. Rəngli əmtəə nişanları dair nümunələr çoxdur və onlar çoxdan məlumdur. Bu halda müdafiə həm nişandakı loqoya - ağ-qara və ya rəngli olması fərq etmir, - həm də konkret rəng çalarında olan loqo daxil bütöv nişana şamil olunur. Misal kimi götürək dünyanın ən böyük sürətli qidalanma (fast food) restoranlar şəbəkəsinə malik “McDonald’s” şirkətinin 2006-cı ilədək mövcud olmuş əmtəə nişanını: qırmızı fonda məşhur “McDonald’s” simvolu olan “Qızılı tağlar” (“M” hərfini əmələ gətirən iki sarı tağ) təsvir olunub. Həm bu nişan bütövlükdə, həm də Qızılı tağlar ayrılıqda əmtəə nişanı və müdafiə obyektidir, oradakı sarı və qırmızı rənglər deyil. Yəni, McDonald’s Qızılı tağlardan fondakı qırmızı rəng olmadan istifadə edə yaxud da həmin tağları başqa (qara, mavi və sair) rənglərdə də təsvir edə bilər(di).

Yeri gəlmişkən, yeməklərin bildirmək üçün şirkətinin rənglərdə təsvir olunub.

koşer verildiyini “McDonald’s”

İsraildəki restoranlarının ikisində loqo ağ-mavi

İkinci hala isə, yəni rəngin özünün əmtəə nişanı kimi qeydə alınmasına son 20 ildə rast gəlinməyə başlanıb. Buna səbəb olan amillərdən biri də Ümumdünya Ticarət Təşkilatının TRİPS Sazişində “əmtəə nişanı” anlayışının geniş tərif edilməsi olmuşdur.

Ümumilikdə, əmtəə nişanı kimi qeydə alınmış rənglərin sayı elə də çox deyil, çünki patent agentlikləri və məhkəmələr yalnız son illərdə rəngin müstəqil şəkildə (təsvir olmadan) əmtəəni fərqləndirən nişan olmasını qəbul etməyə başlayıblar.

Demək olar ki, rəngi ilk dəfə rəsmən əmtəə nişanı kimi qeydiyyatdan keçirmiş şirkət ABŞ-ın “Owens Corning” şirkəti, qeydə alınmış ilk əmtəə nişanı-rəng isə çəhrayıdır. Tikinti materialları istehsalı ilə məşğul olan bu şirkət uzun illər idi ki, ABŞ-da şüşə-lifdən istehsal etdiyi çəhrayı rəngli izolyasiya materialı satırdı. Nəhayət, 1985-ci ildə həmin rəngi özünün əmtəə nişanı olaraq qeydiyyatdan keçirmişdir. Qeydiyyat tarixinə çəhrayı rəng ABŞ bazarında bütün ev sahibləri və inşaatçılar tərəfindən məhz həmin şirkətin məhsulunu bildiren rəng kimi tanınmışdır. Son 20 ildə qeydə alınmış məşhur rəng-nişanlardan daha ikisini misal gətirmək olar: “Tiffany&Co” və “Cadbury” şirkətlərinə məxsus rənglər.

Bahalı zinyət əşyaları istehsal məşhur “Tiffany” (Tiffani) şirkəti 20-ci əsrin əvvəllərindən başlayaraq, öz məhsullarını zümrüdü mavi rəngli çanta, qutu və kisələrə qablaşdırırdı. Bu rəngdə olan qablaşdırma dərhal alıcılar tərəfindən tanınaraq, yalnız Tiffany məhsulları ilə eyniləşdirilirdi. 70 ildən artıq eyni rəngdə qablaşdırmadan istifadə etdikdən sonra Tiffany, nəhayət ki, 1998-ci ildə Pantone rəng sistemində PMS1837 sayılı rəngi (bu rəngə artıq “Tiffany blue”, yəni “Tiffany mavisi” deyilir) özünün əmtəə nişanı kimi ABŞ-da, sonradan isə bir sıra digər ölkələrdə qeydiyyatdan keçirdi.

Həşiyəyə çıxaraq qeyd qeydiyyatı hər bir ölkə a p a r l m a l ı d ı r . müəyyən bir çaları

2685c rəngi) əmtəə nişanı kimi artıq Böyük Britaniyanın məşhur şokolad istehsalçısı olan “Cadbury” (Kədberi) şirkətinə məxsusdur. Bu rəng, yalnız Britaniyada və yalnız oxşar məhsulların istehsalçılara münasibətdə müdafiə olunur. Qeydiyyat üçün ərizə 2004-cü ildə verilsə də, mühafizəkar Britaniya dövlət qurumları qeydiyyata yalnız 2012-ci ildə razılıq verdilər, baxmayaraq ki, Cadbury 100 ildən artıqdır məhsullarını alıcılara məhz bənövşəyin rəngin həmin çalarında olan kağızlara qablaşdıraraq, satmaqdadır.

edək ki, əmtəə nişanı üzrə ayrıca Bənövşəyi rəngin (Pantone sistemində

Artıq Cadbury, rəqibi olan “Nestlé” şirkətinin eyni rəngli kağıza qablaşdırılan eyni növ məhsulunun – şokoladın satışının qarşısını ala bilər. Yeri gəlmişkən, buna oxşar işi Cadbury Avstraliya məhkəməsində uduzmuşdur: orada yerli “Darrel Lea” şirkətinin istehsal etdiyi şokoladın bənövşəyi rəngni oxşar çalarında olan kağız qablaşdırmasını qadağan edilməsinə nail ol bilməmişdi, çünki Avstraliya məhkəmələri “Cadbury” şirkətinin iki məhsulun qablaşdırmasının istehlakçını çaşdıracaq, yanıldacaq dərəcədə oxşar olması barədə dəlili ilə razılaşmamışdı. Avstraliya məhkəməsinin mövqeyi dünyada rəngin əmtəə nişanı kimi qeydiyyatla alınmasının, bunun hüquqi cəhətdən mümkünlüyünün lehinə yaxud əleyhinə səslənən fikirlərdən biridir. Bəs digər fikirlər nədən ibarətdir? Ümumiyyətlə, əmtəə nişanları sahəsində dəbyaradan ölkə ABŞ olduğu üçün, dünyaca məşhur əmtəə nişanlarının qeydiyyatı da ilk növbədə orada aparılır. Bu səbəbdən də ABŞ-ın müvafiq qeydiyyat idarələrində və məhkəmələrində çoxlu sayda işlərə baxılır. Nəticədə, konkret rəngin əmtəə nişanı olması mövzusunda əsas hüquqi müzakirələr də orada aparılır.

Belə ki, 1995-ci ildə ABŞ-ın Ali Məhkəməsi “Qualitex Co. v. Jacobson Products Co.” işi üzrə çıxardığı qərarında rəngin əmtəə nişanı olub-olmaması məsələsinə münasibət bildirərək, bu məsələni birdəfəlik həll etmiş oldu (hansısa məsələni birdəfəlik həll edən məhkəmə qərarlarına presedent hüququnda “benchmark case” deyilir). Ali Məhkəmə qeyd etdi ki, *“müəyyən şərtlərə əməl etdikdə, şirkətin brendinq zamanı istifadə etdiyi hər hansı digər işarə və simvolu kimi, rəng də əmtəə nişanı qismində hüquqi müdafiə obyektinə ola bilər”*.

“Trade dress”in, yəni əmtəənin ümumi görünüşünün, o cümlədən rəngin əmtəə nişanı kimi qeydiyyatı zamanı ABŞ və digər presedent hüququ ölkələrində aşağıdakı 3 suala cavab axtarılır, yəni qeydə alınması üçün müraciət edilmiş “trade dress” və ya rəng 3-pilləli testdən keçməlidir:

- 1) Rəng hər hansı tətbiqi (praktiki) funksiya daşıyır ya yox?
- 2) Daşımırsa, həmin rəng “fərqlidirmi”?
- 3) İkinci testi də keçmişsə, eyni rəngə iddia edən tərəflərin əmtəələrini səhv salmaq mümkündür ya yox?

Rəngin qeydiyyatı zamanı əsasən ilk 2 test vacib olduğu üçün, burada məhz onların üstündə dayanırıq.

Birinci test: “funksionallıq” testi

Birinci test həm də “estetik funksionallıq” testi adlanır. Funksionallığın iki növü var: de fakto və de yure. Hər ikisi əmtəə nişanının müdafiəyə layiq olub-olmadığını müəyyən etməkdə yardımçıdır. Onların arasındakı əsas fərq dizaynın bazardakı rəqabətə təsirinin olub-olmamasındadır (ingiliscə buna “competitive fairness” deyilir).

De yure “funksional” hesab edilən rəng heç vaxt əmtəə nişanı ola bilməz (hətta digər testləri keçsə belə). Məsələn, sarı rəngin yol nişanında ya işıqforda istifadəsi funksional istifadədir, çünki bu halda rəng diqqətli olmağın lazım olduğunu bildirir. Rəng istehsalat prosesinin təbii nəticədirsə, bu halda da o, funksional hesab edilir və əmtəə nişanı ola bilməz. Başqa sözlə desək, əmtəə nişanı olacaq rəng nişan sahibinin əmtəəsi ilə eyniləşdirilməli və bu haldan nişan sahibinin bəhrələnməsinə şərait yaratmalıdır, sadəcə rəqibləri üzərində funksional üstünlük verməli deyil. Bu, əsas şərtidir.

İkinci test: “ikinci məna” yaxud “fərqli xassə” (“distinctive feature”) testi

Bildiyimiz kimi, rəng heç də hər zaman brendin simvolu deyil, çünki rəng həm də dekorativ yaxud təsviredici funksiya daşıya bilər. Bu səbəbdən rəngi əmtəə nişanı etmək istəyində olan şirkət məhz seçdiyi rəngin hüquqi müdafiəyə layiq olduğunu sübut etməlidir. Bu məqsədlə o, rəngin istehlakçıların şüurunda ikinci məna qazanmış olduğunu və rəngin ona məxsus brendlə eyniləşdirildiyini sübut etmək üçün bazarda sorğu keçirməli, nəticələrini təqdim etməlidir.

Burada ABŞ-da baxılmış, rəngin əmtəə nişanı olması məsələsinə aid digər bir məhkəmə işi barədə də qısaca məlumat vermək yerinə düşərdi, çünki həmin işdə məhz “fərqli xassə” testi tətbiq olunmuşdu. Belə ki, 2008-ci ildə fransız ayaqqabı dizayneri Kristian Labuten (Christian Louboutin) istehsal etdiyi ayaqqabıların altındakı qırmızı rəngi (bu əmtəə nişanına artıq “qırmızı alt” adı verilib; ingiliscə - “Red Sole Mark”) ABŞ-ın Patent və Əmtəə Nişanı Ofisində özünün əmtəə nişanı kimi qeydiyyatdan keçirmişdi. Bundan sonra o, istesal etdiyi ayaqqabıların altında oxşar şəkildə qırmızı rəngən istifadə edən digər məşhur dizayner evi - İv Sen Loran (Yves Saint Laurent) ilə məhkəmə çəkişməsinə başladı. Birinci instansiya məhkəməsi rəngi əmtəə nişanı kimi tanımaqdan ümumiyyətlə imtina etmişdir (qərarını “rəng moda sənayesində əmtəə nişanı ola bilməz” deyərək, əsaslandırdı). 2012-ci ilin sonunda ABŞ-ın İkinci Dairə Federal Apellyasiya Məhkəməsi “fərqli xassə” testinə əsaslanaraq, işi Labutenin xeyrinə həll etdi, yəni, “qırmızı alt” əmtəə nişanının Labutenə məxsus əmtəəni fərqləndirən xassə olduğu qənaətinə gəldi. Məhkəmə estetik funksionallıq testi üzrə ümumiyyətlə təhlil aparmadı. Bəzi ekspertlər düşünür ki, məhkəmə estetik funksionallıq testini tətbiq etsəydi belə, qərar yenə də Labutenin lehinə olacaqdı, çünki məhkəmənin funksionallıq testinin birinci hissəsi (əmtəə nişanı sahibinin həmin nişandan bəhrələnməlidir) üzrə gələcəyi nəticə testin ikinci hissəsi (əmtəə nişanı sahibinə bazar rəqibləri üzərində üstünlük verməlidir) üzrə gələcəyi nəticəni üstələyəcəkdi.

İkinci məna nə zaman yaranır? İctimaiyyətin fikrincə, məhsula xas olan keyfiyyətlərin (məsələn, çəhrayı rəngin) başlıca əhəmiyyəti məhsulun özünü deyil (məsələn, izolyasiya materialı), onun mənbəyini (“Owens Corning” şirkəti) müəyyən etməkdən ibarət olduqda, həmin keyfiyyətin ikinci mənası yaranır. Məhz bu dəlilə əsaslanaraq Labuten ABŞ-da qeydə alınmış əmtəə nişanını müdafiə etməyə nail olmuşdur, çünki məhkəməyə istehlakçının gözündə qırmızı ayaqqabı altının məhz onun satdığı ayaqqabılara xas olduğunu açıqlayan bazar araşdırması barədə hesabatı təqdim edə bilmişdir (*illər boyunca məhsulun reklamına və marketinqinə milyonlarla dollar xərclədikdən sonra bu nəticəyə hasil olması heç də gözlənilməz deyil*). Məhz bu hala presedent hüququnda “ikinci məna” deyilir: nişan (bu halda – rəng) özü-özlüyündə fərqli (“Nike” şirkətinin nişanı olan “svoş” kimi) olmasa belə, həmin fərqliliyi dolayı yolla – istehlakçının şüurunda ikinci məna qazanaraq əldə edir.

London məhkəməsi də oxşar dəlillərə əsaslanaraq Cadbury-nin xeyrinə qərar vermişdir. Eyni zamanda açıq-aydın bildirmişdir ki, rəqibləri məhsula xas keyfiyyətlərdən məhrum edən yaxud alternativ dizayna malik əmtəə nişanlarını müdafiə etməyəcək.

Bəzi mütəxəssislər hesab edir ki, Cadbury və bu kimi rəng-nişan sahibəri tərəfindən onlara aid rənglərdən (əmtəə nişanlarından) istifadə loqodan istifadəyə bərabər tutulmalıdır. Yəni, bu hal yalnız bir şirkət və ya şəxsə məxsus qırmızı ayaqqabı, qara şalvar, qəhvəyi şokolad və digər bu kimi rəng inhisarlarının yaranması təhlükəsini yaratmır. Bu fikrin tərəfdarlarının əsas mesajı odur ki, əgər rəngdən unikal, özünəməxsus şəkildə istifadə edilirsə və həmin rəng istehlakçıların şüurunda həmin brend (məhsul) ilə əlaqələndirilib bu yolla onun tanınması anlamına gəlsə, o zaman həmin rəng-nişandan müstəsna istifadə hüququ yaranmalıdır. ABŞ məhkəmələrində belə bir rəy formalaşmış ki, qondarma mal və məhsulların istehsalçıları həmin malların üzərinə loqoları qanunsuz olaraq yerləşdirərkən nişan sahiblərini öz brendinqlərinin bəhrəsindən yararlanmaq imkanından məhrum etmiş olurlar. Bu səbəbdən hətta tək bir rəng belə, ağıllı və zövqlü dizaynda işlədildikdə, qanunla müdafiə oluna bilər.

Rəngin əmtəə nişanı olmasının lehinə söylənilmiş bu fikirlər qismən doğrudur, əlbəttə ki. Lakin Labutensayağı ifrata varma hallarının qarşısı da alınmalıdır: hərəyə bir rəng verilsə, ümumi istifadədə rəng qalmaz.

Elə buna oxşar tənqidi fikir Labuten işi üzrə də səsləndirilmişdir. Belə ki, apellyasiya məhkəməsi Labutenin xeyrinə qərar verdikdə, bu hal bir qrup amerikalı hüquq professorunu hiddətləndirmiş və onlar Labutenin hüquqi mövqeyinin əleyhinə çıxış edərək cavabdeh tərəf – Yves Saint Laurent moda evini dəstəkləmişlər.

Belə ki, 2013-cü ilin əvvəlində 11 professorun ABŞ İkinci Dairə Federal Apellyasiya Məhkəməsinə təqdim etdiyi mütəxəssis rəyində (inigliscə bu cür rəylərə “amicus brief” deyilir) bildirilir ki, Labutenin iddiası kimi iddialar “estetik funksionallıq” doktrinasına ziddir. Həmin doktrinaya əsasən, bazar rəqiblərini üşgüzar nüfuzdan kənar (qeyri-nüfuz) olan bir sahədə əhəmiyyətli dərəcədə əlverişsiz şəraitə salan əmtəə nişanları müdafiə edilə bilməz. Yəni, əgər əmtəə nişanı olmağa namizəd olan rəng alternativ dizaynların sayını məhdudlaşdırarsa və bu yolla da bazardakı rəqabəti əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirərsə, həmin rəng əmtəə nişanı qismində müdafiə obyektinə ola bilməz. Dizaynın funksional olmasını müəyyən edərəkən məhkəmələr aşağıdakı iki amili tərəzinin gözlərinə qoyub qiymətləndirməlidirlər: a) əmtəə nişanının mənşəsini bildirən xüsusiyyətlər və b) rəqiblərin hansısa xüsusiyyətdən istifadələrinin qarşısını almaq üçün çəkilən rəqabətə davamlı xərclər.

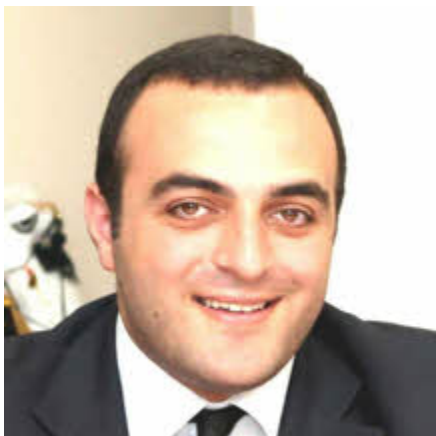
Qısacası, estetik funksionallıq testi “yol verməməlidir ki, şirkətlər daim əmtəə nişanından malın cəlbedici, lakin yeni olmayan xassələrindən patentəbənzər müdafiəyə nail olmaq məqsədilə istifadə etsinlər”.

Professorlar daha sonra qeyd etmişlər ki, “istehlakçılar malın xüsusilə cəlbedici bir xassəsinin olmasını istəsələr belə, o halda da həmin xassə tək bir istehsalçı tərəfindən inhisara alınə bilməz, bir istisna olmaq şərtilə: əgər həmin xassə əmtəə nişanı hüququnun tələblərinə cavab verəcək dərəcədə yenidirsə... Qırmızı altlı ayaqqabı alan qadın bunu müəyyən səbəbdən edir: çünki həmin ayaqqabı onun özü və digərləri üçün hər hansı bir digər rəngdə olan ayaqqabıların daşmadığı xüsusi mənə daşıyır. Dizayn və moda sahəsinin əhəmiyyətli dərəcədə kreativliyə (yaradıcılığa) söykəndiyini nəzərə alaraq, məhkəmələr bir rəqibin dəb bazarının müəyyən bir segmentini asanlıqla ələ keçirməsinə (inhisara almasına) yol verməməlidirlər.”

Fikrimizcə, güclü dəlidir. Ən əsası isə, onu kimsə deyil, əqli mülkiyyət hüququn nə olduğunu başqalarına nüfuzlu professorlar səsəndirib.

Fərhad Nəcəfov

Hüquqşünas

**TƏNQİD: MAKS VEBER VƏ KARL MARKS
HÜQUQ HAQQINDA
(I HİSSƏ)**

Maks Veber və Karl Marksın hüquq haqqında qənaətlərinin nəzəriyyəçi hüquqşünasların nəzərində doqmatikləşməsindən artıq xeyli vaxt ötmüşdür. Əslində, hər iki müəllifin mövqelərini müdafiə edən və konfrontasiyada olan bu nəzəriyyəçilər Veber və Marksın əqli deduksiyalarını müxtəlif ibarələrlə ifadə etməklə sanki bugünkü ictimai münasibətlərin inkişafının alternativ izahının olmadığına əmindirlər. Bəli, bir neçə onillik bundan əvvəl buna əsaslı səbəb də var idi. Sovet İttifaqının mövcudluğu, bu mənada, qeyd olunanların əyani sübutu idi. Bu zəmində, Qərb və Şərq blokları öz mövqelərini Veberin “Sosioloji nəzəriyyə”si və Marksın “Tarixi materializm”i əsaslandırmağa çalışırdılar.

Bu yazıda Maks Veber və Karl Marksın hüquq funksiyalarına dair tarixi-sosioloji qənaətlərini işıqlandırmağa çalışacağam. Ələlxüsus, Veberin sosio-hüquqi baxışları bu günün prizmasından, habelə dünyanın bugünkü siyasi konyukturası nəzərə alınmaqla tərəfimdən izah ediləcəkdir. Bu mövzunun elmi-metodoloji baxımdan müqayisəli metoddan istifadə edilməklə də izah oluna bilinməsinə baxmayaraq Veberin doktrinası günümüzdə transportasiya olunmaqla şərh olunacaqdır ki, bu da empirik baxımdan daha məqbuldur, çünki Veberin nəzəriyyəsi konkret dövr üçün deyil, universal çalarlara malik olduğunu Qərb mütəfəkkirləri iddia etməkdədirlər. Eyni zamanda yazıda Marksın nəzəriyyəsiindən istifadə edilməsində məqsəd Veberin hüquq haqqındakı qənaətlərinin öz həqiqi çalarlarında başa düşülməsindən ibarətdir. Bu metodu, mən, “dixromatik əlaqəlilik metodu” olaraq adlandırsam, zənnimcə, yanılmaram. Bu, veber və Marksın təlimlərinin müsbət və mənfi cəhətlərinin dərk ediləndə bizə kömək edəcədir. Yazının hazırlanmasına məni ilhamlandıran şəxs Qərb akademik dairələrində tanınmış hüquqşünas Devid M. Trubekdir ki, onun “Maks Veber hüquq haqqında və kapitalizmin zühuru” məqaləsi analoji yazıların hazırlanması üçün stimulyator rolunu çoxdan oynamaqdadır. Öz yazımda, təvazökarlıqdan kənar da olsa, özümdə cürət tapıb Trubekin şəxs qənaətlərini də tənqid atəşinə məruz qoymuşam. Tənqidin isə nə dərəcədə uğurlu alınıb-alınmamasına qiymət verməyi oxucuların öhdəsinə buraxıram.

Veber “hüquq” və “kapitalizm” haqqında

Trubek deyirdi ki, Veberin hüquq haqqında fikirləri həm xaotik, həm də ki, onun elmi işlərində müvafiq qaydada sistemləşdirilməmişdir. Bu cür vəziyyət gələcək nəsil hüquq tədqiqatçıları üçün Veberin işlərinin dərk edilməsi və həmin işlərin hüquq konsepsiya üzərində təsirininin səhvsiz anlaşılmasına maneçilik törədirdi. Halbuki, XIX əsr Alman fəlsəfəsinin, qnesiologiyasının və ya epistemologiyasının qeyri-sistematikliyi barədə söhbət gedə bilməzdi. Bunu həmin dövr alman fəlsəfə məktəbinin nümayəndələrinin əsərlərindən aydın müşahidə edə bilərik. Veberin hüquqa qeyri-sistematik yanaşmasını onun ixtisası, bilikləri və təcrübəsi ilə izah etmək olar. Məhz bu xaotiklik Veberin alman elminin ruhu ilə ahəngdə olan və əsərlərində ən yüksək səviyyədə

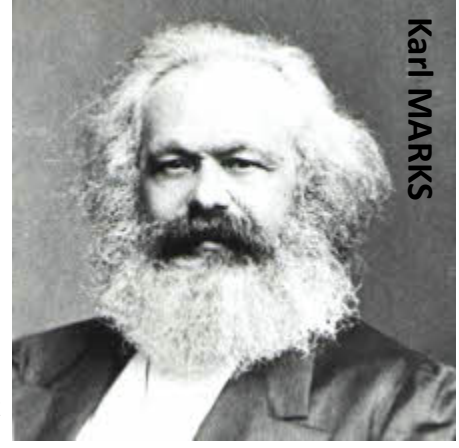
sistematikliyə meyl edən Marksdan fərqləndirir. Veberin əsərlərindəki düşüncələrinin pərakəndəliyi onun “siyasət”, “hüquq”, “iqtisadiyyat” və “din” kimi anlayışlara səbəbli əlaqə prizmasından yanaşmamasının nəticəsidir ki, bu da son nəticədə onun qənaətlərinin mötəbərliyinə mənfi təsir göstərməkdədir. Veber elə fikirləşdi ki, definisiyaların (anlayışların) izahına yalnız bu cür avtonom yanaşmaqla onların dərkinə nail olmaq mümkün idi. Düşünürəm ki, Veberin bu fikri ətraflı təhlil olunmağa məhkumdur. Məsələn, 1899 və 1907-ci Haaqa konvensiyalarının əhəmiyyətini o dövrün tarixi gerçəkliyindən uzaqlaşdıraraq qiymətləndirmək nə dərəcədə müvəffəqiyyətli addım hesab oluna bilər?! Həmçinin eyni sualı 1966-cı il tarixli BMT-nin İqtisadi, Sosial və Mədəni hüquqları haqqında Beynəlxalq Konvensiyasına münasibətdə də deyə bilərik. Axı adını çəkdiyimiz 1966-cı il Konvensiyası məhz Sosialist blokun təzyiqi nəticəsində qəbul olunmuşdur.

Veberə görə özü yaşadığı dövrdəki müasir sənayeləşmiş kapitalist Avropasının formalaşmasının başlıca səbəbi məhz hüquq idi. “Hüquq” dedikdə, Veber “qanunun aliliyi”ni nəzərdə tuturdu. Elə, Qərbi Avropada burjua sənayesinin inkişafında həlledici rolun məhz “hüquq”a aid olduğunu Veber dəfələrlə iddia etmişdir. Əslində, Veber sosial-iqtisadi münasibətlərin inkişafında tarixi təkamülü

Maks WEBER

inkar da etmirdi, lakin o, həlledici amilin yalnız qanunun aliliyi vasitəsilə hüquq olduğunu qeyd edirdi. Hətta, o, belə düşünürdü ki, hadisələrin tarixi axırının müəyyən edilməsində “hüquq”un müəyyən edici funksiyası ən əsas amildir. Veberin və Marksın əməklərinin nəzəri məshullarına diqqət yetirdikdə onu görə bilərik ki,

Karl MARKS

əslində, onların ictimai münasibətlərin inkişafı barədə yekun qənaətləri haradasa identik, hətta, obrazlı desək, bir sikkənin iki üzünü xatırladır. Sadəcə, onlar eyni nəticəyə müxtəlif yollardan istifadə etməklə gəlib çıxıblar. Lakin hər iki tərəf Avropanın sosial-iqtisadi tərəqqisinin determinantlarını (səbəblərini) müxtəlif amillərdə görürdülər. Onların gəldiyi qənaətlərinin məntiqi və doruluğu son nəticədə onların tərəfdaşlarının bu qədər çox olmasını şərtləndirmişdir. Bunu, kobud əyani misalla da göstərmək olar. Yekunda “5” rəqəmini əldə etmək üçün həm “4+1”, həm də “3+2” toplananlarından istifadə etmək mümkündür. Adları çəkilən hər iki mütəfəkkirin gəlidləri nəticələrinin doğruluğu onların mötəbərliyini şərtləndirir. Bu yerdə qeyd etmək yerinə düşər ki, hər iki mütəfəkkirlərin baxışlarında süni konfrontasiyanın yaradılmasında siyasi maraqların, xüsusilə, kapitalist və sosialist blokların ideoloji maşınlarının durduğu mübahisə olunmazdır. Hər iki mütəfəkkirin ideyalarından “silah” kimi istifadə olunurdu. Veber tərəfindən yaradılmış digər bir konsepsiya “hakimiyyətin tipologiyası”dır. Bu konsepsiya vasitəsilə ümumavropa hüquq sistemi digər hüquq sistemləri ilə qarşılaşdırılırdı. Veber iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində qanunun aliliyinin müəyyən edici rolu, həmçinin iqtisadi ehtiyaclara uyğunlaşdırılmış hüquq sistemlərini fərqləndirirdi. İnduktiv məntiqi metoddan istifadə edərək hüququn çiçəklənən iqtisadi sistemlərin inkişafında mühüm amil olduğunu qeyd edən Veber, eyni zamanda o dövrdə Çin və Hindistan kimi digər ölkələrin işləyən hüquq sistemlər barədə mülahizələrini də irəli sürürdü. Lakin Veberin bütün əsərlərində qeyd olunan və Avropada iqtisadi tərəqqiyə səbəb olan amillər nədən ibarət idi? Veber düşünürdü ki, bunun əsasında duran elə, “hüquq”dur (qanunun aliliyidir). Hər bir cəmiyyətdə fəaliyyət göstərən hüquq sistemi mövcuddur, lakin o sistemin səmərəliliyi qanunun aliliyinin dərəcəsindən asılıdır ki, bu Qərbi Avropanın nümunəsində daha aydın görünür. Doğrudur, sosioloq peşəsindən əlavə, Veber həmçinin hüquqşünasdır. Ona görə də onun istənilən katalizmin kökündə

hüquq sisteminin funksionallığını axtarması təəccüblü görsənməməlidir. (Müəllif qeydi: *Bəlkə də, buna görə onu bağışlamaq olar.*) Bununla belə, hüquqşünas olaraq Veber iqtisadi-sənaye inkişafının kökünü cəmiyyətdə hökmran olan qanunun aliliyinin funksionallıq dərəcəsinə əsasən, əsaslandırılmamalı idi. Belə olan halda ortaya bu cür sual çıxır: Görəsən, Veber həm də sosioloq olaraq progressiv hüquq sistemlərinin bərqərar olmasında nə üçün digər faktorların mövcudluğuna istinad etmirdi? Əks arqument kimi bu misalı da göstərmək olar. Orta əsrlər Avropasında protestant hərəkatının ortaya çıxması və güclənməsi əslində Katolik kilsəsi (Vatikan) ilə getdikcə güclənməyə başlayan suveren dövlətlər arasında maraqların toqquşması ilə bağlı idi ki, son nəticədə bu mübarizədə suveren dövlətlər kilsənin klerikal üsul idarəsi üzərində qələbə qazandı. Suveren dövlətlərin bu qələbəsi Avropa cəmiyyətinin “qaranlıq dövr”dən çıxması ilə nəticələndi və məhz bu tarixdən sonra Avropada elm və mədəniyyətin intibah dövrü başlamış oldu. Elm və mədəniyyətin bu cür inkişafı öz-özlüyündə işlək hüquq institutlarının yaranmasına və ümumən cəmiyyətin hüquq düşüncəsinin formalaşmasında həlledici faktor oldu. Müasir Avropa mütərəqqi ictimai təfəkkürünün formalaşması Kilsənin zəifləməsi və kitab çapı, progressiv təhsil sisteminin bərqərar olmasının nəticəsidir. Zənnimcə, Veber hüquqla iqtisadi tərəqqi arasında qarşılıqlı əlaqə haqqında mülahizələr yürüdərkən yuxarı qeyd olunan amilləri də nəzərə almalı idi. Veberin işlərini gözdən keçirərkən onu görərik ki, o, hüquq Avropa hüquq sistemini epoxa baxımından tədqiqini yalnız XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq etmişdir. Ona görə də onu nəzərə almaq lazımdır ki, əgər biz ictimai təfəkkürün formalaşmasında ən azından orta əsrlər dövrünü ehtiva etməsək, təhlillərimizin nəticələrinin mötəbərliyi şübhə altına alınmaqla sonrakı dövr oxucuların yanılmasına rəvac verə bilər. Veberin işlərində tədqiqat obyektləri arasında əlaqələrin qeyri-müntəzəmliyi onun tədqiq etdiyi sənaye kapitalizmi dövrü ilə son orta əsrlər dövrü arasında bağlantının olmaması ilə bağlıdır. Trubek öz məqaləsində haqlı olaraq Veberin tədqiqatlarının adı çəkilən əlamətlərlə əlaqli olduğunu vurğulayır.

Bununla belə, iqtisadi sistemin intibahında qanunun aliliyinin təsiri barədə Veberin gəldiyi qənaətləri kiçildilməməlidir. Göründüyü kimi burada bir-biri ilə əlaqəli iki anlayışdan istifadə olunur: “iqtisad sistem” və “qanunun aliliyi”. Bununla belə, nəzərə almaq lazımdır ki, adları qeyd olunan bu iki anlayış təyinatları baxımından identik deyillər. Bu tənlikdə “qanunun aliliyi” vasitə və ya metoddur, lakin “iqtisad sistem” yekun məhsul və ya “qanunun aliliyi” alətli ilə çatılmaq istənən nəticədir. Dolayısıyla təbiətləri və empirik təyinatları (qanunun aliliyi=alət, iqtisadi sistem=nəticə) baxımından müxtəlif olan bu konsepsiyaların (anlayışların) müqayisəsi məntiq elminin başlanğıc prinsipləri prizmasından yanlıdır. Məsələn kobud bir misalla izah edək: müəyyən növ quşların xarakterik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsində ornitoloq (Müəllif qeydi: *quşları öyrənən zooloq*) sərçə ilə kalibrini müqayisə etsə daha doğru nəticə alar, nəinki sərçə ilə ördəyi.

Bu yazının əvvəlində Veberin hüquq institutları, qanunun aliliyi və hüquq sistemlərinin effektivliyinin sənaye iqtisadiyyatının inkişafında təsirləri barədə avtonom baxışları çək-çevir olundu. Bununla belə Marksdan fərqli olaraq Veber həm də xristianlıqdan doğan Qərb mədəniyyətinin Avropada sənaye kapitalizminin formalaşmasındakı rolu haqqında da danışır. Dolayısıyla Veber qanunun aliliyini mədəni bir hadisə olaraq görür və etiraf edir ki, Avropa hüquq düşüncəsinin formalaşmasında həm də xristianlıq ideyasının təsiri də mühümdür. Bu mənada, Veberin “Protestant etikası və Kapitalizmin ruhu” haqqındakı əsərini faydalı mənbə kimi göstərə bilərik. Veberin mövqeyi bizi təəccübləndirməməlidir, çünki alman irqinin nümayəndəsi olaraq onun işləri Marksla müqayisədə Alman idealizminə daha çox meyilli idi. Demək yerinə düşərdi ki, həqiqətən də Veber neo-kantçılığın birbaşa təsiri altında idi.

Beləliklə, Veber kapitalist hüququnun (qanunun aliliyinin) fenomen olaraq mədəni tələbatın məhsulu olduğund görürdü. Bununla belə, nəzərə almaq lazımdır ki, Avropada reformativ protestant ideologiyası peyda olmasaydı, bugünkü Qərb liberal hüquq sistem sistemindən söhbət gedə bilməzdi.

Veberin “məcburetmə” və “rasionallıq” konsepsiyalarının retrospektiv tənqidi

Özünün sosioloji mövqeyindən fərqli olaraq Veber “məcburetmə” və “rasionallıq” kimi hüquqi konsepsiyalara daha real yanaşaraq onların daxili məzmununun açmışdır. Ona görə məcburetmə qarşılıqlı razılıq əsasında kollektiv sazişə geyindirilmiş güc tətbiq etmə əlbisəsidir. Məhz bu məxsusi xüsusiyyət hüququ (qanunu) sazişdən (konvensiyadan) ayırır. Məcburetmə hüququ (qanunu) həyat verməklə onu tətbiq edilmə xüsusiyyəti ilə təchiz edir. Veberin hüquq konsepsiyası eyni zamanda həm məcburetmə, həm də ki, legitimliyi ehtiva edir. Qeyd olunan xüsusiyyətlərdən birinin olmaması hüququ başqa bir şey çevirir. Kobud dillə izah etsək, əgər hüquq məcburetmə xüsusiyyətini itirərsə, onun cəmiyyət tərəfindən istehlak olunma xüsusiyyəti itirilir. Hüququn məcburiliyi özündə legitim güclə müəyyən iradənin yeridilməsini nəzərdə tutsa da, onun başlıca məqsədi bu deyildir. Məcburetmənin son məqsədi hüquq normalarına implementativlik qazandırmaqdır. Əfsuslar olsun ki, Veberə görə məcburetmənin məqsədi elə məhz legitim iradənin güclə yeridilməsini nəzərdə tutur. Halbuki, məcburetmənin hədəfi cəza təyin etmək deyil, normaların icrasının və tətbiqinin təmin edilməsidir. Veber məcburetmənin iki – fiziki və psixoloji növlərini ayırır. Bəli, Veberin qənaətləri müəyyən mənada əsaslı və cinayət hüququnun əsas prinsipləri baxımından məqbul hesab oluna bilər. Lakin özümüzə belə bir sual verək: “Cinayət hadisələri cəmiyyətin yaşayışının zaman baxımından neçə hissəsini əhatə edir ki?! Yəni, cinayət əməli orta statistik insanın həyatı boyu neçə dəfə baş verir və bu insanın həyatının zaman baxımından nə qədər hissəsini tutur ki?!” Bizlər hər hansı hüquqa uyğun hərəkət edərkən hüququn məcburilik xüsusiyyəti haqqında düşünürük?! Dolayısıyla, “məcburetmə” cəzaverici xarakterdən daha çox ictimai münasibətləri tənzimləyən alət rolunu oynamalıdır. Ona görə də, daha məqsəduyğun olardı ki, qanunlar (hüquq) icraolunabilirlik xüsusiyyətini əldə etsin. Əslində, hüquq icraolunabilirlik xüsusiyyətini əldə edərsə, o, mexaniki olaraq öz ardınca “məcburetmə” xüsusiyyətini gətirəcəkdir. Dolayısıyla, hər hansı anlayışa tərif verilərkən, onun yekun məqsədi nəzərə alınmalıdır.

“Məcburetmə” konsepsiyası haqqında danışarkən Veber saziş (konvensiya) və hüququn müqayisəvi misalını çəkmişdir. Veberə görə sazişlərdə məcburetmənin olmaması onları qanundan ayırır. Məsələyə bir balaca fərqli rəqəsdən baxsaq görərik ki, beynəlxalq konvensiyalar belə, məcburilik xüsusiyyətlərinə malikdir. Onlara bu xüsusiyyəti verən tərəflərin öz üzərinə götürdükləri öhdəliklərə riayət etmək vədidir. Veberin dövründən fərqli olaraq bu gün vəziyyət diametral şəkildə dəyişibdir. Məsələn, Əsas İnsan Hüquq və Azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyası məcburetmə mexanizminə malikdir. Bu mexanizm qismində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə göstərə bilərik. Bu, mexanizm Konvensiyaya tərəf olan dövlətlər üzərində bir növ məcburetmə funksiyasını icra edir. Beləliklə, Veberin təxminən bir əsr əvvəl dediklərini bu günümüzdə transplantasiya edilməsi hüquq alimlərini çıxılmaz dalana gətirib çıxarar. Bax elə, bu nöqtədən başlayaraq sizlərin diqqətini Veberin qənaətlərinin nə üçün iqtisadçı-nəzəriyyəçilər arasında deyil, politoloqlar arasında məşhur olduğuna çəkmək istədim. Halbuki, Marksın sosial iqtisadiyyat haqqında təlimləri Qərb iqtisadçı-nəzəriyyəçiləri tərəfindən çox da inkar olunmurdu. Gözlənilənlərin əksinə olaraq, Marksın sosio-iqtisadi təliminə (məsələn, izafi dəyər qanunu) nəinki inkişaf etmiş Qərb ölkələrinin alimləri tərəfindən, hətta inkişaf etməkdə olan ölkələrin mütəfəkkirləri tərəfindən istinad olunmaqdadır. Əvvəla, Veberin iqtisadi tələqqinin təmin edilməsində qanunun aliliyinin təyinedici roluna qərb ölkələrinin prizməsindən yanaşıldığından bu fikir, bir sıra şərq ölkələrindən olan sosioloqların, iqtisadçı alimlərin nəzərində müəyyən mənada ayrı-seçkilik kimi görsənir. Onlar Veberin qənaətlərinin mütləq formada qəbuluna qarşıdır. Misal üçün, Şərqdə Malayziya, Sinqapur və ya Cənubi Koreya uğurlu və spesifik idarəetmə modelləri mövcuddur ki, onlar nə dini idarə üsulu ilə, nə də ki, Qərbdə oturuşmuş olan idarəetmə üsulları ilə idarə olunurlar. Hətta onlardan bəzilərinin əhalisi asketik həyat tərzi də sürürlər.

Dolayısıyla qeyd olununlar sübut edir ki, sosioloji faktorlar yuxarıda qeyd olunduğu kimi iqtisadi inkişafa nail olunmasında həlledici amillər deyildir. Belə olan halda, biz daha çox determenistik faktorlara diqqətimizi yönəltməliyik. Bəlkə də, sosial tərəqqinin əsasında sosio-mədəni və ya hüquqi (qanunun aliliyi) amillərdən daha çox iqtisadi səbələr durur. Məhz bu, dolayısırsa da Marksın iqtisadi əsaslar barədə nəzər-nöqtəsinin gücünü sübut etmiş olur. Bundan başqa Marksın "bazis" və "üstqurum" haqqındakı qənaətləri Veberin qənaətlərindən fərqli olaraq real iqtisadi və riyazi analizlərin nəticəsidir. Bu, o deməkdir ki, Marksın ictimai-iqtisadi inkişaf barədə qənaətləri daha planlı və strukturludur. Bununla belə, mən Marksın iqtisadi inkişafı ilə bağlı qənaətlərini absolyut hesab eləmirəm, çünki hər bir hadisə və ya hal müəyyən tarixi, coğrafi və s. amillərlə şərtləndirilir.

Davamı növbəti sayda

İstinadlar:

- 1) "Sociological theory", last modified December 10, 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Sociological_theory;
- 2) "Historical materialism", last modified December 19, 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_materialism;
- 3) Trubek, David M., "Max Weber on Law and the Rise of Capitalism" (1972). Faculty Scholarship Series. Paper 4001;
- 4) "Universal Declaration of Human Rights (UDHR)", last modified December 16, 2013, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/618067/Universal-Declaration-of-Human-Rights-UDHR>;
- 5) Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (Bedminster Press, 1968)
- 6) Max Weber, "The Protestant Ethic and "The Spirit of Capitalism" (1905), Roxbury Publishing Company 2002, pp 19, 35;
- 7) Evaluation of European Judicial Systems, accessed December 21, 2013, http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2012/Rapport_en.pdf;
- 8) The Communist Manifesto, last updated December 21, 2013, http://en.wikipedia.org/wiki/The_Communist_Manifesto;
- 9) Max Weber and Martin Albrow, "R. Stammler's "Surmounting" of the Materialist Conception of History, Part 1", *British Journal of Law and Society*, Vol. 2, No. 2 (Winter, 1975), pp. 129-152;
- 10) Piers Beirne, *Empiricism and the Critique of Marxism on Law and Crime*, University of California Press on behalf of the Society for the Study of Social Problems, 1979, pp 373-385;
- 11) Steven Spitzer, "Marxist Perspectives in the Sociology of Law", *Annual Review of Sociology*, Vol. 9, (1983), pp. 103-124;
- 12) Karl Lowith, *Max Weber and Karl Marx*, Routledge Publishing House, 1993.

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 175.1 və 176.4-cü maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair

3 sentyabr 2015-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Elməddin Hüseynovun, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Tofiq Heydərovun, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin müdir müavini Rövşən Muradovun, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Mülki proses və kommertiya hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Afət Mirzəyevanın, mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Azər Hüseynovun, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Nurəddin Mustafayevin, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Hüquq baş idarəsinin rəisi, baş vergi xidməti müşaviri Samirə Musayevanın iştirakı ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 175.1 və 176.4-cü maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı. İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

“İnşaat İstehsalat Təchizat-2008” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi yanında Vergi Auditi Departamentinə qarşı iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət edərək, 16 sentyabr 2013-cü il tarixli səyyar vergi yoxlaması aktının mənfəət vergisinin 2012-ci ildə 7148,22 manat məbləğində azaldılmış hesab edilən və həmin məbləğə görə 3574,11 manat məbləğində maliyyə sanksiyası tətbiq edilməsi təklif olunan, əlavə dəyər vergisinin (bundan sonra – ƏDV) 2012-ci ildə 54175,33 manat məbləğində azaldılmış hesab edilən və həmin məbləğə görə 27087,67 manat məbləğində maliyyə sanksiyası tətbiq edilməsi təklif edilən hissələrində əsassız hesab edilməsini, vergi ödəyicisinin vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilməsi haqqında 30 oktyabr 2013-cü il tarixli qərarın ləğv edilməsini, hesablanmış məbləğlərin Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətin şəxsi hesab vərəqəsində azaldılmasını xahiş etmişdir. Şirvan İnzibati-İqtisadi Məhkəməsinin 19 mart 2014-cü il tarixli qərarı ilə iddia təmin edilərək səyyar vergi yoxlamasının nəticələri qismən – mənfəət və ƏDV hissələrində ləğv edilmişdir. Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının 23 iyul 2014-cü il tarixli qərarı ilə vergi orqanının apellyasiya şikayəti təmin edilməmiş, birinci instansiya məhkəməsinin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyasının 4 noyabr 2014-cü il tarixli qərarı ilə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarı ləğv edilmiş və iş təkrar baxılması üçün həmin məhkəməyə qaytarılmışdır.

İşə yenidən baxan Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin (bundan sonra – Vergi Məcəlləsi) 175.1 və 176.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 30 dekabr tarixli 219 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Vergi ödəyicisinə verilmiş vergi hesab fakturası üzrə alınmış malların (iş və xidmətlərin) dəyəri ödənilərkən ƏDV-nin ödənilməsi, ƏDV-nin depozit hesabında uçotun aparılması, ƏDV-nin hərəkəti, bu hesab üzrə aparılan əməliyyatlardan ƏDV-nin əvəzləşdirilməsi və dövlət büdcəsinə köçürülməsi Qaydaları”nın (bundan sonra – Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 30 dekabr tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş Qaydalar) 1.4-cü bəndi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir. Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 73-cü maddəsində təsbit olunmuş vergi ödəmək vəzifəsi dövlətin şərtsiz tələbi kimi bütün vergi ödəyicilərinə şamil olunur. Vergiləri ödəmək (o cümlədən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müvafiq vaxtda və miqdarda) hər bir şəxsin konstitusiyaya vəzifələrindən biridir. Vergi ödəyicisi qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada dövlətin xəzinəsinə müəyyən pul məbləği şəklində ödənilməli olan əmlakının müəyyən hissəsinə dair öz mülahizəsinə uyğun sərəncam verə bilməz və bu məbləği mütəmadi olaraq dövlətin xeyrinə keçirməyə borcludur. Əks təqdirdə dövlətin, həmçinin digər şəxslərin hüquqları və qanunla qorunan maraqları pozulmuş olar.

Vergi ödəyicisinin bu vəzifəsində cəmiyyətin bütün üzvlərinin ictimai maraqları öz əksini tapmışdır. Buna görə dövlət yalnız vergi ödəyicilərinin deyil, həmçinin cəmiyyətin digər üzvlərinin də hüquq və qanuni mənafelərinin qorunması məqsədilə vergi hüquq münasibətlərini tənzimləmək sahəsində qanuni tədbirlər görmək hüququna və vəzifəsinə malikdir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 12 yanvar 2011-ci il tarixli, 7 dekabr 2011-ci il tarixli, 12 mart 2012-ci il tarixli, 9 sentyabr 2013-cü il tarixli Qərarları).

Qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin I hissəsinin 15-ci bəndinə müvafiq olaraq qanunverici maliyyə fəaliyyətinin əsaslarına, vergilərə, rüsumlara və ödənişlərə dair ümumi qaydalar müəyyən edir. O, müstəqil olaraq vergitutmanın əsas elementlərini və vergilərin miqdarını, vergi ödəyicilərinin və vergitutma obyektlərinin tərkibini, vergi dərəcələrinin növlərini, vergi dövrünün davamlılığını, vergi bazasının müəyyənləşdirilməsi üçün gərəkli olan dəyər və kəmiyyət göstəricilərini, vergilərin hesablanma qaydasını və s. müəyyən edir.

Konstitusiyaya müddəalarına əsaslanan Vergi Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasında vergi sistemini, vergitutmanın ümumi əsaslarını, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydalarını, vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi münasibətlərinin digər iştirakçılarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrini, vergi nəzarətinin forma və metodlarını, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti, dövlət vergi orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilməsi qaydalarını müəyyən edir (Vergi Məcəlləsinin 1.1-ci maddəsi).

Vergi Məcəlləsinin 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş dövlət vergilərinin sırasında əlavə dəyər vergisi müəyyən edilmişdir.

Əlavə dəyər vergisinin anlayışı, vergi ödəyicilərinin hüquqi statusu, vergitutma obyekti, vergi ödəməkdən azad edilmə, büdcəyə ödəmələr müəyyən edilərkən əvəzləşdirilən ƏDV və digər məsələlər Vergi Məcəlləsinin XI Fəslində nəzərdə tutulmuşdur.

Həmin Məcəllənin 153-cü maddəsinə əsasən əlavə dəyər vergisi vergi tutulan dövriyyədən hesablanan verginin məbləği ilə bu Məcəllənin müddəalarına uyğun olaraq verilən elektron vergi hesab-fakturalara və ya idxalda ƏDV-nin ödənildiyini göstərən sənədlərə müvafiq surətdə əvəzləşdirilməli olan verginin məbləği arasındakı fərkdir.

Maddənin mətnindən və mahiyyətindən göründüyü kimi, hesabat dövrü ərzində ödənilməli olan ƏDV-nin məbləğinin hesablanması üçün aşağıdakı göstəricilər müəyyən edilməlidir:

- vergi tutulan dövriyyədən hesablanan verginin məbləği;
- elektron vergi hesab-fakturalara və ya idxalda ƏDV-nin ödənildiyini göstərən sənədlərə müvafiq surətdə əvəzləşdirilməli olan verginin məbləği.

Hesabat dövrü ərzində bu iki göstərici arasındakı fərq ödənilməli ƏDV-nin məbləğidir.

Vergi Məcəlləsinin 173.1-ci maddəsində vergi tutulan dövriyyədən hesablanan verginin məbləği göstərilmişdir. Həmin maddəyə əsasən ƏDV-nin dərəcəsi hər vergi tutulan əməliyyatın və hər vergi tutulan idxalın dəyərini 18 faizidir.

Həmin Məcəllənin 175.1-ci maddəsinə görə bu maddədə başqa hallar nəzərdə tutulmamışdırsa, əvəzləşdirilən ƏDV-nin məbləği vergi ödəyicisinə verilmiş elektron vergi hesab-fakturaları üzrə nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) ödəmələr üzrə ƏDV-nin depozit hesabına və bu hesab daxilində aparılan əməliyyatlarda ödənilən vergi məbləği sayılır.

Göründüyü kimi, həmin maddədə iki növ ödəmələr nəzərdə tutulmuşdur:

- elektron vergi hesab-fakturaları üzrə nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) ödəmələr;
- ƏDV-nin depozit hesabına və bu hesab daxilində aparılan əməliyyatlarda ödənilən vergi.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, birinci halda söhbət ödəmə əməliyyatlarının ƏDV-siz dəyərindən, ikinci halda isə ödənilmiş verginin məbləğindən gedir.

Belə nəticəyə gələrkən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qanunverici tərəfindən Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsində edilmiş dəyişikliklərə əsaslanır.

Belə ki, həmin maddənin 1 yanvar 2003-cü il tarixədək qüvvədə olmuş redaksiyasına əsasən əvəzləşdirilən ƏDV-nin məbləği vergi ödəyicisinə verilmiş vergi hesab-fakturaları üzrə nağdsız qaydada ödənilmiş verginin məbləği sayılırdı. Bu zaman yalnız ƏDV hissəsinin nağdsız qaydada ödənilməsi tələb olunurdu və əməliyyatın ƏDV-siz dəyərini hansı qaydada ödənilməsinə dair heç bir şərt mövcud deyildi.

“Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2003-cü il 28 noyabr tarixli 519-IIQD nömrəli Qanununa əsasən Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsində “nağdsız qaydada ödənilmiş” sözləri “nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) aparılmış ödəmələrdə” sözləri ilə əvəz edilmişdir. Bu dəyişiklik nəticəsində əvəzləşdirilən ƏDV-nin məbləği nağdsız qaydada aparılmış ödəmələrdə verginin məbləği hesab olunmuşdur. Nəticədə, əməliyyatın həm ƏDV-siz dəyərini, həm də ƏDV hissəsinin nağdsız qaydada ödənilməsi həmin verginin əvəzləşdirilməsinə hüquq vermişdir. “Mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər” nağdsız qaydada aparılmış ödəmələrin tərkibinə aid edilməmişdir. Beləliklə, “mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər” aparıldığı halda ƏDV-nin ödənilmə formasından asılı olmayaraq həmin verginin əvəzləşdirilməsi istisna olunmuşdur.

Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsinə edilmiş sonuncu dəyişikliklər isə (Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 6 noyabr tarixli 472-IIIQD nömrəli Qanunu; Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 19 iyun tarixli 835-IIIQD nömrəli Qanunu) vergi tutulan əməliyyatın ƏDV-siz dəyərini ödənilməsi qaydası ilə bağlı olmamışdır.

Beləliklə, Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsinin qüvvədə olan redaksiyasında əvəzləşdirilən ƏDV-nin müəyyən edilməsi məqsədləri üçün mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlərin aparıldığı hallar istisna edilmişdir. Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə bir nəticəyə gəlir ki, Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsinin “nağdsız qaydada ödəmələr” müddəası təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin ƏDV-siz dəyərini nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) ödənilməsinə nəzərdə tutur.

Vergi Məcəlləsinin 176.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq ƏDV-nin ödəyiciləri olmayan alıcılara pərakəndə mal göndərildikdə və ya xidmət göstərildikdə, elektron vergi hesab-fakturası əvəzinə qəbz və ya çek verilə bilər. Qəbzlər, çeklər, müəyyən edilmiş qaydada tərtib edilməyən elektron vergi hesab-fakturaları, nağd aparılan əməliyyatların rəsmiləşdirildiyi sənədlər bu Məcəllənin 175-ci maddəsinin məqsədləri üçün verginin əvəzləşdirilməsinə əsas vermir və bu Məcəllənin digər maddələrində göstərilən müddəalardan asılı olmayaraq aparılan əvəzləşdirilmə etibarsız hesab edilir.

Bu maddə ƏDV-nin ödənilməsinə təsdiq edən, lakin vergi məbləğinin əvəzləşdirilməsinə əsas verməyən sənədləri müəyyən edir. Bunlara ƏDV-nin ödəyiciləri olmayan alıcılara pərakəndə mal göndərildikdə və ya xidmət göstərildikdə verilmiş qəbz və ya çeklər; müəyyən edilmiş qaydada tərtib edilməyən elektron vergi hesab-fakturaları; nağd aparılan əməliyyatların rəsmiləşdirildiyi sənədlər aid edilmişdir.

Göründüyü kimi, alıcının ƏDV məqsədləri üçün qeydiyyatda olub-olmamasından asılı olmayaraq ƏDV-nin əvəzləşdirilməsinə hüquq verməyən sənədlər, o cümlədən “nağd aparılan əməliyyatların rəsmiləşdirildiyi sənədlər” ƏDV-nin əvəzləşdirilməsinə əsas vermir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Vergi Məcəlləsinin 176.4-cü maddəsinin “nağd aparılan əməliyyatlar” müddəası təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin istər ƏDV-siz dəyərinin, istərsə də ƏDV-nin məbləğinin nağd qaydada ödənilməsi əməliyyatları ehtiva edir. Bu zaman təqdim edilmiş malın, görülmüş işin və ya göstərilmiş xidmətin ƏDV-siz dəyəri və ya ƏDV-nin məbləği nağd qaydada ödənildikdə, aparılan əvəzləşdirmə etibarsız hesab edilir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu həmçinin belə nəticəyə gəlir ki, Vergi Məcəlləsinin 175.1 və 176.4-cü maddələrinin mənasına görə təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin ƏDV-siz dəyəri yalnız nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) tam olaraq ödənildikdə, ƏDV-nin məbləği isə ƏDV-nin depozit hesabına və bu hesab daxilində aparılan əməliyyatlarla ödənildikdə vergi ödəyicisinə verilmiş elektron vergi hesab-fakturası üzrə ödənilmiş vergi məbləği əvəzləşdirilən ƏDV-nin məbləği sayılır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Vergi Məcəlləsinin qeyd olunan maddələrinin Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 30 dekabr tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş Qaydaların 1.4-cü bəndi baxımından şərhli ilə bağlı müraciətdə qaldırılan məsələyə dair qeyd edir ki, bu Qaydalar “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 6 noyabr tarixli 472-IIIQD nömrəli Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 14 dekabr tarixli 675 nömrəli Fərmanının icrasının təmin edilməsi ilə əlaqədar qəbul edilmişdir.

Həmin Qaydaların 1.4-cü bəndinin ilkin redaksiyasına əsasən malları (işləri, xidmətləri) alan şəxs (bundan sonra – alıcı) tərəfindən vergi hesab-fakturalarında göstərilən malların (işlərin, xidmətlərin) ƏDV-siz dəyəri həmin malları (işləri, xidmətləri) təqdim edən şəxsin (bundan sonra – satıcı) bank hesabına, ƏDV-nin məbləği isə ƏDV-nin depozit hesabına köçürülməlidir.

Daha sonra Nazirlər Kabinetinin 2008-ci il 16 fevral tarixli 47 nömrəli Qərarı ilə Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 30 dekabr tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş Qaydaların 1.4-cü bəndindən “bank” sözü çıxarılmışdır.

İlkin olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 30 dekabr tarixli 219 nömrəli Qərarı ilə müvafiq Qaydaların təsdiq edilməsindən bu Qaydalara dəyişiklik edilməsi barədə 2008-ci il 16 fevral tarixli 47 nömrəli Qərarın qəbul edildiyi tarixədək Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsində hər hansı dəyişiklik edilməmişdir. Başqa sözlə, əvəzləşdirilən ƏDV-nin müəyyən edilməsi ilə bağlı vergi qanunvericiliyinin müddəaları olduğu kimi qüvvədə olmuş və hazırda da qüvvədədir. Buna görə Nazirlər Kabinetinin 2008-ci il 16 fevral tarixli 47 nömrəli Qərarının qəbul edilməsi əvəzləşdirilən ƏDV-nin müəyyən edilməsi qaydasını dəyişməmişdir.

Bundan başqa nəzərə alınmalıdır ki, qanunverici Konstitusiyanın 94-cü maddəsində öz əksini tapmış məsələləri tənzimləyərkən, onların ən mühüm və əsaslı xarakter daşıyan tərəflərini müəyyən etməklə artıq qanunvericilik qaydasında nizamlanmış normaları konkretləşdirmək və həyata keçirmək məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına qaydalar müəyyən etmək səlahiyyəti verə bilər.

Konstitusiyanın 149-cu maddəsinin V hissəsinin məzmununa, habelə Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Şəhid adının əbədləşdirilməsi və şəhid ailələrinə edilən güzəştlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinə dair” 30 dekabr 2008-ci il tarixli Qərarında və “Hərbi qulluqçuların statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 11-ci maddəsinin 1-ci bəndinin iyirminci abzasının və Azərbaycan Respublikasının 1997-ci il 3 oktyabr tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Hərbi xidmətkeçmə haqqında” Əsasnamənin 121-ci maddəsinin ikinci hissəsinin şərh edilməsinə dair” 28 mart 2014-cü il tarixli Qərarında ifadə olunan hüquqi mövqeyinə görə, Nazirlər Kabinetinin qərarları konstitusiya norma və prinsiplərinə, hamılıqla qəbul edilən ümumi prinsiplərə, qanunlara və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarına zidd olmamalıdır. Buna müvafiq olaraq qanunların icrası ilə əlaqədar qəbul edilən Nazirlər Kabinetinin qərarları həmin qanunun məqsədlərinə uyğun olmalı, məzmununu dəyişməməli, qanunda müəyyən edilən məsələləri tənzimləməlidir.

Təsadüfi deyil ki, Vergi Məcəlləsinin 2.2-ci maddəsində təsbit edilmişdir ki, bu Məcəllənin əsasında və ya onun icrası məqsədi ilə qəbul edilmiş normativ- hüquqi aktlar bu Məcəllənin müddəalarına zidd olmamalıdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki:

- Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsinin “nağdsız qaydada ödəmələr” müddəası təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin ƏDV-siz dəyərinin nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) ödənilməsinə nəzərdə tutur;

- Vergi Məcəlləsinin 176.4-cü maddəsinin “nağd aparılan əməliyyatlar” müddəası təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin istər ƏDV-siz dəyərinin, istərsə də ƏDV-nin məbləğinin nağd qaydada ödənilməsi əməliyyatları ehtiva edir. Bu zaman təqdim edilmiş malın, görülmüş işin və ya göstərilmiş xidmətin ƏDV-siz dəyəri və ya ƏDV-nin məbləği nağd qaydada ödənilməkdə, aparılan əvəzləşdirmə etibarsız hesab edilir;

- Vergi Məcəlləsinin 175.1 və 176.4-cü maddələrinin mənasına görə təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin ƏDV-siz dəyəri yalnız nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) tam olaraq ödənilməkdə, ƏDV-nin məbləği isə ƏDV-nin depozit hesabına və bu hesab daxilində aparılan əməliyyatlarla ödənilməkdə vergi ödəyicisinə verilmiş elektron vergi hesab- fakturası üzrə ödənilmiş vergi məbləği əvəzləşdirilən ƏDV-nin məbləği sayılır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 175.1-ci maddəsinin “nağdsız qaydada ödəmələr” müddəası təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin ƏDV-siz dəyərinin nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) ödənilməsinə nəzərdə tutur.

2. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 176.4-cü maddəsinin “nağd aparılan əməliyyatlar” müddəası təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin istər ƏDV-siz dəyərinin, istərsə də ƏDV-nin məbləğinin nağd qaydada ödənilməsi əməliyyatları ehtiva edir. Bu

zaman təqdim edilmiş malın, görülmüş işin və ya göstərilmiş xidmətin ƏDV-siz dəyəri və ya ƏDV-nin məbləği nağd qaydada ödənildikdə, aparılan əvəzləşdirmə etibarsız hesab edilir.

3. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 175.1 və 176.4-cü maddələrinin mənasına görə təqdim edilmiş malların, görülmüş işlərin və ya göstərilmiş xidmətlərin ƏDV-siz dəyəri yalnız nağdsız qaydada (mal, iş və xidmət təqdim edən bank hesabına birbaşa nağd qaydada ödənişlər istisna edilməklə) tam olaraq ödənildikdə, ƏDV-nin məbləği isə ƏDV-nin depozit hesabına və bu hesab daxilində aparılan əməliyyatlarla ödənildikdə vergi ödəyicisinə verilmiş elektron vergi hesab fakturası üzrə ödənilmiş vergi məbləği əvəzləşdirilən ƏDV məbləği sayılır.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ
BİRİNCİ BÖLMƏ

ƏFƏNDİYEV AZƏRBAYCANA QARŞI

(27304/07 nömrəli ərizə)

QƏRAR

STRASBURQ

18 dekabr 2014-cü il

QƏTİ QÜVVƏYƏ MİNMIŞDIR

18/03/2015

Bu qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində təsbit edilmiş qaydada qəti qüvvəyə minmişdir. Qərarı redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

Əfəndiyev Azərbaycana qarşı işi üzrə,

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə) aşağıdakı tərkibdə:

Sədrlik edən – İzabel Berro-Lefevr,

Hakimlər –

Xanlar Hacıyev,

Miryana Lazarova Traykovska,

Julia Laffranq,

Paulo Pinto de Albuquerque,

Linos-Aleksandr Sisilianos,

Erik Mose,

və Bölmə katibi – Soren Nilsen,

25 noyabr 2014-cü ildə şikayətə qapalı məhkəmə iclasında baxaraq,

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ:

PROSEDUR MƏSƏLƏLƏRİ

1. Bu iş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı cənab Natiq İslam oğlu Əfəndiyevin (“ərizəçi”) İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyanın (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycana qarşı 19 iyun 2007-ci ildə təqdim etdiyi ərizə (27304/07 nömrəli) ilə başlanmışdır.
2. Ərizəçi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hüquqşünas cənab V.Xasayev, Azərbaycan Hökuməti (“Hökumət”) səlahiyyətli nümayəndəsi cənab Ç.Əsgərov tərəfindən təmsil olunmuşlar.
3. Ərizəçi xüsusilə barəsindəki cinayət işinə məhkəmədə ədalətli baxılmadığını, belə ki, əsas şahid R.M.-ni dindirmək üçün ona imkan verilmədiyini və bağında aparılmış video çəkilişin ölkə məhkəmələrində işə baxılması zamanı nümayiş etdirilmədiyini iddia etmişdir.
4. 16 dekabr 2009-cu ildə ərizə barədə Hökumətə məlumat verilmişdir.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1957-ci ildə anadan olmuş və həbs olunana qədər Gəncə şəhərində yaşamışdır.

6. Ərizəçi Gəncə Şəhər Polis İdarəsi və Daşkəsən Rayon Polis İdarəsinin keçmiş rəisidir. 2001-ci il 11 yanvarda Ağır hərbi cinayətlər üzrə məhkəmə onu müxtəlif cinayətlər törətməkdə təqsirli hesab edərək ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmişdir.

7. Avropa Şurasının ekspertləri ərizəçini siyasi məhbus hesab etmişlər. Avropa Şurası Parlament Assambleyası 2002-ci il 26 sentyabrda qəbul etdiyi 1305 (2002) sayılı qətnaməsində bəyan etmişdir ki, o, ərizəçinin əfv edilməməsi və ya işinə yenidən baxılmamasından narahatdır.

8. 2005-ci il 20 martda Prezident tərəfindən imzalanmış əfv sərəncamına əsasən ərizəçi cəzasının qalan hissəsini çəkməkdən azad edilmişdir.

A. Ərizəçinin həbsi və inzibati həbsi

9. Ərizəçinin sözlərinə görə 2005-ci il 16 oktyabrda dostunun Bakıdakı evində şam yeməyi yeyən zaman doqquz və ya on mülki geyimli polis əməkdaşı evə daxil olaraq onu həbs etmişdir. Ərizəçi Nərimanov Rayon Polis Şöbəsinə aparılmış və burada polis əməkdaşları tərəfindən onun barəsində inzibati xəyata dair protokol tərtib edilmişdir.

10. Həmin gün ərizəçi Nərimanov Rayon Məhkəməsinə aparılmış və hakim qarşısına çıxarılmışdır. Hakim onu İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 310.1-ci maddəsi (polis işinə mane olma) ilə təqsirli bilərək on beş gün müddətinə inzibati həbs təyin etmişdir. Hakim ərizəçinin polis tərəfindən 2005-ci il 16 oktyabrda təxminən axşam 7.30 radələrində Bakının Gənclik metro stansiyasının yaxınlığında polis şəxsiyyət vəsiqəsini təqdim etmək xahişinə əməl etmədiyi üçün saxlandığını qət etmişdir.

11. 2005-ci il 21 oktyabrda Apellyasiya Məhkəməsi aşağı məhkəmənin qərarını dəyişdirmədən saxlamışdır.

B. Ərizəçiyə qarşı cinayət işinin başlanması

12. 2005-ci il 29 oktyabrda R.M. adlı şəxs Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə ("MTN") ərizəçinin qanunsuz fəaliyyəti barədə məlumat verərək, onun dövlət hakimiyyətinin zorla ələ keçirmək üçün sövdələşməyə girdiyini iddia etmişdir. Məktub müəllifi MTN-dən ərizəçinin qeyd edilən cinayətin törədilməsində istifadə etmək məqsədilə bağında torpaq altında silah-sursat gizlətdiyini bildirərək, burada axtarış aparılmasını xahiş etmişdir.

13. 2005-ci il 30 oktyabrda polis və MTN-nin əməkdaşları ərizəçinin Daşkəsən rayonunun Bayan kəndində yerləşən evində və bağında axtarış aparmışdır. 2005-ci il 30 oktyabr tarixli axtarış protokoluna görə bağda basdırılmış bəzi silah-sursat, o cümlədən müxtəlif növ odlu silah, avtomat, tapança, patronlar və qumbara aşkar edilmişdir. Axtarış ərizəçinin, onun vəkilinin və ya ailə üzvlərinin iştirakı olmadan aparılmışdır. Axtarış protokolu polis əməkdaşları, iki hal şahidi və yerli icra hakimiyyəti orqanının iki əməkdaşı tərəfindən imzalanmışdır. İş materiallarından göründüyü kimi axtarış Gəncə Şəhər Nizami Rayon Məhkəməsinin qərarı əsasında həyata keçirilmiş və lentə alınmışdır. Lakin Məhkəmə cinayət işi ilə bağlı bütün sənəd və materialların, o cümlədən axtarışın video çəkilişinin surətinin göndərilməsini Hökumətdən açıq şəkildə xahiş etsə də, Hökumət video çəkilişin surətini Məhkəməyə təqdim etməmişdir.

14. 2005-ci il 30 oktyabrda inzibati həbsdə olarkən ərizəçiyə Cinayət Məcəlləsinin 28-ci (cinayətə hazırlıq), 220-ci (kütləvi iğtişas), 228-ci (qanunsuz silah saxlama) və 278-ci (hakimiyyəti zorla ələ keçirmə) maddələri ilə kütləvi iğtişasa hazırlıq, qanunsuz silah saxlama və dövlət hakimiyyətini zorla ələ keçirməyə hazırlıq cinayətləri üzrə ona qarşı ittihamın irəli sürülməsi barədə məlumat verilmişdir.

15. 2005-ci il 31 oktyabrda Nəsimi Rayon Məhkəməsi ərizəçiyə qarşı irəli sürülmüş rəsmi ittihamları və prokurorun ərizəçi barədə həbs-qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə dair təqdimatını əsas kimi götürərək, üç ay müddətinə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar qəbul etmişdir.

16. Ərizəçinin sözlərinə görə 2005-ci il 31 oktyabrda 1 noyabra keçən gecə o, Daxili İşlər Nazirliyinin Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsinin müvəqqəti istintaq təcridxanasında iki dəfə elektrik cərəyanı ilə vurulmuşdur.

17. İş materiallarından görüldüyü kimi 2005-ci il 30 oktyabrda tapılması iddia olunan silahlar və sursatın ballistik, texniki və kimyəvi xarakteristikasını müəyyən etmək məqsədilə 2005-ci il 22 noyabrda ekspertiza keçirilmişdir. Hökumət 2005-ci il 22 noyabr tarixli ekspertiza rəyini Məhkəməyə təqdim etməmişdir.

18. 2006-cı il 27 yanvarda Nəsimi Rayon Məhkəməsi ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbirinin müddətini 2006-cı il 30 maya qədər uzatmışdır.

19. 2006-cı il 24 mayda Nəsimi Rayon Məhkəməsi ərizəçinin həbs qətimkan tədbirinin müddətini 2006-cı il 30 oktyabra qədər uzatmışdır.

20. 2006-cı il 4 iyulda müstəntiq R.M.-ni şahid qismində dindirmişdir. R.M. ərizəçini 1992-ci ildən, onun Daşkəsən Rayon Polis Şöbəsinin rəisi olduğu vaxtdan tanıdığını bildirmişdir. 1998-2000-ci illər arasında Türkiyədə yaşadıkları zaman ərizəçi Azərbaycanda dövlət çevrilişi hazırlamaq planları barədə ona danışmışdır. R.M. daha sonra bildirmişdir ki, ərizəçi həmçinin ona o zaman Daşkəsən rayonunda yerləşən bağında qazıb gizlətdiyi silahlar barədə də məlumat vermişdir. O, ərizəçinin həmin silahları necə əldə etdiyini bilmirdi.

21. 2006-cı il 4 avqustda müstəntiq axtarışda iştirak etmiş polis əməkdaşı olan Z.M.-ni və yerli icra hakimiyyəti orqanının əməkdaşları E.A. və N.Q.-ni dindirmişdir. Onlar iki hal şahidi ilə birlikdə bağda gizlədilmiş silahların tapılmasında iştirak etmişlər.

22. 2006-cı il 5 avqustda müstəntiq hal şahidi qismində axtarışda iştirak etmiş R.-ni dindirmişdir. O, bağda gizlədilmiş silahları gördüyünü və protokolu imzaladığını bildirmişdir.

23. Müstəntiq 2006-cı il 11 avqust tarixli qərarı ilə ilkin cinayət işinə (76586 nömrəli) xitam vermiş və ərizəçiyə qarşı yeni cinayət işinə (76811 nömrəli) başlamışdır. Yeni cinayət işi üzrə ərizəçiyə qarşı yalnız Cinayət Məcəlləsinin 228.1-ci maddəsi (qanunsuz silah saxlama) ilə ittiham irəli sürülmüşdür.

24. 2006-cı il 14 avqustda müstəntiq Cinayət Məcəlləsinin 228.2.2-ci maddəsi (təkrarən qanunsuz silah saxlama) ilə başlanmış 76811 nömrəli cinayət işi üzrə yekun ittiham aktını imzalamış və Daşkəsən Rayon Məhkəməsinə göndərmişdir. Belə görünür ki, Cinayət Məcəlləsinin 28, 220.1-ci və 278-ci maddələri üzrə ilkin cinayət işi məhkəməyə göndərilməsə də, ona xitam da verilməmişdir.

25. Hökumət Məhkəməyə təqdim etdiyi qeydlərinə 2006-cı il avqust tarixli ərizəçini cinayət işinin materialları ilə tanış etmə protokolunun surətini əlavə etmişdir. Bu protokol müstəntiq, ərizəçi və vəkil tərəfindən imzalanmışdır. Protokolun müvafiq hissəsində qeyd edilmişdir:

“Mən (ərizəçi) heç bir vaxt məhdudiyyəti qoyulmadan cinayət işinin materialları ilə tam tanış olmuşam. Cinayət işi üzrə istintaq qeyri-obyektiv olduğundan və (bu hissəsi oxunmur) məhkəmə prosesi zamanı suallarımızı qaldıracaq. Mən həmçinin video çəkilişlə də tanış olmuşam”.

C. Ərizəçinin məhkəmə işi

26. İşə Daşkəsən Rayon Məhkəməsində baxılarkən ərizəçi təqsirsiz olduğunu iddia edərək, ona qarşı cinayət işinin saxta olduğunu və sözü gedən silahların ona məxsus olmadığını bildirmişdir. Məhkəmədə polis əməkdaşı Z.M., yerli icra hakimiyyəti orqanının əməkdaşları E.A. və N.Q. dindirilmiş və onlar istintaq dövründə verdikləri ifadələri təkrar etmişlər. R.M. və R. tərəfindən istintaq zamanı verilmiş ifadələr məhkəmə iclasında oxunmuşdur.

27. 2006-cı il 7 sentyabrda Daşkəsən Rayon Məhkəməsi ərizəçini Cinayət Məcəlləsinin 228.2.2-ci maddəsi ilə təqsirli bilərək, beş il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırmışdır. Məhkəmə ərizəçinin təqsirinin bağda aparılmış axtarış zamanı əldə edilmiş maddi sübutla (müxtəlif növ silahlar) sübut edildiyini qət etmişdir. Hökmün ərizəçinin təqsiri ilə bağlı hissəsində aşağıdakılar qeyd edilmişdir:

“Məhkəmə bütün sübutları qiymətləndirərək hesab edir ki, təqsirləndirilən şəxs Natiq İslam oğlu Əfəndiyevin (ərizəçi) məhkəmədə verdiyi ifadəsi müdafiə xarakterli və məsuliyyətdən qaçmağa cəhd olduğu üçün sübut kimi qiymətləndirilə bilməz və onun ifadəsi məhkəmə tərəfindən araşdırılmış obyektiv sübutlarla ziddiyyət təşkil etmişdir.

Məhkəmə hesab edir ki, istintaq düzgün olaraq Natiq İslam oğlu Əfəndiyevin əməlini Cinayət Məcəlləsinin 228.2.2-ci maddəsi ilə tövsif etmişdir və o, bu maddənin sanksiyası həddində cəzaya məhkum edilməlidir ...”.

Hökmdə R.M. və R.-nin məhkəmə baxışında iştirak etməmələrinin səbəbinə toxunulmamışdır. Hökumət Məhkəmə göndərdiyi qeydlərinə iki teleqram əlavə etmişdir ki, onların da mətnini oxumaq mümkün olmamışdır. Hökumətin bildirdiyinə görə həmin teleqramlarda R.M. və R. birinci instansiya məhkəməsinə məlumat vermişlər ki, səhhətlərinə görə icaslarda iştirak edə bilməyəcəklər.

28. Ərizəçi hökmdən apellyasiya şikayəti verərək, təqsirsiz olduğunu iddia etmişdir. O, bütün sübutların saxtalaşdırıldığını və bağda tapılmış silahların ona məxsus olmadığını iddia etmişdir. O bununla bağlı qeyd etmişdir ki, evdə heç kim yaşamırdı və bağda tapılmış silahlar burada asanlıqla basdırıla bilərdi. O həmçinin qeyd etmişdir ki, 2005-ci il 20 martdan cəzaçəkmə müəssisəsində və azad edildikdən sonra polisin ciddi nəzarəti altında olduğundan həmin silahları bağda basdırıla bilməzdi. Ərizəçi bununla bağlı qeyd etmişdir ki, istintaq və birinci instansiya məhkəməsi onun silahları necə əldə etdiyini və ya bağda necə gizlətdiyini müəyyən etməmişdir. Bundan əlavə, silahlar tapılarkən təmiz idi və onların üzərində hər hansı qum izi yox idi. Ərizəçi daha sonra şikayət edərək bildirmişdir ki, aşağı məhkəmə axtarışın video çəkilişini nümayiş etdirməmişdir. O, həmçinin şikayət edərək bildirmişdir ki, vəsatət qaldırmasına baxmayaraq, birinci instansiya məhkəməsi məhkəmə baxışı zamanı qonşularından biri olan və axtarışda iştirak etmiş N.M.-ni dindirməmişdir. Nəhayət, ərizəçi şikayət etmişdir ki, açıq şəkildə vəsatət verməsinə baxmayaraq silahların olması barədə MTN-ə məlumat vermiş R.M. məhkəmədə heç zaman ifadə verməmişdir. Bununla bağlı o, qeyd etmişdir ki, R.M.-nin ona qarşı ifadəsində açıq-aşkar qərəz olmuşdur, belə ki, sonuncunun məktubuna əsasən MTN hələ 1999-cu ildə onun bağında axtarış aparmış, lakin heç nə tapmamışdır.

29. 2006-cı il 20 noyabrda Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin hökmünü qüvvədə saxlamış və ərizəçinin şikayətini təmin etməmişdir. Apellyasiya Məhkəməsi axtarışın video çəkilişinin göstərilməsinə dair ərizəçinin vəsatəti ilə bağlı məsələyə toxunmamışdır. O, həmçinin ərizəçinin silah-sursatı necə əldə etdiyi və bağda nə zaman gizlətdiyi ilə bağlı suala da cavab verməmişdir. Apellyasiya Məhkəməsində işə baxılan zaman R.M., polis əməkdaşları və axtarış protokoluna imza atmış iki hal şahidi də dindirilməmişdir. Məhkəmə R.M.-nin icaslarda iştirak etməməsi məsələsini də izah etməmişdir. Lakin ərizəçinin qonşusu proses zamanı ifadə vermişdir. Apellyasiya Məhkəməsinin qərarının müvafiq hissələrində aşağıdakılar qeyd edilmişdir:

“Müdafiə tərəfinin vəsatəti ilə Apellyasiya Məhkəməsində dindirilmiş şahid Məmmədova Nəcibə İsa qızı bildirmişdir ki, onun evi Natiq Əfəndiyevin (ərizəçi) evi ilə qonşuluqda yerləşir. 2005-ci il 30 oktyabrda səhər bayıra çıxan zaman Natiq Əfəndiyevin bağının qapısının yaxınlığında tanımadığı şəxslər görmüşdür. O, həmin şəxslərə evdə heç kimin yaşamadığını demiş, sonra həmin şəxslər qapının qıfılını sındırmaqla bağa daxil olmuşlar. Həmin vaxt bağda təxminən 15-16 şəxs var idi. Onlardan 3-4 nəfəri evin və bağın ətrafını axtarır, digərləri isə protokol tərtib edirdi. O, sonuncuların yaxınlığında idi. Sonra bağda axtarış aparənlər “silah-sursat tapdıq” deyərək qışqırdılar. O, bu şəxslərlə silah-sursatın tapıldığı yerə gəldi və onlar içərisində bəzi silahların olduğu mavi rəngli plastik bağlama göstərərək, bunları torpağı qazarkən tapdıqlarını dedilər. Silahların gizlədildiyi iddia olunan dəlik silahların özlərindən balaca olduğundan o, polis işçilərinə bu dəliyin balaca olduğunu və silahların burada necə basdırıla bildiyini irad tutmuşdur. Bundan əlavə, silahlar və onların içərisində olduğu mavi rəngli plastik bağlama təmiz idi. Sonra silahların tapılması barədə protokol tərtib olunmuşdur. Onun axtarış yerində olması protokolda

Şahid N.Məmmədova həmçinin bildirmişdir ki, o, Natiq Əfəndiyevin evində axtarış aparmış şəxslərin özləri ilə silah və digər əşyaların olduğu bağlama gətirdiklərini görməmişdir... Məhkəmə heyəti hesab edir ki, müdafiə tərəfinin vəsatətinə əsasən məhkəmədə dindirilmiş şahid Nəcibə İsa qızı Məmmədovanın ifadəsi silahların və digər sursatın Natiq Əfəndiyevin Bayan kəndində yerləşən bağında axtarış aparılması zamanı tapıldığı faktını təkzib etmir... Məhkəmə heyəti qət edir ki, Natiq Əfəndiyev barədə Daşkəsən Rayon Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş hökm qanuni və əsaslı olduğu üçün dəyişdirilmədən saxlanılmalı və təqsirləndirilən şəxsin şikayəti təmin olunmamalıdır".

30. Ərizəçi kassasiya şikayəti verərək, əvvəlki şikayətlərini təkrar etmişdir. O, xüsusilə Konvensiyanın 6-cı maddəsinə istinad edərək, Apellyasiya Məhkəməsinin proses zamanı R.M.-ni dindirməməsindən və axtarışın video çəkilişini göstərməməsindən şikayət etmişdir. O, daha sonra axtarışın ölkə qanunvericiliyinə uyğun aparılmadığını, belə ki, qonşusunun axtarış zamanı axtarış yerində olmasına baxmayaraq, bu barədə protokolda qeydiyyat aparılmadığını bildirmişdir. O, həmçinin Apellyasiya Məhkəməsinin qonşusunun bağda tapılmış silahların yeni və təmiz olması barədə ifadəsini nəzərə almamasından şikayət etmişdir. 2007-ci il 17 aprelə Ali Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxlamışdır. Ali Məhkəmənin qərarında ərizəçi tərəfindən kassasiya şikayətində qaldırılmış konkret şikayətlərə münasibət bildirilməmişdir.

II. MÜVAFIQ ÖLKƏ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

32. Aşağıda şahidin cinayət prosesində iştirakı və axtarış və götürmə ilə bağlı Cinayət Prosesual Məcəlləsinin ("CPM") müvafiq normaları qeyd olunmuşdur:

Maddə 95: Şahid

"95.1. İş üzrə hər hansı əhəmiyyət kəsb edən hallardan xəbərdar olan şəxs ittiham tərəfindən ibtidai araşdırma və ya məhkəmə baxışı zamanı, müdafiə tərəfindən isə məhkəmə baxışı zamanı çağırılıb şahid qismində dindirilə bilər.

95.4. Şahid bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

95.4.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək üçün gəlmək və dindirmədə ona məlum olan bütün hallar üzrə suallara tam və düzgün cavab vermək;

95.4.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

95.4.7. məhkəmənin sərəncamında olmuş, məhkəmənin icazəsi olmadan və ya cinayət təqibi orqanını olduğu yer barədə əvvəlcədən xəbərdar etmədən başqa əraziyə getməmək;..."

Maddə 178. Məcburi gətirilmə

178.1. Məcburi gətirilmə şəxsin cinayət prosesi aparan orqana məcburi çatdırılmasından, habelə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılmasında onun iştirakının məcburi təmin edilməsindən ibarətdir.

178.2. Məcburi gətirilmə cinayət prosesində iştirak edən və cinayət prosesini həyata keçirən orqana çağırılan şəxsə yalnız aşağıdakı hallarda tətbiq edilə bilər:

178.2.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məcburi çağırışlarına üzürlü səbəb olmadan gəlmədikdə;

178.2.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarını almaqdan boyun qaçırdıqda;

178.2.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizləndikdə;

178.2.4. daimi yaşayış yeri olmadıqda.

178.3. 14 yaşınadək olan şəxslərin, hamilə qadınların, ağır xəstələrin, habelə xüsusi ittihamçının məcburi gətirilməsinə yol verilmir. ...”

Maddə 242. Axtarış və ya götürmənin aparılması

242.1. Əldə edilmiş (mövcud) sübutlar və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin materialları hər hansı yaşayış, xidməti və ya istehsalat binasında, digər yerdə, yaxud hər hansı şəxsə iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların və ya sənədlərin olmasını güman etməyə kifayət qədər əsas verdikdə, müstəntiq axtarış apara bilər....”

Maddə 243. Axtarış və ya götürmənin aparılması üçün əsaslar

243.1. Axtarış və ya götürmə, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında aparılır. Məhkəmə axtarış və ya götürmənin aparılması haqqında qərarı müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduqda çıxara bilər....”

Maddə 244. Axtarış və ya götürmə zamanı iştirak edən şəxslər

244.1. Axtarış və ya götürmə zamanı azı 2 (iki) hal şahidinin iştirakı məcburidir.

244.2. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində axtarış və götürmənin aparılmasında onun müdafiəçisi iştirak etmək hüququna malikdir. Həmin istintaq hərəkətinin aparılması barədə müstəntiq tərəfindən əvvəlcədən xəbərdar edilmiş müdafiəçi axtarış və götürmədə iştirak etmək arzusunu bildirdikdə müstəntiq onun bu hüququnu təmin etməlidir.

244.4. Axtarış və ya götürmə zamanı barəsində axtarış və götürmənin aparıldığı şəxsin, onun yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvünün və ya qanuni mənafeələrini təmsil edən şəxslərin iştirakı təmin edilməlidir. Göstərilən şəxslərin iştirakını təmin etmək mümkün olmadıqda mənzil-istismar təşkilatının, yaxud yerli icra hakimiyyəti orqanının nümayəndəsi dəvət edilir.”

33. Aşağıda Avropa Məhkəməsinin Konvensiyanın normalarının pozulması barədə qərar qəbul etdikdən sonra ölkə daxili məhkəmə qərarlarına yenidən baxılması ilə bağlı müddəalar əks olunmuşdur:

Maddə 455. Məhkəmə aktlarına hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə baxılması üçün əsaslar

“455.0. Məhkəmə aktlarına hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə baxılması üçün əsaslar aşağıdakılardır:

455.0.2. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın müddələrinin pozulduğu müəyyən edilməsi; ...”

Maddə 456. Hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə məhkəmə aktlarına baxılması

“456.1. Hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə məhkəmə aktlarına baxılması hüququna Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu malikdir.

456.2. Bu məcəllənin 455.0.1-ci və 455.0.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan əsaslar olduqda, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icrası ilə bağlı yalnız hüquqi məsələlər üzrə işlərə baxır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası

Məhkəməsinin və ya İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə daxil olduqda Ali Məhkəmənin sədri hakimlərin birinə işin plenumun məhkəmə iclasına hazırlanmasını və məruzə edilməsini tapşırır. İşə plenumun məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin və ya İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə daxil olduqdan sonra 3 aydan gec olmayan müddətdə baxılır. ...”

Maddə 459. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət təqibi üzrə icraat zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın pozulduğunun müəyyən edilməsi ilə əlaqədar hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə işə yenidən baxmaq haqqında qərar

“459.0. Bu məcəllənin 455.0.2-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan hallarda məhkəmə aktına yenidən baxmış Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı qərarlardan birini qəbul etmək hüququna malikdir:

459.0.1. müvafiq birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrinin, habelə əlavə kassasiya qaydasında hüquq və azadlıqların pozulması ilə çıxarılmış məhkəmə aktlarının tam və ya qismən ləğv edilməsi və cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat materiallarının yenidən baxılması üçün aidiyyəti üzrə müvafiq birinci və ya apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərilməsi barədə;

459.0.2. bu məcəllənin 421.1.2 və 421.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın dəyişdirilməsi barədə;

459.0.3. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın ləğv edilməsi və yeni qərarın çıxarılması barədə”.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ VƏ 3-CÜ (D) MADDƏLƏRİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

34. Ərizəçi ona qarşı cinayət işinin ədalətsiz olmasından şikayət edərək, icaslardan heç birində ona R.M.-ni dindirməyə şərait yaradılmadığını və ölkə məhkəmələrində bağında aparılmış axtarışın video çəkilişinin nümayiş etdirilmədiyini bildirmişdir. 6-ci maddənin müvafiq hissələrində aşağıdakılar qeyd edilir:

“1. “Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən...məhkəmə vasitəsi ilə...işinin ədalətli...araşdırılması hüququna malikdir.

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

(d) ona qarşı ifadə verən şahidləri dindirmək və ya dindirilməsini tələb etmək...”.

A. Ərizənin mümkünlüyü

35. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin a) yarımbəndinin mənasında əsassız deyil. Bundan əlavə o qeyd edir ki, şikayət istənilən digər əsaslara görə də mümkünsüz hesab edilə bilməz. Buna görə də o, mümkün elan olunmalıdır.

B. Ərizənin mahiyyəti

1. Tərəflərin izahatları

36. Hökumət bildirmişdir ki, ərizəçi ədalətli və çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilmiş cinayət prosesinin nəticəsində məhkum edilmişdir. Hökumət bununla bağlı qeyd etmişdir ki, ərizəçi barəsində çıxarılmış ittiham hökmü axtarış protokolu, bağda tapılmış silah-sursat, həmin silahların ballistik, texniki və kimyəvi ekspertizası, qanunsuz silah saxlanması barədə dövlət orqanlarına məlumat vermiş şahidin və axtarışda iştirak etmiş şahidlərin ifadələrinə əsasən çıxarılmışdır. Hökumət daha sonra bildirmişdir ki, ərizəçinin qonşusu da polis əməkdaşlarının içərisində silah olan bağlama gətirdiklərini görmədiyi barədə ifadə verdiyini bildirmişdir.

37. Hökumət axtarışın video çəkilişi ilə bağlı bildirmişdir ki, həmin çəkiliş 2007-ci ilin iyulunda Apellyasiya Məhkəməsinin yenidən təşkili zamanı itdiyindən onu Məhkəməyə təqdim edə bilmir. Hökumət daha sonra bildirmişdir ki, hər bir halda ərizəçi və onun vəkili 2006-cı ilin avqustunda məhkəmə baxışından öncə iş materialları ilə tanış edilmişlər və bu materialların içərisində sözü gedən çəkiliş də əlavə olunmuşdur. Sonda Hökumət bildirmişdir ki, R.M. və R. Daşkəsən Rayon Məhkəməsinə teleqram göndərərək, sağlamlıqları ilə bağlı prosesdə iştirak edə bilməyəcəkləri barədə məlumat verdiklərindən, onların ölkə məhkəmələri tərəfindən dindirilməsi mümkün olmamışdır. Bununla belə, onlar istintaq zamanı verdikləri ifadələri təsdiq etmişlər. Hökumət bununla bağlı qeyd etmişdir ki, ölkə qanunvericiliyinə əsasən ağır xəstə olan şahidin məhkəməyə məcburi gətirilməsinə yol verilmir. Hər bir halda ərizəçi barəsində irəli sürülmüş ittiham yalnız və ya əsas etibarilə R.M.-nin ifadəsinə deyil, maddi sübutlara və axtarışda iştirak etmiş şahidlərin ifadələrinə əsasən irəli sürülmüşdür.

38. Ərizəçi şikayətini təkrar edərək, törətmədiyi cinayətə görə qanunsuz şəkildə məhkum olunduğunu bildirmişdir. O, xüsusilə dəfələrlə vəsatət qaldırmasına baxmayaraq, R.M.-nin məhkəmədə dindirilməməsindən şikayət etmişdir. O, Hökumətin R.M.-nin xəstəliyini sübut edən hər hansı sübut təqdim etmədiyini qeyd etmişdir. O, daha sonra axtarışın video çəkilişinin Apellyasiya Məhkəməsinin yenidən təşkil olunması zamanı itirildiyini mübahisələndirərək, izahatın qeyri-məntiqi olduğunu, belə ki, çəkiliş cinayət işinin digər materiallarına əlavə edildiyindən, onun həmin materiallardan "ayrıca" itirilməsinin mümkün olmadığını qeyd etmişdir. Nəhayət, o bildirmişdir ki, bağda tapılmış silahların ona heç bir aidiyyəti olmamış və onlar həmin yerə gətirilərək basdırılmışdır. O, silahların basdırıldığı iddia olunan dəliyin ölçüsünün silahlardan balaca olması və silahların təmiz olması barədə qonşusu tərəfindən verilmiş ifadələrin ölkə məhkəmələri tərəfindən nəzərə alınmadığını qeyd etmişdir.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

39. Məhkəmə təkrar edir ki, 6-cı maddənin 3 (d) bəndində təsbit edilmiş təminatlar bu maddənin 1-ci bəndində təsbit edilmiş ədalətli mühakimə hüququnun spesifik aspektləridir və prosesin ədalətliliyi ilə bağlı istənilən qiymətləndirmə apararı zaman onlar nəzərə alınmalıdır. Bundan əlavə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə bağlı Məhkəməni maraqlandıran ilk məsələ cinayət prosesinin bütövlükdə ədalətli olub-olmadığını qiymətləndirməkdir (bax: "Əl-Həvaya və Taheri Birləşmiş Krallığa qarşı" (*Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* [GC], nos. 26766/05 and 22228/06, § 118, ECHR 2011)). Buna görə də Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndi və 3-cü bəndinin d) yarım bəndi əsasında irəli sürülən şikayətləri birlikdə araşdıracaqdır (digər qərarlarla yanaşı bax: "Van Mekelen və Digərləri Niderlanda qarşı" (*Van Mechelen and Others v. the Netherlands*, 23 April 1997, § 49, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-III) və "Luka İtaliyaya qarşı" (*Lucà v. Italy*, no. 33354/96, § 37, ECHR 2001-II)).

40. Məhkəmə təkrar edir ki, sübutun mümkünlüyü məsələsi ilk növbədə milli qanunvericiliklə tənzim olunan məsələdir və bir qayda olaraq ölkə məhkəmələri özləri işdə olan sübutları qiymətləndirməlidir. Konvensiyaya əsasən Məhkəmənin vəzifəsi şahidlərin ifadələrinin sübut kimi lazımı qaydada qəbul edilib-edilmədiyi ilə bağlı mühakimə yürütmək deyil, bütövlükdə prosesin, o cümlədən sübutların əldə edilmə tərzinin ədalətli olub-olmadığını müəyyən etməkdir (digər

qərarlarla yanaşı bax: “*Doorson Niderlanda qarşı*” (*Doorson v. the Netherlands*, 26 March 1996, § 67, *Reports* 1996-II) və yuxarıda qeyd edilmiş “*Van Mekelen və Digərləri*” işi, 50-ci bənd).

41. 6-cı maddənin 3-cü bəndində təsbit edilmiş prinsipə görə təqsirləndirilən şəxs məhkum edilməzdən qabaq onun əleyhinə olan bütün sübutlar prosesin çəkişmə prinsipi əsasında aparılmasını təmin etmək məqsədilə açıq məhkəmə iclasında onun iştirakı ilə təqdim edilməlidir. Bu prinsipdən istisnalar mümkün olsa da, bu istisnalar müdafiə tərəfinin hüquqlarını pozmamalıdır. Bu hüquqlar təqsirləndirilən şəxsə ona qarşı ifadə vermiş şahidə bu ifadənin verildiyi vaxt və ya prosesin daha sonrakı mərhələlərində etiraz etmək və suallar vermək üçün adekvat və zəruri şəraitin yaradılmasını tələb edir (bax: yuxarıda qeyd edilmiş “*Əl-Həvaya və Taheri*” işi, 118-ci bənd). Xüsusilə, ittiham hökmü yalnız və ya əsas etibarilə təqsirləndirilən şəxsin istintaq və ya məhkəmə baxışı zamanı dindirmək və ya dindirilməsini tələb etmək imkanı olmadığı şahidin ifadəsi əsasında çıxarılmışdırsa, bu halda müdafiə tərəfinin hüququ 6-cı maddənin tələbləri ilə bir araya sığmayan dərəcədə məhdudlaşdırılmış olur (bax: “*Solakov keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı*” (*Solakov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 47023/99, § 57, ECHR 2001-X)). Lakin işdə iştirak etməmiş şahidin ifadəsinin sübut kimi qəbul edilməsi üçün üzürlü səbəblərin olması bu sübutun yeganə və ya həlledici əhəmiyyətə malik olub-olmaması ilə bağlı mühakimə yürütməkdən qabaq araşdırılmalı olan ilk sualdır. Hətta işdə iştirak etməmiş şahidin ifadəsi işdə yeganə və ya həlledici əhəmiyyətə malik sübut olmasa da, Məhkəmə bu şahidin dindirilməməsi üçün üzürlü səbəbin göstərilmədiyini halda 6-cı maddənin 1-ci bəndinin və 3-cü bəndinin d) yarım bəndinin pozulduğunu qət etmişdir (misal üçün bax: “*Lüdi İsveçrəyə qarşı*” (*Lüdi v. Switzerland*, 15 June 1992, Series A no. 238); “*Mild və Virtanen Finlandiyaya qarşı*” (*Mild and Virtanen v. Finland*, no. 39481/98 and 40227/98, 26 July 2005); “*Bonev Bolqarıstana qarşı*” (*Bonev v. Bulgaria*, no. 60018/00, 8 June 2006) və “*Pello Estoniyaya qarşı*” (*Pello v. Estonia*, no. 11423/03, 12 April 2007)).

42. Hazırkı işin hallarına gəlincə, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin və 3-cü bəndinin d) yarım bəndinin pozulduğunu əsasən iki dəlillə əsaslandırmışdır: ifadəsi onun barəsində ittiham hökmünün çıxarılması üçün əsas olmuş R.M.-lə çarpaz dindirmə keçirilmədiyindən məhkəmə işi ədalətsiz olmuşdur və ölkə məhkəmələri axtarışın video çəkilişini nümayiş etdirməmişdir.

43. Məhkəmə ərizəçi barəsində cinayət işinin bütövlükdə ədalətliliyini qiymətləndirən zaman ilk növbədə o fakta məhəl qoymaya bilməz ki, ərizəçi qanunsuz silah saxlamağa görə məhkum edilməsinə baxmayaraq, iş materiallarına görə nə istintaq, nə də ölkə məhkəmələri ərizəçinin sözü gedən silahları necə əldə etdiyini və ya bağda nə zaman gizlətdiyini müəyyən etməmişlər. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, istintaq silahların bağda nə zaman gizlədildiyini və ərizəçinin barmaq izlərinin onların üzərində olub-olmadıqlarını müəyyən etmək məqsədilə ekspertiza təyin etməmişdir. Bu ekspertiza silahların ərizəçiyə məxsus olub-olmadığı məsələsinə aydınlıq gətirmiş olardı. Bunun əvəzinə istintaq silahların ballistik, texniki və kimyəvi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün ekspertiza keçirmək qərarına gəlmişdir. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, ölkə qanunvericiliyinin açıq tələbinə baxmayaraq ərizəçinin kimsənin yaşamadığı evində axtarış ərizəçinin, onun vəkilinin və ya ailə üzvlərinin xəbəri və ya iştirakı olmadan aparılmışdır (yuxarıda 32-ci bəndə bax). Bundan əlavə, Məhkəmənin konkret xahişinə baxmayaraq Hökumət axtarışın video çəkilişini təqdim etməyərək, onun Apellyasiya Məhkəməsinin 2007-ci ilin iyulunda yenidən təşkili zamanı itdiyini bildirmişdir.

44. Ölkə məhkəmələrinin R.M.-ni dindirməməsi ilə bağlı ərizəçinin konkret şikayətinə gəlincə, Məhkəmə qeyd edir ki, ölkə məhkəmələri ərizəçi barəsində hökm çıxaran zaman R.M.-nin istintaqa verdiyi ifadələrinə istinad etmişlər və prosesin hər hansı mərhələsində ərizəçiyə və ya onun vəkilinə R.M.-ni dindirmək imkanı verilməmişdir. Ölkə məhkəmələri ərizəçinin bununla bağlı konkret vəsatətlərinə məhəl qoymamış və buna dair hər hansı izah verməmişdir.

45. R.M.-nin xəstəliyi ilə bağlı birinci instansiya məhkəməsinə məlumat verməsi və ölkə qanunvericiliyinə görə ağır xəstə olan şahidin məhkəməyə məcburi gətirilməsinə yol verilməməsi

ilə bağlı Hökumətin dəlilinə gəlincə, Məhkəmə ilk növbədə qeyd edir ki, nə birinci instansiya məhkəməsi, nə də ki, yuxarı məhkəmələrin qərarlarında R.M.-nin xəstəliyi məsələsinə toxunulmamış və məhkəmələr bu məsələni xatırlatmamışdır. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, ölkə qanunvericiliyinin müddəaları yalnız ağır xəstələrə tətbiq olunur (yuxarıda 32-ci bəndə bax). Lakin Hökumət R.M.-nin ağır xəstə olması ilə bağlı hər hansı sübut təqdim etməyərək, yalnız onun birinci instansiya məhkəməsinə göndərdiyi məktuba istinad etmişdir. Bundan əlavə, Məhkəməyə təqdim edilmiş sənədlərdən ölkə məhkəmələrinin R.M.-nin sağlq problemlərinin onun məhkəməyə gəlməsinə mane olub-olmadığı məsələsinin araşdırılması üçün hər hansı tədbir gördüyü görünür.

46. Məhkəmə daha sonra hesab edir ki, ərizəçi barəsində çıxarılmış ittiham hökmünün yalnız və ya əsas etibarlı ilə R.M.-nin ifadələrinə deyil, maddi sübutlara və axtarışda iştirak etmiş digər şahidlərin ifadələrinə əsaslanması ilə bağlı Hökumət tərəfindən irəli sürülmüş dəlil hazırkı iş üçün münasib hesab oluna bilməz. Məhkəmə bununla bağlı təkrar edir ki, prosesdə iştirakı təmin olunmamış şahidin ifadəsi yeganə və ya həlledici əhəmiyyətə malik olmasa da, Məhkəmə həmin şahidin dindirilməməsi üçün hər hansı üzürlü səbəb göstərilmədikdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin və 3-cü bəndinin d) yarım bəndinin pozulduğu barədə qərar qəbul etmişdir (yuxarıda 41-ci bəndə bax). Bundan əlavə, Məhkəmə qeyd edir ki, hazırkı işdə ərizəçinin R.M.-ni çarpaz dindirmək hüququ ərizəçinin təqsirinin müəyyən edilməsi üçün həlledici əhəmiyyətə malik idi, belə ki, silah-sursat ərizəçinin kiminsə yaşamadığı evinin bağında aparılmış axtarış nəticəsində aşkar edilsə də, ərizəçinin qanunsuz silah saxlaması ilə bağlı yeganə birbaşa ittiham edici sübut R.M.-nin istintaq zamanı verdiyi ifadə olmuşdur. Bu ifadəsində o, ərizəçinin Türkiyədə olduqları zaman bağında silahlar gizlətdiyi barədə məlumat vermişdir.

47. Buna görə də R.M.-nin dindirilməməsi üçün hər hansı üzürlü səbəb göstərilmədiyindən, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin müdafiə hüquqları ədalətli məhkəmə təminatları ilə bir araya sığmayan dərəcədə məhdudlaşdırılmışdır. Belə olan halda, Məhkəmə ölkə məhkəmələrinin axtarışın video görüntüsünün nümayiş etdirilməməsi ilə bağlı əlavə şikayətini araşdırmağı zəruri hesab etmir.

48. Beləliklə, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin və 3-cü bəndinin d) yarım bəndinin pozuntusuna yol verilmişdir.

49. Ərizəçi 2005-ci il 31 oktyabrdan 1 noyabra keçən gecə Daxili İşlər Nazirliyinin Mütəşəkkil Cinayətkarlıq İdarəsinin müvəqqəti saxlanma yerində polislin işgəncəsinə məruz qalmasından şikayət etmişdir.

50. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi pis rəftara məruz qalması ilə bağlı dövlət orqanlarına şikayət etməmişdir. Xüsusilə, o, bununla əlaqədar polisə və ya prokurorluq orqanlarına müraciət etməmişdir. O, həmçinin cinayət işi üzrə istintaq zamanı da belə bir şikayət etməmişdir (bax: *"Akif Məmmədov Azərbaycan qarşı"* (*Akif Mammadov v. Azerbaijan* (dec.), no. 46903/07, § 29, 13 May 2014)). Bundan əlavə, ərizəçi hazırkı işdə onu ölkə daxili hüquq müdafiə vasitələrini tükəndirmək vəzifəsindən azad edəcək xüsusi halların olub-olmadığı barədə də məlumat verməmişdir (bax: *"Muradova Azərbaycan qarşı"* (*Muradova v. Azerbaijan*, no. 22684/05, § 131, 2 April 2009)).

51. Buradan belə çıxır ki, bu şikayət ölkə daxili hüquq müdafiə vasitələri tükənmədiyini üçün Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndləri əsasında rədd edilməlidir.

52. Ərizəçi məhkəməyə qədər həbsinin qanunsuz olmasından şikayət etmişdir.

53. Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndinin məqsədləri üçün məhkəməyə qədər həbslə bağlı "yekun qərar" qismində ittiham hökmünün qüvvəyə mindiyi deyil, birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən çıxarıldığı tarix götürülməlidir (digər qərarlarla yanaşı bax: *"Maltabar və Maltabar Rusiyaya qarşı"* (*Maltabar and Maltabar v. Russia* (dec.), no. 6954/02, 28 June 2007)). Hazırkı işdə ərizəçi barəsində ittiham hökmü 2006-cı il 7 sentyabrda çıxarılmışdır və beləliklə də, bu şikayətlə bağlı altı aylıq müddət tələbi həmin tarixdən axmağa başlamışdır. Ərizə 2007-ci il 19 iyunda təqdim edildiyindən, Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət vaxtı ötürməklə verilmişdir və altı aylıq müddət tələbinə uyğun gəlmir.

54. Buna görə də bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndlərinə uyğun olaraq rədd edilməlidir.

IV. KONVENSIYANIN 13-CÜ VƏ 14-CÜ MADDƏLƏRİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

55. Ərizəçi ümumi qaydada 13-cü maddəyə istinad edərək, şikayətlərinə baxılması üçün səmərəli hüquq müdafiə vasitəsinin olmamasından şikayət etmişdir. O, həmçinin Konvensiyanın 14-cü maddəsinə istinad edərək, ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını bildirmiş, lakin buna əsas olmuş halı konkret olaraq göstərməmişdir.

56. Məhkəmə şikayətlərə ərizəçi tərəfindən təqdim edilmiş ardıcılıqla baxmışdır. Lakin Məhkəmə işdə olan bütün materialları nəzərə alaraq barəsində şikayət verilmiş məsələlərin onun səlahiyyətinə aid olan hissədə hesab edir ki, bu materiallar Konvensiya və ya onun Protokollarında təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların hər hansı pozuntusunu müəyyən etməyə imkan verməmişdir. Buradan belə çıxır ki, ərizə bu hissədə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin a) yarımbəndi və 4-cü bəndinə əsasən açıq-aşkar əsassız hesab olunmalıdır.

V. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

57. Konvensiyanın 41-ci maddəsində bildirilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona əlavə Protokolların pozulduğunu müəyyən edərsə və əgər Yüksək Razılığa Gələn Tərəfin daxili hüququ kompensasiyanın yalnız qismən ödənilməsini mümkün hesab edərsə, Məhkəmə, zəruri olduğu təqdirdə, zərərçəkmiş tərəfə ədalətli təzminatın ödənilməsi barədə qərar çıxarır”.

A. Zıyan : 1. Maddi zıyan

58. Ərizəçi maddi zıyana görə 30 000 avro ödənilməsini tələb edərək, bu məbləğin ailəsi tərəfindən ona cəzaçəkmə müəssisəsinə ərzaq gətirilməsinə sərf etdiyini qeyd etmişdir.

59. Hökumət ərizəçinin tələbinə etiraz edərək, onun öz iddialarını əsaslandırma bilmədiyini qeyd etmişdir.

60. Məhkəmə iddia olunan zıyanla müəyyən edilmiş pozuntu arasında hər hansı səbəbiyyət əlaqəsi aşkar etməmişdir (bax: “*Fətullayev Azərbaycan qarşı*” (*Fatullayev v. Azerbaijan*, no. 40984/07, § 186, 22 April 2010)). Buna görə də o, maddi zıyanla bağlı ərizəçinin tələblərini rədd edir.

2. Mənəvi zıyan

61. Ərizəçi mənəvi zıyana görə 500 000 avro kompensasiya ödənilməsini tələb etmişdir.

62. Hökumət ərizəçinin tələbinin əsassız və şişirdilmiş olduğunu bildirmişdir. O hesab etmişdir ki, hər bir halda pozuntu faktının müəyyən edilməsi öz-özlüyündə ədalətli kompensasiyadır.

63. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi mənəvi zıyana məruz qalmışdır və yalnız pozuntu faktını müəyyən etməklə bunu kompensasiya etmək mümkün deyil. Lakin tələb olunan məbləğ həddindən çoxdur. Məhkəmə Konvensiyanın 41-ci maddəsində tələb olunduğu kimi ədalətli əsasda qiymətləndirmə apararaq, ərizəçiyə dəymiş mənəvi zıyana görə, ondan tutulacaq vergilər də daxil olmaqla 4500 avro məbləğində kompensasiyanın ödənilməsini qət edir.

64. Məhkəmə təkrar edir ki, ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsində təsbit edilmiş hüquqlarının pozulması nəticəsində məhkum edilmişdirsə, o, mümkün dərəcədə həmin normanın tələbləri pozulmayacağı təqdirdə olacağı vəziyyətə qaytarılmalıdır (bax: “*Piersak Belçikaya qarşı*” (*Piersack v. Belgium* (Article 50), 26 October 1984, § 12, Series A no. 85)). Yuxarıda qət edildiyi kimi hazırkı işdə cinayət prosesi ədalətlik tələbinə cavab verməmişdir. Belə olan halda hüquqların bərpasının ən münasib forması, prinsip etibarı ilə, məhkəmə baxışının Konvensiyanın 6-cı maddəsinin tələblərinə uyğun şəkildə aparılmasını təmin etmək məqsədilə işə yeni hallar üzrə baxılmasının təmin edilməsi olardı (bax, *mutatis mutandis*: “*Somoqyi İtaliyaya qarşı*” (*Somogyi v. Italy*, no. 67972/01, § 86, ECHR 2004-IV); “*Şulepov Rusiyaya qarşı*” (*Shulepov v. Russia*, no. 15435/03, § 46, 26 June 2008); “*Maksimov Azərbaycan qarşı*” (*Maksimov v. Azerbaijan*, no. 38228/05, § 46, 8 October 2009) və

“*Abbasov Azərbaycana qarşı*” (*Abbasov v. Azerbaijan*, no. 24271/05, §§ 41-42, 17 January 2008)). Məhkəmə bununla bağlı qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi Avropa Məhkəməsinin Konvensiyanın pozulması barədə qərar qəbul etdiyi zaman Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən ölkə daxili cinayət prosesinə yenidən baxılmasını nəzərdə tutur (yuxarıda 33-cü bəndə bax).

B. Məhkəmə xərcləri

65. Ərizəçi xərc və məsrəflərlə bağlı tələb irəli sürməmişdir. Buna görə də Məhkəmə bununla bağlı ona hər hansı kompensasiyanın ödənilməsini mümkün hesab etmir.

C. Faizlərin ödənilməsi

66. Məhkəmə ödənilməyən məbləğə görə faiz dərəcəsinin Avropa Mərkəzi Bankının faiz dərəcəsinə uyğun olaraq hesablanmasını və bura üç faiz əlavə edilməsini münasib hesab edir.

BU SƏBƏBLƏRƏ GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. 6-cı maddənin 1-ci bəndi və 3-cü bəndinin d) yarım bəndi əsasında verilmiş şikayəti mümkün, digər hissələrdə ərizəni mümkünsüz *elan edir*;

2. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi və 3-cü bəndinin d) yarım bəndinin pozulduğunu *qət edir*;

3. *Qərara alır ki*,

(a) Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq cavabdeh Dövlət qərarın qüvvəyə minməsindən sonra üç ay ərzində, tutulacaq vergilər də daxil olmaqla, ərizəçiyə vurulmuş mənəvi ziyana görə 4500 avro (dörd min beş yüz avro) məbləğində vəsaiti, ödəmənin həyata keçirilməsi zamanı mövcud olan məzənnəyə uyğun olaraq Azərbaycan manatı ilə ödəməlidir;

(b) yuxarıda qeyd edilən üç ayın keçməsindən sonra ödəmənin həyata keçirilməsinə qədər gecikdirilən müddət üçün yuxarıda göstərilən məbləğdən Avropa Mərkəzi Bankının faiz dərəcəsinə uyğun olaraq faizlər ödənilməli və buna üç faiz də əlavə edilməlidir;

4. Yekdilliklə ərizəçinin ədalətli kompensasiya tələbini digər hissələrdə *rədd edir*.

Qərar Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 77-ci Qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq 2014-cü il 18 dekabrda ingilis dilində və yazılı şəkildə tərtib edilmişdir.

Soren Nilsen
Bölmə katibi

Ízabel Berro-Lefevr
Sədr

Yerli mətbuat səhifələrindən

Ölkəmizdə hüquqi maliyyələşdirmə institutunun tətbiqi nə dərəcədə mümkündür?

Dünya hüquq praktikası günbəgün inkişaf etməkdə, keyfiyyət baxımından yeni xarakter almaqdadır. Hüquqi xidmətlərin göstərilməsində də yeni metodlardan, dövrün tələbləri ilə uzlaşan texnologiyalardan istifadə artıq reallığa çevrilmişdir.

Hörmətli oxucularımıza bu yazıda hazırda Qərbdə, xüsusilə ABŞ, Almaniya, İngiltərə və bir sıra digər inkişaf etmiş ölkələrdə formalaşmış yeni institut olan “hüquqi maliyyələşdirmə” haqqında söhbət açacağıq.

Hər birimiz üçün yeni olan bu institut barədə Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü, vəkil Anar Bağırov bunları dedi: “Bu gün qərb ölkələrində hüquqi maliyyələşdirmə ilə məşğul olan xüsusi şirkətlər mövcuddur. Hər hansı mülki məhkəmə mübahisəsi olan şirkət və ya şəxs (əsasən, iddiaçı) hüquqi maliyyələşdirmə xidməti göstərən şirkətə yaxınlaşaraq ondan öz məhkəmə işinə dair çıxış biləcək xərcləri qarşılıma üçün müraciət edir. Şirkəti isə müraciət əsasında işin mahiyyətini araşdıraraq maliyyənin ayrılıb-ayrılmaması barədə qərar qəbul edir. Əgər nəticədə müraciətçi məhkəmədə qalib gələrsə, mülki iddia nəticəsində udulan məbləğdən maliyyələşdirmə aparan şirkətə müəyyən faiz ödənilir. Lakin iddiaçı məhkəmə işini udularsa, şirkət tərəfindən ödənilmiş məbləğ geri qaytarılmır. Buna görə də, maliyyə ayıran şirkətlər maliyyə ayırarkən çalışırlar ki, həm işin məhkəmə perspektivi yüksək olsun, həmçinin iddia məbləği böyük olsun. Ümumiyyətlə, maliyyə ayrılan işlər əsasən fərdi qəza və iqtisadi mübahisələrə aiddir.

Həmçinin təcrübəyə əsasən, müraciətçiyə maliyyə ayıran şirkətlər ona nə vəkil, nə də ki, hüquqi məsləhət verir. Müraciətçi artıq əvvəldən özünə vəkil tutmalı və həmin xərci özü qarşılımalıdır. Şirkət isə həmin xərci müraciətçiyə kompensasiya edir.”

Lakin burada belə bir sual doğur: Əslində, bəzən şəxslər (şirkətlər və ya vətəndaşlar) özlərinin kifayət qədər daxili maliyyə imkanları ola-ola nəyə görə hüquqi maliyyələşdirmə şirkətlərinə müraciət edirlər? Qeyd olunan məqam ilə bağlı vəkil “Bəli, orta ölçülü şirkət 100 minlik iddia ilə bağlı məhkəmə xərclərini özü də qarşılıya bilər, lakin iddia məbləği 1-2 milyon və daha artıq məbləği aşdıqda həmin şirkətlər məhkəməni uduzacaqları təqdirdə şirkət büdcəsinin hansı vəziyyətə düşəcəyi təsəvvür oluna bilər. Bu cür qeyri-müəyyənlikdə məhkəmə mübahisəyə olan şəxslərin çıxış yolu “hüquqi maliyyələşdirmə” institutudur” dedi.

Ölkəmizdə bu praktikadan hələ ki institutsional səviyyədə istifadə olunmur. Lakin bazar münasibətləri daha da inkişaf etdikcə “hüquqi maliyyələşdirmə” mexanizmindən istifadə labüdləşəcəkdir. Əslində, qərb ölkələrinin özündə belə, qeyd olunan mexanizmdən 2000-ci illərin əvvəllərindən istifadə olunmağa başlanılmışdır.

Vəkilin reklamı nə dərəcədə düzgündür?!

Yəqin, əksər hüquqşünaslara məlumdur ki, peşəkar hüquqşünasların, habelə vəkillərin reklamı dünya hüquq praktikasında qəbul olunmur. Belə ki, hüquqşünaslar üçün reklam ən uzağı özünün vizit-kartını kənar bir şəxsə təqdim etməklə məhdudlaşması tövsiyə olunur. Qeyd olunan hüquq mədəniyyəti əsasən Qərb ölkələrinin praktikasından gəlmədir.

Hazırda Qərbi Avropa ölkələrinin əksəriyyətində hüquq xidmətinin reklamı etik cəhətdən doğru hesab olunmur. Avropa Vəkillər Kollegiyaları və Hüquq Cəmiyyətləri Assosiasiyasının qəbul etdiyi tövsiyə xarakterli sənədlərdə peşəkar hüquq xidmətlərinin reklamı və aşkar təşviqi alqışlanmır. Azərbaycan və demək olar ki, post sovet məkanı ölkələrində də eyni təcrübəyə istinad olunur.

Maraqlıdır ki, ABŞ-da məsələyə yanaşma bizlərinkindən fərqlənir. Belə ki, 1970-ci illərə kimi orada da peşəkar hüquq fəaliyyətinin açıq təşviqi qadağan idi. Lakin ABŞ Ali Məhkəməsinin ABŞ Konstitusiyasının 1791-ci il tarixli 1 sayılı düzəlişinə istinadən çıxardığı qərara əsasən, vəkillərin reklam ilə bağlı qadağa Düzəlişin "ifadə azadlığı" prinsipi ilə bağlı ziddiyyət təşkil etdiyindən ləğv edilmişdir. Məhz həmin tarixi qərardan sonra ABŞ-da hüquqşünasların aşağıdakı şəkildəki kimi maraqlı reklam posterləri "yağışdan sonra çıxan göbələklər" kimi peyda olmağa başladı.

Bununla belə Amerika Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyasının qaydalarında bu cür reklamların hədləri aşağıdakı qadağalar ilə məhdudlaşdırılmışdır:

1. Reklamda kəmiş müştərilərin rəyləri yerə ala bilməz;
2. Hakimlərin şəkillərindən istifadə oluna bilməz;
3. Müştərilərin ödənilmiş və ya ödənilməmiş xidmət haqqlarının məbləğləri qeyd oluna bilməz;
4. Posterdə xəyali vəkilin təsviri əks oluna bilməz;
5. Aktyorlardan istifadə oluna bilməz;
6. Vəkilə yaraşmayan keyfiyyətlər göstərilə bilməz;
7. Hər hansı hüquqi sənədi əks etdirən şəkillər verilə bilməz;
8. Təxəllüslərdən və ya ayamalardan istifadə oluna bilməz və s.

Gəlin paltarının kirayəsi və hüquq harada toqquşurlar?

Günümüzdə gəlin paltarlarının kirayəsi ilə məşğul olan şəxslər öz sahibkarlıq fəaliyyətlərini əsasən sosial şəbəkələr vasitəsilə həyata keçirirlər. Onlar xidmətlərinin təbliğatı sahəsində peşəkarlaşaraq böyük oxucu kütləsinə sahibdirlər. Hətta belə desək, ölkəmizdə gəlin palatlarının kirayəsi ilə məşğul olan şirkətlərin sosial şəbəkələrdə izləyicilərinin sayı 100 mindən artıqdır. Bu qədər izləyici sayı artıq elə o qədər də fikir və mülahizə deməkdir ki, bunun da ifadə azadlığı və diffamasiya kimi anlayışlarla toqquşması ehtimalı yüksəkdir.

Gəlin paltarlarını kirayəyə götürənlər onlara göstərilən xidmətlərdən razı və ya narazı olarkən bu barədə rəylərini sosial şəbəkələrdə bölüşməyə üstünlük verirlər. Maraqlı da olsa, insanlar əsasən mənfi rəylərini sosial şəbəkələrdə bölüşməyə daha çox üstünlük verirlər nəinki müsbət rəyləri. Dolayısıyla bu cür mənfi rəylərin həqiqətə uyğun olub-olmaması, onların gəlinlik paltarlarının kirayəsi ilə məşğul olan şəxslərin işgüzar nüfuzunu ləkələyib-ləkələməməsi məsələsi hüquqi cəhətdən təhlil olunmalıdır.

Məsələ ilə bağlı "Bakı Hüquq Mərkəzi" hüquq şirkətinin hüquqşünası Aysel Süleymanova qeyd etdi ki, "İlk növbədə Konstitusiyamızın 47-ci maddəsinə əsasən, hər kəsin öz fikir və söz azadlığı vardır. Eyni zamanda, BMT-nin İnsan Hüquqları haqqında Universal Bəyannaməsinə görə, hər kəs fikir və ifadə azadlığı hüququna, məlumat axtarmaq, almaq və yaymaq hüququna malikdir. Lakin bu o, mənaya gəlməməlidir ki, şəxs istənilən fikiri səsləndirə bilər və bunun da qanuni məhdudiyyətləri yoxdur. Belə ki, Mülki Məcəllənin 23-cü maddəsi hər kəsin (əsasən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin) işgüzar nüfuzunun qorunması hüququnu tanıyır. Ümumiyyətlə, Qərb hüquq təcrübəsində yalan məlumatlar ilə bağlı "diffamasiya" anlayışından istifadə olunur. Diffamasiya, hər hansı şəxsin cəmiyyətdə nüfuzdan salınması üçün yalan məlumatdan istifadə olunması deməkdir. Lakin burada incə bir sərhəddi nəzərdən qaçırmaq olmaz. Belə ki, zarafat və ya kinayə ilə deyilmiş yalan sözlər diffamasiya kimi qiymətləndirilməməlidir. Misal: a) yalan olmasına baxmayaraq qeyri-diffamativ fikrin bir şəxsin ağızından səsləndirilməsi təxminən belə olur: "X gəlinlik dükanının xidməti məni tamam diltör elədi. Dükanın işçiləri öz işlərində qüsurlu axtarırdı, mənə gözümdə tir axtarmağa başlayıblar." a) İndi isə bir diffamasiya (kinayə ilə deyilməmiş yalan) fikrə aid misal gətirək: "X gəlinlik dükanı 500 manat beh verməyimə baxmayaraq mənə sifariş etdiyimdən fərqli paltar gətirdi və indi də behimi də qaytarmır." Birinci misal da təəssüf hissələri ifadə olunsada, ikinci misalda konkret iddia ilə çıxış olunur. Əgər X gəlinlik dükanı həqiqətən sifarişi razılaşdırıldığı kimi yerinə yetiribsə, ikinci misaldakı həqiqətə bənzər yalan iddia diffamasiya hesab olunur və məhkəmə qaydasında mübahisələndirilə bilər".

Gəlinlik kirayəsi ilə məşğul olan sahibkarların diffamasiya ilə üzləşdikləri zamanı hansı hüquqi addımlar atmalı olduqları barədə isə hüquqşünas bunları qeyd etdi: "Azərbaycanın mülki qanunvericiliyinə əsasən, şəxs onun işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bilər, bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxs onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin. Mülki işlərdə iddianın əsaslı olmasını sübut etmək yükü iddiaçının üzərində olduğu üçün, həmçinin məlumatın diffamasiya olmasının müəyyənləşdirilməsinin meyarlar çox da dəqiq olmadığından bu cür məsələlərdə məhkəmələr qərar çıxarmaqda çətinlik çəkir. Eyni zamanda belə işlərin məhkəmə baxışı adətən uzun sürən proseslərlə müşahidə olunur. Buna görə də bu cür problemlərin aradan qaldırılmasının ən səmərəli yolu tərəflər arasında danışıqların aparılması və ya diffamasiya ilə mübarizə sahəsində ixtisaslaşmış hüquq şirkətlərinin yardımından istifadə edilməsidir".

Xidmət haqqını sövdələşə bilmirsənsə, bunu oxu!

Bu yazıda fərdi şəkildə hüquqi xidmətlərin göstərilməsi ilə məşğul olan hüquqşünaslara müştəriləri ilə xidmət haqqının sövdələşərkən qarşılaşdıqları çətinliklər və onların həlli üzrə bir sıra tövsiyələr veriləcəkdir.

Bəzən müştərilər xidmət göstərilməsi üçün gənc hüquqşünaslara müraciətlər edirlər, lakin həmin şəxslərin niyyətlərinin ciddi olub-olmadığının, yəni gələcəkdə onun xidmətindən istifadə edəcəyi məsələsinin müəyyənləşdirilməsi gənc hüquqşünaslar üçün çətin olur. Bu çətinlik gənc hüquqşünasların işgüzar həssaslıqlarının çox da inkişaf etməməsilə əlaqəlidir.

Təsəvvür edin, hüquqşünasa potensial müştəridən zəng gəlir. Telefonda danışan şəxsin – müştərinin mülayimliyi iki tərəf arasında təması daha da rahatlaşdırır. Belə olan halda hüquqşünas telefon vasitəsilə müştəriyə pulsuz hüquqi məsləhət də verir və gələcəkdə göstərəcəyi xidmət qarşılığında haqqın qiymətini bildirir. Qarşı tərəf öz növbəsində hüquqşünasa öz minnətdarlığını ifadə edərək ona öz dəyərli vaxtını ayırdığı üçün təşəkkürünü bildirir. Eyni zamanda müştəri probleminin detallarını müzakirə etmək üçün gənc hüquqşünası nahara dəvət etməyi unutmur. Hətta o şəhərin yaxşı restoranlarından birində görüş yeri təyin edir. Lakin gənc hüquqşünas müqavilə bağlayacağı təqdirdə müştəri ilə görüşü qəbul edəcəyini bildirir. Görüş zamanı çəkingən olan gənc hüquqşünas, menyuda elə də bahalı olmaya yemək və bir stəkan su sifariş verir. Nahar ərzində tərəflər arasında müştərinin işi eninə-geninə müzakirə olunur, hətta gənc hüquqşünas problemin həlli ilə bağlı qarşı tərəfə təfəssilatlı məlumat da verir. Nahar yekunlaşandan sonra müştəri gənc hüquqşünasa güvəndiyini bildirir və axşam evdə gözdən keçirmək üçün xidmət müqaviləsinin nüsxəsini istəyir və yalnız bundan sonra müqaviləni imzalaya biləcəyi barədə məlumat verir.

Lakin potensial müştəri hər hansı cavabla hüquqşünasa geri dönmür. Sonradan gənc hüquqşünas müştəriyə zəng edəndə o, hələ ki, müqaviləni gözdən keçirdiyini bildirir. Hüquqşünas isə müştərinin səsindən onun əvvəlki tək işdə maraqlı olmadığını hiss edir və müqavilənin bağlanması üçün müştəriyə təzyiq göstərməyə tərəddüd edir. Çünki hüquqşünas həmin müştəriyə həm vaxtını sərf etmiş, həm də pulsuz hüquqi məsləhət də vermişdir. Gənc hüquqşünas “müştəri”ni bir müddət də gözləyir, lakin ondan səs-səmir çıxmır ki çıxmır. Bundan sonra məyus olan gənc hüquqşünasımız fikirləşməyə başlayır ki, görəsən harada səhv buraxıbdır.

Hazırkı vəziyyətin cavabı budur: Gənc hüquqşünasımız sadəcə fırıldaqın qurbanı olubdur.

Bu tip müştərilərin əksəriyyəti hüquqi xidmətlər bazarında hüquqşünasların sayının çoxluğunu bilirlər və onlar internet vasitələrindən müxtəlif hüquqşünasların nömrələrini arayaraq onların suallarına pulsuz cavab verəcək hüquqşünasları axtarırlar.

Beləliklə, bu cür fırıldaqçı müştəri müəyyənləşdirməyin yolu varmı? Təbii ki, cavabımız “xeyr” olacaqdır, çünki hər bir zəng edən potensial müştərinin özünəməxsus xasiyyəti vardır. Lakin sürüşkən müştəriləri müəyyənləşdirmək üçün aşağıdakı əlamətlərə diqqət yetirmək lazımdır və belə müştərilərdən uzaq durmaq məsləhətdir:

1. Əgər müştərinin ilk sualı “Pulsuz məsləhət verirsiniz?” və ya “Sizə nə qədər ödəməli olacağam?” dırsa, belə müştərinin ödəniş etmə ehtimalı çox aşağıdır.
2. Gənc hüquqşünasla söhbət zamanı müştəri “Mən bu məsələni bir neçə başqa adamlarla da məsləhətləşmişəm...” cümləsindən istifadə edirsə, deməli müştəri ən aşağı qiymət təklif edən hüquqşünas axtarışındadır.
3. Müştəri tez-tez maliyyə imkanları barəsində gileylənirsə, bu da xoş əlamət deyildir.

Bu siyahını uzatmaq da olar və biz gənc hüquqşünaslara imkansız şəxslərə yardım etməməyi məsləhət görmürük. Lakin gec və ya tez hər bir hüquqşünas müştəriyə ya ödəməli olduğu məbləği birbaşa deməyi və ya müştəriyə başqa şəxsi axtarmağı çəkinmədən bildirməyi bacarmalıdır. Buna görə də gənc hüquqşünaslara xidmətlərinə görə ya haqq ödəniləcəkdir, ya da ki, onlar kimlərsə oyuncağına çevriləcəkdir.

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

Gürcüstanın Konstitusiya Məhkəməsi marixuananın istifadəsinə "hə" deyir

Gürcüstanın Konstitusiya Məhkəməsinin 24 oktyabr 2015-ci il tarixli Qərarına əsasən, şəxsi istifadə məqsədilə alınmış marixuanadan istifadəyə və onu saxlamağa görə tutulma, həbs olunma qeyri-konstitutsion hesab olunmuşdur. Məhkəməyə görə, bu cür əməllərə görə cəza tədbiri qismində azadlıqdan məhrumetmə və həbs işgəncə, alçaldıcı və qeyri-insani əməl olaraq qiymətləndirilməlidir. Qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi öz qərarını "Beka Tsikarişvili Parlamentə qarşı" 592 sayılı şikayət əsasında qəbul etmişdir.

İctimaiyyət tərəfindən müsbət qarşılanan bu qərarın həm də Gürcüstanın demokratik imicinin beynəlxalq və regional səviyyədə yüksəldilməsində rolu xüsusi vurğulanır.

Qərarla deyilir ki, "70 qramadək marixuananın fərdi istifadə məqsədilə alışı və saxlanılması onun gələcəkdə satışı kimi qiymətləndirilməməlidir və ona görə həbs Konstitusiyanın 17-ci maddəsi ilə ziddiyyət təşkil etdiyindən qeyri-insani rəftar olaraq dəyərləndirilməlidir. Cari qanunvericiliyə əsasən, 50-500 qram çəkisində marixuana "böyük miqdarda" narkotik vasitə hesab olunur. Lakin Məhkəmə hesab edir ki, 70 qram qurudulmuş marixuananın alışı və saxlanılması onun satış niyyəti ilə alınmış olduğu hesab olunamamalıdır."

Məhkəmə qərarın tam mətnini hələ ki dərc etməmişdir. Bununla belə, Məhkəmə qərarında marixuananın normadan artıq əldə olunması və ya onun satışı ilə bağlı əməllərin dekriminallaşdırılması kimi qiymətləndirilməməli olduğunu vurğulayır.

QEYD: Məlumatı təqdim etdiyi üçün VK-nın Rəyasət Heyətinin üzvü Muxtar Mustafayevə öz təşəkkürümüzü bildiririk!

Заключение № 16(2013)

Консультативного совета европейских судей (КСЕС)

Консультативного совета европейских прокуроров для Комитета министров Совета

Европы «Об отношениях между судьями и адвокатами»

(г. Страсбург, 13–15 ноября 2013 г.)

Страсбург, 15/11/2013 г.

ССЈЕ(2013)4

I. ВВЕДЕНИЕ

1. В соответствии с указаниями, данными ему Комитетом министров Совета Европы, Консультативный совет европейских судей (КСЕС) в целях повышения качества и эффективности правосудия решил подготовить на 2013 год Заключение об отношениях между судьями и адвокатами.

2. Настоящее Заключение подготовлено на основе предыдущих заключений Консультативного совета европейских судей и соответствующих документов Совета Европы, в частности, Европейской Хартии о статусе судей (1998 года), Magna Carta для судей (2010 года) и Рекомендации Комитета министров Совета Европы № СМ/Rec (2010) 12 о независимости судей, их эффективности и обязанностях. В нем также учтены основополагающие принципы Организации Объединенных Наций о независимости судебной системы (1985 года), основополагающие принципы Организации Объединенных Наций о роли адвокатов (1990 года), Бангалорские принципы поведения судей (2002 года) и Комментарии к ним рабочей группы по судебной интеграции (2007 года). Далее, заключения о работе Совета адвокатов и адвокатских объединений Европейского Союза (ССВЕ), особенно Кодекс поведения адвокатов Европы (1998 года, с изменениями 2002 и 2006 годов), а также Хартия основополагающих принципов юридической профессии (2006 года).

- Также были приняты во внимание ответы государств-членов на вопросник и отчет, составленный научным экспертом Натали Фрисеро (Франция), а также выводы Парижской конференции 7 ноября 2012 г., организованной Консультативным советом европейских судей совместно с Парижской ассоциацией адвокатов, а также Римской конференции 13 июня 2013 г., организованной Консультативным советом европейских судей совместно с Верховным советом Италии по судебной системе и Национальным советом адвокатов Италии.

Консультативный совет европейских судей в ходе подготовки настоящего Заключения также проводил консультации с Советом адвокатов и адвокатских объединений Европейского Союза.

II. РОЛЬ СУДЕЙ И АДВОКАТОВ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ

3. Государства верховенства права должны организовывать свои судебные системы таким образом, чтобы гарантировать действие принципа верховенства права, соблюдение индивидуальных прав и свобод в соответствии с Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод (далее – Конвенция), а также практикой Европейского Суда по правам человека (далее – Европейского Суда). И судьи, и адвокаты должны играть ключевую роль в выполнении этих задач на высшем уровне.

- Консультативный совет европейских судей уже признавал важное значение сотрудничества между различными сторонами, причастными к обеспечению надлежащего функционирования системы правосудия, а также взаимодействию между всеми участниками. Так, в § 10 Заключения № 12 (2009) Консультативный совет европейских судей заявлял о том, что в целях надлежащего осуществления правосудия все профессионалы, участвующие в судебном процессе, должны руководствоваться одними и теми же принципами.

4. Судьи и адвокаты выполняют в судебном процессе различные задачи, однако для принятия в соответствии с законом справедливого и эффективного решения в любом судебном процессе необходим вклад обеих профессий.

5. Параграф 2 Основополагающих принципов ООН о независимости судебной системы требует, чтобы суды принимали решение по поступающим к ним делам независимо, на основании фактов и в соответствии с законом, без каких-либо ограничений, незаконного влияния, стимулов, давления, угроз или вмешательства, прямых или косвенных, со стороны каких-либо лиц и независимо от причин такого влияния. Параграф 6 того же документа устанавливает, что принцип независимости судебной системы наделяет суды правом и требует, чтобы они осуществляли судопроизводство справедливо и с соблюдением прав сторон.

- Консультативный совет европейских судей в своем Заключении № 1 (2001) указывал, что судебная независимость является не прерогативой или привилегией во имя обеспечения интересов судей, а предпосылкой верховенства права и гарантией для лиц, ожидающих правосудия.

6. В рамках своих профессиональных обязанностей по защите прав и интересов своих клиентов адвокаты также должны играть ведущую роль в справедливом осуществлении правосудия. Параграф 6 Комментариев к Хартии основных принципов юридической профессии в Европе, принятой Советом адвокатов и адвокатских объединений Европейского Союза, определяет роль адвокатов следующим образом: «Роль адвоката, осуществляемая частными лицами, фирмами или государственными защитниками, состоит в работе доверенным лицом и представителем клиента в качестве профессионала, признаваемого и уважаемого третьими лицами, в качестве обязательного участника справедливого осуществления правосудия. Объединяя все эти необходимые элементы, адвокат, который целиком служит интересам клиента и защищает его права, также осуществляет функцию адвоката в обществе как таковом – которая состоит в предупреждении и предотвращении конфликтов, обеспечении того, чтобы споры были урегулированы в соответствии с признанными принципами гражданского, административного или уголовного законодательства и с полным соблюдением прав и интересов сторон, дабы было обеспечено дальнейшее развитие законодательства и гарантированы свободы, справедливость и верховенство права». Как установлено в параграфе 1.1 Кодекса поведения для европейских адвокатов, принятом Советом адвокатов и адвокатских объединений Европейского союза, уважение профессиональной функции адвоката является важным условием обеспечения верховенства права и демократии в обществе. Основопологающие принципы Организации Объединенных Наций о роли адвокатов гласят, что надлежащая защита прав человека и основных свобод, которыми обладает каждый, будь то экономические, социальные, культурные, гражданские или политические, требует того, чтобы у каждого был доступ к услугам, предоставляемым независимыми профессионалами. Принцип 12 гласит, что адвокаты должны всегда поддерживать честь и достоинство своей профессии как важного звена в осуществлении правосудия.

7. Судьи и адвокаты должны быть независимы в осуществлении своих обязанностей, а также должны быть и казаться независимыми друг от друга. Эта независимость провозглашена в статутах и этических принципах для обеих профессий. Консультативный совет европейских судей полагает, что такая независимость крайне важна для надлежащего функционирования судебной системы.

- Консультативный совет европейских судей ссылается на Рекомендацию № CM/Rec (2010) 12, § 7, которая гласит, что независимость судей должна быть обеспечена на самом высоком уровне. Точно так же должна быть гарантирована и независимость адвокатов.

8. Консультативный совет европейских судей обращается к параграфу 12 Рекомендации № CM/Rec(2010)12, который гласит, что в целях облегчения и повышения эффективности правосудия и безо всякого ущерба для своей независимости судьям надлежит поддерживать конструктивные рабочие отношения с организациями и публичными властями, имеющими отношение к управлению судами, а также с профессионалами, чьи функции связаны с работой судьи. Конструктивные отношения в равной степени необходимы и в ходе производства, и в целях вынесения справедливого и эффективного решения в судебном процессе.

9. Следует различать две основные области взаимодействия судей и адвокатов:

- с одной стороны, отношения между судьями и адвокатами, которые исходят из процессуальных принципов и правил и которые напрямую влияют на эффективность и качество судопроизводства. В выводах и рекомендациях Заключения № 11 (2008) о качестве судебных решений Консультативный совет европейских судей указывал, что стандарты

качества судебных решений напрямую зависят от взаимодействия различных участников судебного процесса;

– с другой стороны, отношения, которые исходят из профессионального поведения судей и адвокатов и требуют взаимного уважения задач каждой стороны и конструктивного диалога между судьями и адвокатами.

III. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ, ДИАЛОГА И КОММУНИКАЦИИ В ХОДЕ СУДОПРОИЗВОДСТВА

10. Судьи и адвокаты исполняют одну, общую для них обязанность, а именно соблюдение процессуальных правил и принципов справедливого суда.

- Консультативный совет европейских судей придерживается того мнения, что конструктивные взаимоотношения между судьями и адвокатами будут благоприятным образом влиять на качество и эффективность производства. Они будут также способствовать удовлетворению потребностей сторон: стороны ожидают, что они и их адвокаты будут услышаны, а судьи и адвокаты будут вместе способствовать справедливому разрешению спора в соответствии с законом и в разумных срок.

11. Однако качество и эффективность судопроизводства зависят прежде всего от соответствующего процессуального законодательства и правил, касающихся принципиальных моментов судопроизводства по гражданским, уголовным и административным делам. Государства должны принимать такие положения в соответствии со статьей 6 Конвенции. Процесс разработки этих положений должен включать совместные консультации судей и адвокатов не в интересах представителей этих двух профессий, а в интересах правосудия. Также важны и консультации с другими участниками процесса. Кроме того, важно, чтобы законодательная база регулярно подвергалась оценке и, в случае необходимости, обновлялась, и чтобы судьи, адвокаты и стороны были причастны к этому процессу.

12. Консультативный совет европейских судей полагает, что законодательство должно предоставлять судьям эффективные процессуальные средства для применения принципов справедливого суда и предотвращения необоснованных задержек или незаконного затягивания судопроизводства. Данное законодательство должно быть достаточно строгим и устанавливать четкие и справедливые временные ограничения, в то же время допуская необходимую гибкость.

13. Процессуальные правила являются основным средством разрешения правовых споров. Процессуальные правила определяют соответствующие функции судей и адвокатов. В целях обеспечения справедливого и своевременного разрешения спора важно, чтобы и судьи, и адвокаты обладали хорошими знаниями и пониманием этих правил.

14. Руководящие принципы, принятые на институциональном уровне, могут быть также полезны для сотрудничества и диалога. Консультативный совет европейских судей считает, что суды должны поощрять практику заключения соглашений между судами и адвокатами. Соглашения, касающиеся управления и ведения производства, принимаются во многих странах, и их формы разнообразны. Консультативный совет европейских судей вновь заявляет о том, что такие процедурные соглашения должны соответствовать процессуальному законодательству и заключаться публично в целях обеспечения их прозрачности для адвокатов и сторон.

15. На практике процессуальные правила, касающиеся гражданских, уголовных или административных дел, зачастую достаточно сложны и допускают разнообразие процессуальных стадий и промежуточных обжалований. Это может привести к необоснованным задержкам и увеличению судебных расходов сторон, а также общества в целом. Консультативный совет европейских судей всецело поддерживает усилия

государств-членов, направленные на анализ и оценку существующих процессуальных правил и их изменение, где это необходимо, в сторону большей прозрачности и соответствия современным требованиям.

- Международный обмен опытом между судьями и адвокатами должен способствовать развитию «наилучшей практики» в области процессуальных правил. Однако при этом должны учитываться различные общественные и правовые традиции государств.

16. И судьи, и адвокаты должны иметь равный доступ к информации о процессуальном и материальном законодательстве, а также передовой судебной практике. Консультативный совет европейских судей обращается к параграфу 24 Заключения № 14 (2011), в котором он указывал, что судебные органы должны обеспечить доступ через Интернет к судебной практике, или, по крайней мере, к принципиальным решениям и сделать его i) бесплатным, ii) легкодоступным по форме, и iii) учитывающим при этом требования о защите персональных данных.

17. Судьи и адвокаты должны сотрудничать между собой в удовлетворении запросов сторон. В этой связи Консультативный совет европейских судей считает важной разработку плана слушаний и процессуальных календарей для облегчения в интересах сторон эффективного взаимодействия между судьями и адвокатами. Более того, судьи и адвокаты должны сотрудничать в области заключения мирового соглашения в интересах сторон. В своем Заключении № 6 (2004) Консультативный совет европейских судей рекомендовал развивать практику заключения мировых соглашений. Совместное обучение судей и адвокатов может улучшить взаимное понимание их роли в обеспечении мирного урегулирования споров посредством примирительных процедур или медиации.

18. В целях повышения скорости и эффективности производства необходимо установить надлежащее общение между судами и адвокатами. Консультативный совет европейских судей полагает, что государства-члены должны разработать компьютерные системы, облегчающие коммуникацию между судами и адвокатами, что будет способствовать упрощению работы адвокатов и позволит им легче определять процессуальный статус дел. В своем Заключении № 14(2011) о правосудии и информационных технологиях Консультативный совет европейских судей отмечал, что информационные технологии играют центральную роль в предоставлении информации судьям, адвокатам и другим лицам, заинтересованным в процессе, а также широкой общественности и средствам массовой информации.

IV. РАЗВИТИЕ ВЗАИМОПОНИМАНИЯ И ВЗАИМОУВАЖЕНИЯ. ЭТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ

19. Судьи и адвокаты должны иметь свой собственный набор этических принципов. Однако некоторые этические принципы являются общими и для судей, и для адвокатов, например, соблюдение закона, профессиональная тайна, честь и достоинство, уважение сторон, компетентность, справедливость и взаимоуважение.

20. Этические принципы судей и адвокатов должны также касаться их самих и проявляться в отношениях между ними.

- В отношении судей Консультативный совет европейских судей установил в параграфе 23 Заключения № 3 (2002), что судьи должны демонстрировать свое внимание к каждому лицу (например, сторонам, свидетелям, защитникам), а также не допускать каких-либо неправомерных различий, которые оказались бы несовместимы с осуществлением их функций. Параграф 5.3 Бангалорских принципов гласит, что судья должен исполнять свои профессиональные обязанности с должным вниманием по отношению к каждому, то есть сторонам, свидетелям, адвокатам, судебному персоналу и коллегам, не допуская каких-либо неправомерных различий, не имеющих отношения к надлежащему осуществлению этих обязанностей. Судья должен поддерживать достоинство и порядок в ходе судебных прений

на всех стадиях производства и быть терпеливым, вести себя достойно и вежливо по отношению к сторонам, присяжным, свидетелям, адвокатам и другим лицам, с которыми судья имеет дело в рамках исполнения своих обязанностей.

- В отношении адвокатов параграфы 4.1–4.4 Кодекса поведения для европейских адвокатов содержат следующие принципы: адвокат, который присутствует или принимает участие в судебных слушаниях должен соблюдать правила поведения, применимые в конкретном суде. Адвокат должен демонстрировать в суде честное поведение. Адвокат, выражая должное уважение и почтение к суду, обязан защищать интересы клиента честно и бесстрашно, безотносительно собственных интересов или последствий для него или иных лиц. Адвокат никогда не должен намеренно предоставлять суду ложную информацию.

21. Консультативный совет европейских судей полагает, что отношения между судьями и адвокатами должны основываться на взаимопонимании задач друг друга, взаимоуважении и независимости друг от друга.

- Консультативный совет европейских судей, соответственно, считает необходимым развитие диалога и взаимного обмена между судьями и адвокатами на национальном и европейском институциональном уровнях по вопросам их взаимоотношений. При этом должны учитываться этические принципы и судей, и адвокатов. В этой связи Консультативный совет европейских судей выступает за определение общих для обеих профессий этических принципов, таких как служебная независимость, обеспечение верховенства права, сотрудничество в обеспечении справедливого и скорого судопроизводства и постоянного профессионального обучения. Профессиональные ассоциации и независимые управляющие органы судей и адвокатов должны отвечать за этот процесс.

22. Образовательные конференции для судей и адвокатов должны затрагивать вопросы их функций и взаимоотношений в основном с целью обеспечения справедливого и эффективного урегулирования споров при соблюдении принципа независимости обеих сторон. Консультативный совет европейских судей ссылается на параграф 10 своего Заключения № 12 (2009), в котором он отмечал, что, где это применимо, совместное обучение судей, прокуроров и адвокатов по вопросам, представляющим их взаимный интерес, способствует обеспечению наивысшего качества правосудия.

23. В государствах – членах Совета Европы судьи назначаются различными способами. Консультативный совет европейских судей обращается к главе 11.1 отчета Европейской Комиссии по эффективному правосудию «Оценка европейских судебных систем – издание 2012». В некоторых странах судьи назначаются из числа опытных адвокатов. В других странах карьеры судей и адвокатов никогда не пересекаются. В этих странах особенно важно развивать взаимопонимание между этими двумя профессиями. Одним из возможных путей повышения такого понимания может стать организация стажировок будущих судей в адвокатских конторах или стажировок будущих адвокатов в судах. Если подобные стажировки организуются, важно гарантировать соблюдение требования о независимости и беспристрастности судебных органов, а также обеспечение прозрачности процесса.

24. Отношения между судьями и адвокатами должны обеспечивать беспристрастность суда и сохранение видимости такой беспристрастности. Судьи и адвокаты должны уделять этому особое внимание, а также соблюдать процессуальные и этические правила, что служит средством обеспечения беспристрастности.

25. И судьи, и адвокаты должны свободно выражать свое мнение в соответствии со статьей 10 Конвенции.

- Однако от судей требуется соблюдение конфиденциальности судебного разбирательства и их беспристрастности, что предполагает, *inter alia*, что они должны воздерживаться от комментариев относительно производства и работы адвокатов.

- Свобода выражения мнения также имеет свои границы, чтобы поддержать, как это

предусмотрено пунктом 2 статьи 10 Конвенции, авторитет и беспристрастность судебной власти. Уважение по отношению к коллегам, соблюдение принципа верховенства права и справедливого осуществления правосудия – принципов (h) и (i) Хартии основополагающих принципов юридической профессии – требуют воздержания от неконструктивной критики коллег, отдельных судей, а также судебных процедур и решений.

V. РЕКОМЕНДАЦИИ

Консультативный совет европейских судей вновь заявляет, что «для надлежащего осуществления правосудия важно, чтобы все профессионалы, причастные к судебному процессу, разделяли общие правовые принципы и этические ценности», и принимает следующие рекомендации.

I. Консультативный совет европейских судей рекомендует, чтобы государства приняли соответствующие процессуальные положения, которые определяют основные направления деятельности судей и адвокатов, а также наделяют судей правом эффективно применять принципы справедливого суда и предотвращать незаконные действия сторон, затягивающие производство по делу. Он также рекомендует, чтобы судьи, адвокаты и стороны проводили консультации при разработке этих положений, а также чтобы регулярно проводилась оценка этих процессуальных правил.

II. Консультативный совет европейских судей поощряет международный обмен опытом между судьями и адвокатами в целях развития «наилучшей практики» в области процессуально-правового регулирования с учетом, однако, различных общественных и правовых традиций государств.

III. Консультативный совет европейских судей рекомендует, чтобы судьи организовывали слушания в рамках соответствующего процессуального законодательства и разрабатывали в процессе консультаций со сторонами процессуальный календарь, то есть устанавливали для отдельных процессуальных стадий соответствующие разумные временные рамки, а также способы и график представления письменных и устных заявлений и доказательств.

IV. Консультативный совет европейских судей рекомендует дальнейшее развитие каналов коммуникации между судами и адвокатами. Судьи и адвокаты должны взаимодействовать на всех стадиях производства. Консультативный совет европейских судей считает, что государства должны вводить компьютерные системы, облегчающие коммуникацию между судами и адвокатами.

V. В целях удовлетворения потребностей сторон Консультативный совет европейских судей рекомендует дальнейшее развитие способов мирного урегулирования споров. Он полагает, что понимание соответствующих функций судей и адвокатов в рамках мирного урегулирования путем примирительных процедур или медиации является важным фактором развития такого подхода, и что, насколько это возможно, должны организовываться совместные образовательные программы по различным способам мирного урегулирования споров.

VI. Консультативный совет европейских судей рекомендует развивать на институциональном уровне (национальном и международном) диалог и профессиональные обмены между судьями и адвокатами по вопросам их взаимоотношений, с учетом этических принципов и адвокатов, и судей. Данный диалог должен облегчить взаимопонимание и взаимоуважение роли каждой из сторон, с сохранением независимости судей и адвокатов друг от друга.

VII. Консультативный совет европейских судей полагает, что, где это применимо, в целях повышения качества и эффективности производства должно быть организовано совместное обучение судей и адвокатов по вопросам, представляющим общий интерес.

Donald Trampdan seçkiabağı hüquqi hoqqa

ABŞ-ın artıq dünyaca məşhurlaşmış prezidentliyə namizədi Donald Trampı artıq hamımız yaxından tanıyırıq. Respublikaçılar partiyasından namizədliyi irəli sürülmüş bədnam Tramp bu dəfə musiqi aləminin tənqidinə tuş gəlir. O, icazəsiz başqasının əqli mülkiyyətindən istifadədə təqsirləndirilir.

Məşhur Aerosmit vokal Taylerin vəkili ötən şənbə və həmin məktubda çevrilmiş “Dream on” mahnısından icazəsiz dayandırılması tələbi

qrupunun solisti Stiven Trampa məktub göndərmiş qrupun 1973-cü ildə xitə (Yuxunda görərsən) istifadə etmənin qoyulmuşdur.

Bundan qabaq Tramp qrupu tərəfindən onların as We Know It onu bilirik) mahnısından təqsirləndirilirdi. Eyni oxşar əmələ görə bəstəkar Neyl Yanq tərəfindən (Rockin in the Free World - Azad dünyanı dolaşaq) tənqid olunmuşdur.

məşhur R.E.M. musiqi “It’s the End of the World (Dünyanın sonudur və biz qanunsuz istifadəə zamanda vaxtilə Tramp

Yanqın şikayətindən sonra Tramp həminin mahnısının istifadəsi üçün ABŞ Bəstəkarlar İttifaqından icazə aldığı qeyd etmişdi. Bundan başqa, Tramp iddia edirdi ki, həmin mahnıların səsləndirildiyi tədbir məkanları (zalllar) qeyd olunan mahnılardan istifadə üçün öncədən Bəstəkarlar İttifaqından icazə almışdılar.

Stiven Taylerin vəkili şikayət məktubunda Trampın əqli mülkiyyət hüququnun tələblərini pozduğunu qeyd edir. Eyni zamanda məktubda Trampın ABŞ-ın Əmtəə Nişanları haqqında Qanunun səhv təfsir etdiyi vurğulanır.

Türkiyənin milyonçu vəkilləri

Bugünlərdə Türkiyənin Gəlir İdarəsi 2014-cü il üçün vergi rekordsmenlərini açıqlayıb. Keçən illərə baxdıqda vəkillərin sayı bu siyahıda təxminən 2 dəfə azalıb. Belə ki, 4 türkiyəli vəkili bu siyahıya daxil olmağı bacarıblar.

Ahmet Pekin

2013-cü ildə olduğu kimi 2014-cü ildə də Türkiyənin ən çox qazanan vəkili Ahmet Pekin olub. Belə ki, bu vəkili 2014-cü il üzrə qazancından 8.000.756 türk lirəsi (təxminən 3019485 manat) vergi ödəyib. Ahmet Pekin Türkiyənin son illər ərzində ən çox qazanan vəkilidir. Son 10 il ərzində 6 dəfə o, öz həmkarlarını əldə etdiyi gəlirə görə qabaqlayıb.

Şehmuz Ahmet Sedid Kurutluoğlu

1981-ci ildən bəri Türkiyənin ən böyük şirkətlərindən olan “Doğuş” qrupda çalışan Şehmuz Ahmet Sedid Kurutluoğlu da illərdir ən çox qazanan vəkillər siyahısında öz yerini tutmağı bacarır. 2014-cü ildə o, 5.129.061 türk lirəsi (təxminən 1.935.707 manat) vergi vermişdir.

Cüneyt Yüksəl

Özəl bir hüquq şirkətinin idaredicilərindən olan Cüneyt Yüksəl 2014-cü ildə statistikaya əsasən 3.822.522 türk lirəsi (təxminən 1.442.619 manat) vergi vermişdir. Xüsusilə, bu illərdə o, karyerasının ən çiçəklənən dövrünü yaşamaqdadır. Qeyd edək ki, Cüneyt Yüksəl 1994-cü ildə İstanbul Universitetinin Hüquq Fakültəsini bitirdikdən sonra öz təhsilini ölkə xaricində Lester Universitetində davam etdirmişdir.

Murat Karkın

Cüneyt Yüksəllə eyni şirkətdə çalışan Murat Karkın da öz iş yoldaşı kimi Türkiyənin ən çox qazanan vəkillərindəndir. 2014-cü ildə o, öz gəlirindən 2.962.040 türk lirəsi (təxminən 1.117.873 manat) vergi vermişdir. Qeyd edək ki, Murat Karkın da eynilə Cüneyt Yüksəl kimi İstanbul Universitetinin Hüquq fakültəsini bitirdikdən sonra təhsilini Lester Universitetində davam etdirmişdir.

Təbriklər! Axır ki hüquqşünaslar da psixopat çıxarıldılar.

Oksford Universitetinin psixologiya fakültəsinin müəllimi psixoloq Kevin Dattonun yazdığı “Psixopatların müdrikliyi” elmi-tədqiqat əsərinə əsasən, psixopatların ən çox meyl etdiyi peşə sahəsi hüquqşünaslıq və yə hər hansı müəssisədə direktor vəzifəsi ilə məşğul olmaqdır.

Oksfordlu tədqiqatçı öz əsərində etiraf edir ki, əslində, psixopatların davranışlarının əksəriyyəti o qədər də pis qəbul olunmamalıdır. Əslində, pislilik məsələsi psixopatlığın dərəcəsindən asılıdır.

Kevinə görə, bəzi psixopatik xasiyyətlər onun daşıyıcılarını həyatda müvəffəqiyyətə doğru aparır və gərgin iş şəraitində işləməyə imkan verir. Psixopatlığın daşıyıcıların başlıca ortqa cəhətləri aşağıdakılardır: rəhsizlik, şarm, fokuslanmaq, mental dayanıqlıq, qorxmazlıq, diqqətcillik və hərəkət.

Hüquqşünaslıq peşəsinə gəldikdə isə, Kevin uğurlu bir hüquqşünas ilə dialoqundan hüquqşünasın belə bir sitatını gətirir: “Açıq səmimi etiraf edirəm ki, mənim daxilimdə bir silsilə qatil yatır və mən onu ayləncə, Formula 1 və sair bu kimi hobbilərimlə yatırırım.”

Sonda Kevin oxucularını belə bir maraqlı fikir ilə tanış edir: “Hər hansı iş yerində mükəmməl ierarxiya, insanların səmərəli idarə edilməsi görürsünüzsə, deməli həmin işin başında psixopat durur.”

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası*

Sual 1. Cavabdehlə bağlanmış podrat müqaviləsində işin gec təhvil verilməsinə görə cərimə nəzərdə tutulmuşdu. Məhkəmədə həmin dəbbə pulunun da ödənilməsinə tələb etmişdim. Lakin məhkəmə cavabdehin hər hansı tələbi, ərizəsi olmamasına baxmayaraq dəbbə pulu məbləğini öz təşəbbüsü ilə azaltdı. Məhkəmənin belə qərarı qanunidirmi?

Cavab. Ümumi qayda ondan ibarətdir ki, müqavilə tərəfləri dəbbə pulunun miqdarını sərbəst şəkildə müəyyənləşdirmək hüququna malikdirlər (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi, 462.3-cü maddə). Lakin məhkəmə müqavilə ilə şərtləşdirilmiş dəbbə pulu məbləğinin vicdanlılıq (həmin Məcəllənin 5.3-cü maddəsinə görə, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və vəzifələrini vicdanla həyata keçirməyə borcludurlar) prinsipi çərçivəsində qiymətləndirilməsi zamanı tənəsübsüz surətdə yüksək olduğu qənaətinə gələrsə, onda zəruri azaltma barədə qərar qəbul edə bilər. Çünki adı çəkilən Məcəllənin 467-ci maddəsinə görə, məhkəmə işin hallarını nəzərə alaraq tənəsübsüz surətdə yüksək dəbbə pulunu azalda bilər. Tənəsüb müəyyənləşdirilərkən kreditorun həm əmlak mənafeleəri, həm də bütün əsaslı mənafeleəri nəzərə alınır. Başqa sözlə, borclunun dəbbə pulunun azaldılması barədə tələbinin, ərizəsinin olub-olmamasının məhkəmənin bu səlahiyyətini həyata keçirməsi üçün hər hansı əhəmiyyəti yoxdur. Bununla belə, 467-ci maddənin ikinci cümləsi baxımından məhkəmə bu səlahiyyətini həyata keçirərkən tərəflərin mənafeleəri arasında ədalətli balans qurmağa çalışmalı, sadəcə borclunu qorumağı düşünməməlidir.

Sual 2. Özümə məxsus evi yaxın dostumun götürdüyü borca görə girov qoymuşam. Bilirəm ki, dostum borcu qaytarmadığı halda, borc mənim evimin hesabına ödəniləcək. Sualım ondan ibarətdir ki, evin dəyəri borcu qarşılamaşa, onda mənim digər əmlakımın da satılması təhlükəsi varmı?

Cavab. Sizin kreditor (yəni borc verən/ipoteka saxlayan) qarşısında məsuliyyətiniz yalnız əvvəlcədən müəyyən edilmiş əşya (ipoteka qoyulmuş ev) ilə məhdudlaşır. Çünki Siz əsas öhdəlik (borc müqaviləsi) üzrə deyil, əlavə öhdəlik (ipoteka müqaviləsi) üzrə borclu (ipoteka qoyan) qismində çıxış edirsiniz. Bu baxımdan borcun qaytarılmaması halında kreditor Sizə məxsus evin satılmasını və əldə edilmiş pul vəsaiti hesabına borcun ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdir. Evə tutma yönəldilməsi nəticəsində əldə edilən pul vəsaitinin dostunuzun borcunu qarşılaya bilmədiyi hissədə isə Sizin hər hansı məsuliyyətiniz yoxdur. (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi, m. 269.1, 269.5 269.7 və 317.1).

Sual 3. Məhkəmə qərarı əsasında məndən iki uşaq üçün aliment tutulur. Bir müddət işləmədiyim üçün alimenti ödəyə bilməmiş, nəticədə 2.400 manata yaxın aliment borcum toplanmışdır. Lakin hazırda fərdi qaydada sex açaraq işləyirəm və qazandığım pul əsasında alimenti hər ay ödəyirəm. Lakin ödənilməmiş aliment borcum qaldığına görə mənə sexdəki dəzgahların üzərinə həbs qoyulacağı barədə xəbərdarlıq edilmişdir. Halbuki alimenti məhz sexin işlədilməsindən gələn pul hesabına ödəyirəm. Belə bir xəbərdarlıq qanuni sayıla bilərmi?

Cavab. “İcra haqqında” qanun tələbin borclunun pul vəsaitlərinə və başqa əmlakına yönəldilməsini məcburi icra tədbiri kimi təsbit edir (m. 43). Həmin qanunun 45-ci maddəsi isə

sözündən məcburi icra tədbirinin qaydasını nizama salır. Belə ki, icra sənədi üzrə tələb ilk növbədə Sizin manatla və xarici valyuta ilə olan pul vəsaitinizə yönəldilə bilər (m. 45.2). Əgər toplanmış aliment borcunuzun tam şəkildə ödənilməsi üçün yetərli pul vəsaitinə malik deyilsinizsə, onda tələb Sizin digər əmlakınıza da yönəldilə bilər (m. 45.6). Lakin bu zaman “İcra haqqında” qanun Sizə imkan verir ki, tələbin birinci növbədə hansı əmlakınıza və əşyalarınıza yönəldilməsini icra məmuruna bildirəsiniz. Sizin belə müraciətiniz icra sənədinin icrasına mane olursa, icra məmuru onu təmin etməyə borcludur (m. 45.6).

Bundan başqa, adı çəkilən Qanunun 49-cu maddəsi və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 5 iyun 2002-ci il tarixli 89 nömrəli Qərarı ilə “Fiziki şəxs barəsində icra sənədi icra olunarkən tələbin yönəldilməsinə yol verilməyən əmlak növlərinin siyahısı müəyyən edilmişdir. Həmin siyahıda göstərilmiş əmlaklara, bir qayda olaraq, tələb yönəldilə bilməz. “İcra haqqında” qanunun 49.1-ci maddəsi və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sözügedən Qərarının 9-cu bəndi borclunun peşə fəaliyyətinin davam etdirilməsi üçün zəruri olan avadanlığa tələb yönəldilməsini istisna edir.

Beləliklə, sexdəki avadanlıqların Sizin peşə fəaliyyətinizin həyata keçirilməsi üçün zəruri olmasını, qazancınız bu fəaliyyətdən əldə etməyinizi, həmin avadanlıqlara tutma yönəldilməsi halında aliment öhdəliyinizin gələcəkdə icrasının xeyli çətinləşə biləcəyini nəzərə alaraq və yuxarıda qeyd edilən maddələrdən çıxış edərək bu nəticəyə gəlmək olar ki, sexdəki avadanlıqlara tutma yönəldilməsi qanuni sayıla bilməz.

Sual 4. Yaşadığım mənzil dövlət qeydiyyatına götürülməyib, yəni “kupça”sı yoxdur. Yalnız Bakı şəhər İcra Hakimiyyəti tərəfindən verilmiş order var. Mən bu mənzili satarkən hansı sənədə istinad etməliyəm, ümumiyyətlə belə mənzilin satış proseduru necədir?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra - MM) 139.1-ci maddəsinə görə, mülkiyyət hüququ və daşınmaz əmlaka digər hüquqlar, bu hüquqların məhdudlaşdırılması, əmələ gəlməsi, başqasına keçməsi və xitamı dövlət qeydiyyatına alınmalıdır. Mülkiyyət hüququ, istifadə hüququ, ipoteka, servitutlar, habelə daşınmaz əmlaka digər hüquqlar bu Məcəllədə və qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda qeydə alınmalıdır. MM-in 139.3-cü maddəsinə görə, daşınmaz əmlaka hüquqların dövlət qeydiyyatı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi) tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tərtib edilən və aparılan daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində həyata keçirilir. “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” qanunun 12.1-ci maddəsinə görə, daşınmaz əmlaka mülkiyyət və digər əşya hüquqlarının əmələ gəlməsi və başqasına keçməsi [müvafiq icra hakimiyyəti orqanları](#) tərəfindən hazırlanan sənədlər əsasında [qeydiyyat orqanı](#) tərəfindən verilən dövlət reyestrindən çıxarışla rəsmiləşdirilir. MM-in 146.2-ci maddəsinə görə, daşınmaz əmlak üzərində sərəncam vermək hüququ həmin əmlakın daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində ərazilər üzrə qeydiyyatı tarixindən əmələ gəlir. MM-in 152.4-cü maddəsinə görə, sərəncam hüququ—əmlakın (əşyanın) hüquqi müqəddəratını təyin etməyin hüquqi cəhətdən təmin edilmiş imkanidir.

Göründüyü kimi, mənzil üzərində mülkiyyət (sərəncam vermək) hüququnuz dövlət qeydiyyatına alınmadığından ona dair sərəncam verməyiniz (konkret halda, satmağınız) mümkün deyildir. Mülkiyyət (sərəncam vermək) hüququnuz qeydə alındıqdan sonra mənzilin satışını həyata keçirə bilərsiniz.

Sual 5. Yaşadığım mənzil mənə və qardaşıma məxsusdur. Qardaşım ailə vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq xaricdə yaşayır. Yuxarı mərtəbədə yerləşən mənzilin sahibi tərəfindən yaşadığım mənzilə su axıdılmışdır və təxminən, 2.000-2.500 manat dəyərində təmirə pul xərclənməlidir. Qonşu həmin məbləği hələ ki, ödəmək istəmir. Məhkəməyə mən və qardaşım birlikdə müraciət etməliyik, yoxsa mən təklikdə iddia qaldıra bilərəm?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 213.1-ci maddəsinə görə, iki və ya bir neçə şəxsin mülkiyyətində olan əşya onlara ümumi mülkiyyət hüququ əsasında mənsubdur. Həmin Məcəllənin 213.6-cı maddəsinə əsasən, ümumi mülkiyyətin hər bir mülkiyyətçisi ümumi mülkiyyətdə olan əşya barəsində üçüncü şəxslərə qarşı tələblər irəli sürə bilər. Ümumi mülkiyyətin hər bir mülkiyyətçisi əmlakı yalnız bütün mülkiyyətçilərin xeyrinə tələb edə bilər.

Göründüyü kimi, Siz, zərər vuran şəxsə (qonşunuza) qarşı zərərin əvəzinin ödənilməsi tələbi ilə məhkəməyə müraciət edə bilərsiniz. İddianın qardaşınızla birlikdə qaldırılması tələb edilmir.

Sual 6. Babam mülkiyyətində olan mənzili mənə vəsiyyət etmişdi. Lakin hazırda həmin mənzili satmaq istəyir. Bu, mümkündürmü? Əgər mənzil satılırsa, onda vəsiyyətnamənin əqibəti necə olacaq?

Cavab. Babanız öz mülkiyyətində olan mənzili sata bilər, vəsiyyətnamə babanızın bu hüququnu məhdudlaşdırmır. Çünki miras qoyanın (babanızın) istəyi zamanla dəyişə bilər və onun bu dəyişən istəyinə hörmət edilməlidir. Bu zaman, yəni mənzilin babanız tərəfindən satılması halında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1224.0.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, vəsiyyətnamə qüvvədən düşmüş sayılacaqdır. Çünki həmin maddəyə görə, vəsiyyət edilmiş əmlak vəsiyyət edəninin sağlığında itirildikdə və ya onun tərəfindən özgəninkiləşdirildikdə, vəsiyyətnamə qüvvədən düşür.

Sual 7. Bankdan kredit götürmüş, əvəzində özümə məxsus evi ipoteka qoymuşam. İpoteka müqaviləsində həm ipoteka qoyduğum evə, eləcə də öz həyatıma dair sığorta müqavilələrinin bağlanmalı olması barədə şərt vardır. İpoteka müqaviləsində belə bir şərtin olması düzgündürmü? Mən sözügedən sığorta müqavilələrini bağlamasam, nə ilə qarşılaşa bilərəm?

Cavab. İpoteka müqaviləsində ipoteka predmetinin məhv olma və zədələnmə riskinin və ipoteka qoyanın həyatının və əmək qabiliyyətinin itirilməsi riskinin sığortalanması barədə şərt nəzərdə tutula bilər. Bu, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 390.3-cü ("Müqavilə bağlamaq vəzifəsinin bu Məcəllədə və ya könüllü götürülmüş öhdəlikdə nəzərdə tutulduğu hallar istisna olmaqla, müqavilə bağlamağa məcbur etməyə yol verilmir.") və "İpoteka haqqında" qanununun 27.1-ci ("İpoteka müqaviləsində nəzərdə tutulduqda, ipoteka qoyan ipoteka qoyulmuş əşyanı məhv olma və zədələnmə risklərindən ipoteka müqaviləsi bağlanan zaman əşyanın mövcud olan bazar qiymətini əsas götürərək tam dəyəri məbləğində, ipoteka qoyan fiziki şəxs olduqda isə, həmçinin öz həyatını və əmək qabiliyyətinin itirilməsi riskini ipoteka ilə təmin edilən tələbin ölçüsündən az olmamaq şərti ilə sığorta etdirməlidir.") maddələrinə uyğundur.

İpoteka predmetini sığortalamaq vəzifəsini icra etməsəniz, onda "İpoteka haqqında" qanununun 27.3-cü maddəsindəki neqativ nəticə ilə qarşılaşa bilərsiniz. Başqa sözlə, bank (ipoteka saxlayan) əsas öhdəliyin (kredit müqaviləsi üzrə borcun) vaxtından əvvəl icrasını tələb edə bilər. Belə tələb yerinə yetirilməzsə, bank tutmanı ipoteka predmetinə yönəldə bilər.

Sual 8. Şəxsi avtomobilimi könüllü əmlak sığortası ilə sığortalatmışdım. Hadisə baş verdikdən sonra sığorta təşkilatı ödəniş etməkdən imtina etdi. Məhkəmədə iddia qaldırmaq niyyətindəyəm. Sığorta ödənişindən başqa məhkəmədə hansı digər tələbləri irəli sürə bilərəm?

Cavab. Siz Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 934.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq hər gecikdirilmiş gün üçün sığorta ödənişi məbləğinin 0,1 faizi həcmində dəbbə pulunun tutulmasını, "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" qanununun 12-ci maddəsinə uyğun olaraq mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb edə bilərsiniz. Bundan başqa, məhkəmədə hüquqlarınızın müdafiəsi üçün çəkilən xərclərin (vəkil xidmət haqqı, sənədlərin notarial təsdiqini üçün çəkilmiş xərclər, dövlət rüsumu) də əvəzinin tutulması tələbini irəli sürməkdə haqlısınız.

Sual 9. Şəxs hər hansı özəl müəssisədə çalışmaqla yanaşı həm də bələdiyyə üzvü kimi fəaliyyət göstərə bilirmi?

Cavab. Məlum olduğu kimi, bələdiyyə üzvü — bələdiyyə seçkilərində seçilmiş, mandatı ərazi seçki komissiyası tərəfindən təsdiq edilmiş şəxsdir. Əgər şəxs öz səlahiyyətlərini daimi əsasla icra edən (yəni bələdiyyə büdcəsi hesabına aylıq əmək haqqı alan və əsas iş yeri bələdiyyə hesab edilən) bələdiyyə üzvüdürsə, onda elmi, yaradıcılıq və pedaqoji fəaliyyət istisna olmaqla, o, əsas iş yeri üzrə başqa yerdə işləyə bilməz. Əgər şəxs əmək haqqı bələdiyyə tərəfindən ödənilməyən bələdiyyə üzvüdürsə, onda öz səlahiyyətini həyata keçirərkən istehsal və ya xidmət fəaliyyətini dayandırmır. Bələdiyyə üzvü bələdiyyənin və tərkibinə seçildiyi daimi komissiyanın iclasları zamanı daimi iş yerində orta əmək haqqı saxlanılmaqla öz istehsal və ya xidmət vəzifəsini yerinə yetirməkdən azad edilir ("Bələdiyyələrin statusu haqqında" qanun, 15-ci maddə).

Sual 10. Atamdan miras qalmış həyat evi mənim və iki qardaşımın paylı mülkiyyətindədir. Lakin evdə yalnız mən qalıram. Evə görə vergilər tərəfindən ödənilir. Qardaşlarım vergi ödəməlidirlər? Əgər ödəməlidirlərsə, mən indiyədək onların əvəzinə verdiyim pulu geri tələb edə bilərəm?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin (bundan sonra - VM) 8.1.2-ci maddəsinə görə, fiziki şəxslərin əmlak vergisi yerli vergi olmaqla bələdiyyə büdcəsinə ödənilir. VM-in 200.1-ci maddəsinə görə, binalar üzrə əmlak vergisi əmlak sahəsinin hər kvadratmetrinə əsasən hesablanır. VM-in 200.2-ci maddəsinə görə, bir neçə sahibi olan bina üzrə əmlak vergisi həmin binanın hər sahibi üçün onun binanın sahəsindəki payına uyğun olaraq, bu Məcəllənin 200.1-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydaya uyğun olaraq hesablanır. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 217.1-ci maddəsinə görə, paylı mülkiyyətin hər bir mülkiyyətçisi vergilərin, rüsumların ödənilməsində və ümumi əmlak üzrə digər ödənişlərin verilməsində, habelə həmin əmlakın saxlanması və qorunması xərclərinin çəkilməsində öz payına uyğun surətdə iştirak etməlidir. Göründüyü kimi, evə görə əmlak vergisi Siz və qardaşlarınız tərəfindən payınıza mütənəsis şəkildə ödənilməlidir. Siz, qardaşlarınızın əvəzinə ödədiyiniz pul vəsaitini onlardan geri tələb etmək hüququna maliksiniz.

Sual 11. Mənzili aldıqdan sonra mənə məlum olmuşdur ki, əvvəlki sahibin elektrik enerjisinə görə borcu vardır. Lakin həmin şəxsin harada olması mənə məlum deyil. Elektrik idarəsi isə həmin pulu məndən tələb edir. Mən isə başqasının işlətdiyi elektrikin pulunu vermək niyyətində deyiləm. Bu halda, nə etməliyəm?

Cavab. Sualınızdan aydın olur ki, enerjitəchizatı müəssisəsi mənzilin əvvəlki mülkiyyətçisinin, yəni başqa bir istehlakçının istifadə etdiyi elektrik enerjisinin dəyərini Sizin tərəfinizdən ödənilməsinə tələb edir. Halbuki belə bir tələbin Sizə qarşı irəli sürülə bilməsi üçün Sizin enerjitəchizatı müəssisəsi qarşısında əvvəlki mülkiyyətçinin istifadə etdiyi elektrik enerjisinin dəyərini ödəmək öhdəliyi daşımağınız lazımdır. Bu mənada Sizin enerjitəchizatı müəssisəsi qarşısında pul ödəmək öhdəliyiniz mövcud deyildir (Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi, 14 və 386.1-ci maddələr). Lakin bu cür vəziyyətin Sizin üçün müəyyən qədər çətinlik (elektrik enerjisindən istifadə barədə bildirişdə əvvəlki istehlakçının borcunun da göstərilməsi, elektrik enerjisinin verilişinin dayandırılması təhlükəsi) yaratması aşkardır. Bu halda Siz mənfə tanınma (təsbit) iddiası ilə məhkəməyə müraciət edərək enerjitəchizatı müəssisəsinin varlığını irəli sürdüyü borcun mövcud olmamasının tanınmasını tələb edə bilərsiniz. Başqa sözlə, bu növ iddia vasitəsilə Siz enerjitəchizatı müəssisəsi qarşısında borcunuzun (əvvəlki mülkiyyətçinin borcuna görə öhdəlik daşımamağınızdan söhbət gedir) olmamasının məhkəmə qaydasında tanınmasına

nail ola bilərsiniz.

Sual 12. *Xarici daşıma şirkətinə məxsus yük maşını yol hərəkəti qaydasını pozaraq mənə məxsus avtomobillə toqquşmuş, nəticədə mənə kifayət qədər böyük məbləğdə ziyan vurulmuşdur. Lakin mənə vurulmuş ziyan hələ də ödənilməmişdir; Xarici şirkətinin isə ölkəmizdə hər hansı filialı yoxdur. Bu halda, mən həmin şirkəti Azərbaycanda məhkəməyə verə bilərəm?*

Cavab. Sizin tələbiniz əmlaka vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı olduğundan və tələbinizin irəli sürülməsinin əsasını təşkil edən hüquqa zidd hərəkət ölkəmizdə baş verdiyindən, Sizin Azərbaycan Respublikasının müvafiq məhkəməsinə müraciət etməyiniz mümkündür. Çünki Azərbaycan Respublikası Mülki prosessual məəcəlləsinin 443.0.6-cı maddəsinə görə, əmlaka vurulan ziyanın ödənilməsi işlərində ziyanın ödənilməsi haqqında tələbin verilməsi üçün əsas olan hərəkət və ya digər hal Azərbaycan Respublikasının ərazisində baş verdikdə, Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri xarici şəxslərin iştirakı ilə həmin işə baxmağa haqlıdır.

* Rubrikada təqdim olunan sualların cavabları Vəkillər Kollegiyasının üzvü Dünyamin Novruzov tərəfindən tərtib olunmuşdur.